

Сябрам — усё, ворагам — закон 6

Пра тое, чаго вартыя грахі, што трапілі пад пільнае вока Мінюста, мяркуйце самі.

Наменклатурная нацыянальная «рэвалюцыя» . . 15

Пасіянарыям пакуль няма аб чым размаўляць з наменклатурай.
Хаця тыя і другія, па вялікім рахунку, рухаюцца ў адзін і той жа бок.

Выбары па-ўкраінску 23

Выбары ва Украіне могуць стаць добрым прыкладам арганізацыі дэмакратычных
электаральных кампаній, якія калісьці вернуцца і да нас.

Невыкупная віна 56

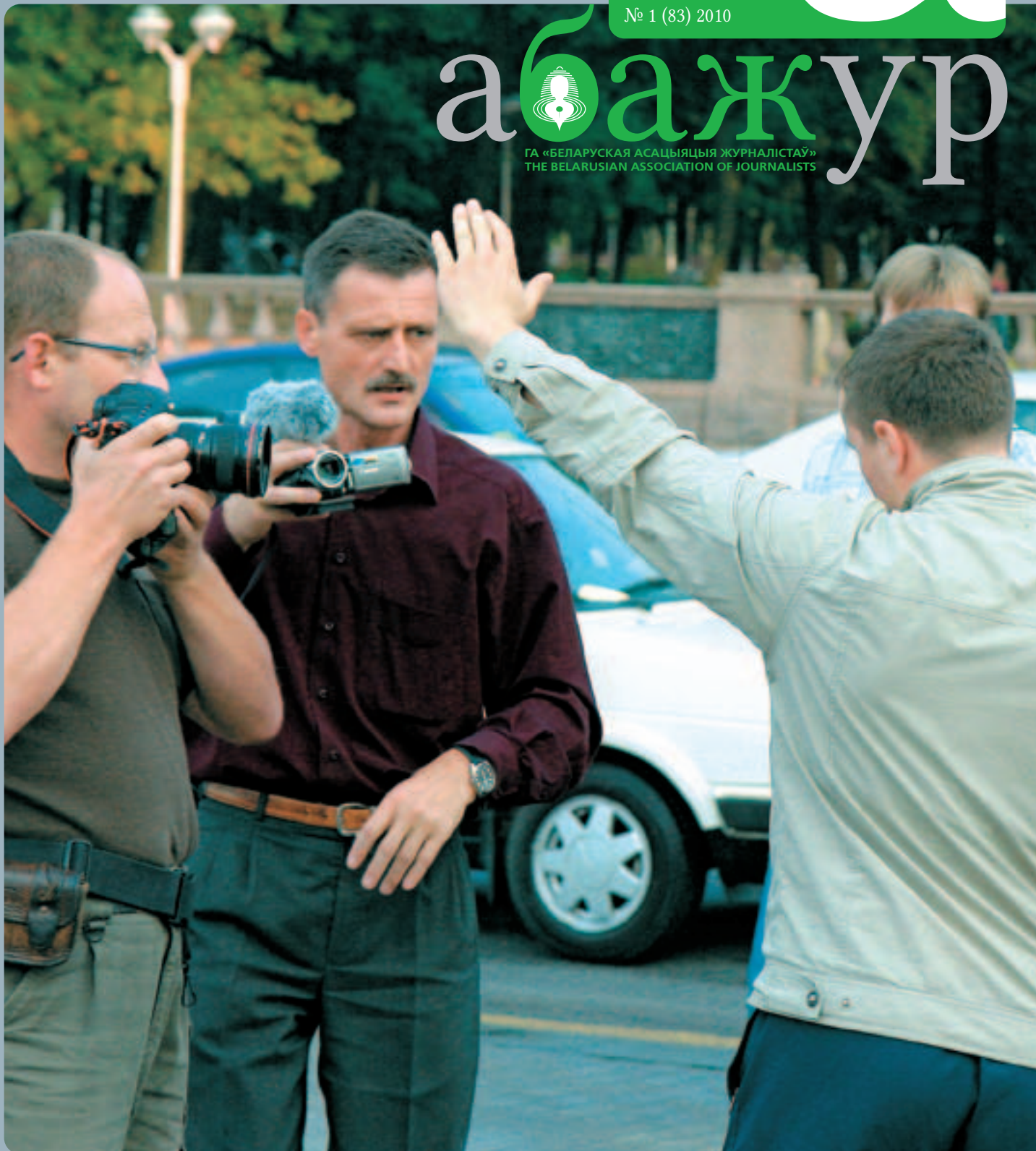
«Катынская хлусня» — гэта не толькі спробы СССР навязаць сусветнаму
грамадству ўласную версію трагедыі. Гэта і адзін з элементаў унутранай палітыкі
камуністычнага кіраўніцтва Польшчы, якое прывёў да ўлады Савецкі Саюз.

а

№ 1 (83) 2010

абазур

ГА «БЕЛАРУСКАЯ АСАЦЫЯЦЫЯ ЖУРНАЛІСТАў»
THE BELARUSIAN ASSOCIATION OF JOURNALISTS

ТРЫМАЙСЯ ПРАУДЫ!

Ведущая британская правозащитная организация «Индекс цензуры» номинировала сайт charter97.org и журналистку Наталью Радину на премию «Свобода слова»

Церемония вручения премий «Индекса цензуры» (Index on Censorship) прошла 25 марта в Лондоне. В ней приняли участие 250 выдающихся общественных деятелей, меценатов, журналистов Великобритании.

Открывая церемонию, исполнительный директор «Индекса цензуры» Джон Кампфнер заявил: «Вызовы, которые бросает сегодня цензура, становятся более разнообразными. Как ни грустно это осознавать, во многих странах небывалого размаха достигли традиционные формы атаки: запугивание, тюремные заключения, а также убийства писателей, активистов за то, что они отстаивают свое право на свободу слова. Но цензура и самоцензура приобретают разнообразные формы: от кибератак на веб-сайты до запретов на протесты».

На премию номинировали более 80 человек из 30 стран мира. «Нашими наградами отмечаются те люди со всего мира, которые борются с цензурой. Эти люди гораздо талантливее тех, кто пытается их цензурировать», — отметил Джон Кампфнер.

Выдавец: ГА «Беларуская асацыяцыя журналістаў»

Перыядычнасць: 1 раз у 2 месяцы
Выдаецца са снежня 2000 г.
№ 1 (83) 2010 г.

Галоўны рэдактар

Уладзімір Барысавіч Дзюба

Фота

Photo.bymedia.net

На вокладцы

Фота Арцём Лява, Дзмітрый Майскі

Выданне зарэгістравана ў Міністэрстве інфармацыі Рэспублікі Беларусь, рэгістрацыйны № 833 ад 04.12.2009 г.

Падпісана да друку
Дата выхаду
Фармат 60x84 / 8.
Папера афсетная.
Друк афсетны. Ум. друк. арк. 7,4.
Наклад 700 асобнікаў.
Заказ №
Распаўсюджваецца бясплатна.

Адрас рэдакцыі:

220030, г. Мінск,
пл. Свабоды, 17 — 304.
Тэл./факс: (017) 203-63-66,
(029) 126-70-98

E-mail: abajur@baj.by,
baj@baj.by

Сайт: www.baj.by

Друкарня СТАА «МЕДЫСОНТ»
ЛП № 02330/0150444 ад 19.12.2008 г.
Адрас: 220004, г. Мінск, вул. Ціміразева, 9.
Тэл.: (017) 203-74-10, 203-53-41,
(029) 623-74-10
medisont@gmail.com
www.medisont.com

У адпаведнасці з Законам аб друку аўтары нясуць адказнасць за падбор і дакладнасць фактаў, прыведзеных у артыкулах.

Рэдакцыя можа публікаваць матэрыялы ў парадку абмеркавання, не падзяляючы пункту гледжання аўтараў.

«Справа 1000 +»2

У. Дзюба

Сябрам — усё, ворагам — закон6

А. Класкоўскі

Права на свабоду выказвання8

А. Каралёў

Наменклатурная нацыянальная «рэвалюцыя».

Інтэрв'ю з В. Акудовічам 15

Хіт-парад імёнаў. Героі Беларусі 20

Л. Данейка

Выбары па-ўкраінску 23

В. Каліноўскі

Вена Украіны 25

С. Печанко

Тэлевізійныя ўцёкачы 27

К. Леві

«Існасць — у годнасці, а не ў клішэ» 29

Г. Лабадзенка

Рыгор Барадулін:

«Адзіны скарб — мая душа» 32

С. Шапран

«Беларусь — мая мова і песня...» 40

В. Нікіфаровіч

Самая вядомая вёска 43

Фотарэпартаж А. Зянькова

Губернатар Міншчыны

ўзяў прыклад з прэзідэнта 45

А. Мазгоў

Радзье: ёсць прастора і попыт 46

Л. Міхейчыкаў

Жоўтая журналістыка 50

А. Анціпенка

Пад абажурам 54

Вершы М. Канановіча

Невыкупная віна 56

І. Кузняцоў

«Дело 1000 +»

Нас было чуть больше тысячи, когда Министерство юстиции 13 января вынесло ОО «Белорусская ассоциация журналистов» письменное предупреждение.

Сегодня нас стало больше. Уже после рассмотрения Верховным судом дела «БАЗ против Министерства юстиции» в организацию пришли новые люди.

Владимир ДЗЮБА

Мы не были согласны с предупреждением, но 22 марта, на четвертый день судебного разбирательства, наши требования отклонили. «Решение окончательное, обжалованию в кассационном порядке не подлежит». Но дискуссия и «общественное» опротестование вспыхнули с новой силой. Потому что людей, для которых гражданские права и свободы в нашей стране являются приоритетными, во сто крат больше, чем всех вместе взятых членов общественных правозащитных организаций.

И логичным будет разобраться, кто и что в этой нашумевшей истории приобрел или потерял. Или еще потеряет...

Фрагмент процесса

Интересы Белорусской ассоциации журналистов в Верховном суде представляли председатель организации Жанна Литвина и заместитель председателя Андрей Бастунец. Представителем от общественности (по поручению Белорусского Хельсинкского комитета) выступал известный юрист Гарри Погоняйло. Со стороны Министерства юстиции — консультант министерства Александр Харитон.

Судья Анатолий Терех допрашивает в качестве свидетеля члена БАЗ Александра Денисова из Гродно.

Судья: — Испытываете ли чувство неприязни к Литвиной, Бастунцу?

Денисов: — Скорее, приязни.

Судья: — Что, простите?

Денисов: — Скорее, чувство приязни!

Судья: — А к...

Денисов: — С представителем Минюста не знаком и никаких чувств к нему не испытываю! (Легкий смех в зале.)

По правде говоря, в течение трех первых дней процесса присутствующим в зале суда было не до смеха. Сосредоточенная публика пыталась вникнуть в канву юридических хитросплетений и разобраться, в чем конкретно и, главное, на каком

основании Минюст обвинил БАЗ. На лицах представителей дипломатического корпуса часто появлялось недоумение. Особенно, когда звучали высказывания про «антизаконную деятельность» нашей организации, которая приобрела «широкий размах». Что здесь сказать, кроме как «...мощно задвинул, Петрович!». Помните героя из политического мультсериала «Красная стрела»?

Вся эта история, весь этот скандал у меня лично вызвали чувство брезгливости. Не к конкретному суду или министерству. А к системе, которая приучила людей быть услужливыми винтиками. Они-то и закрутили «дело», которое коснулось многих сотен тех, кто добывает хлеб насущный на ниве журналистики.

Начало процесса

Этот процесс начался давно. Такое явление, как доносительство со стороны «добропорядочных» граждан, описано в многочисленных исторических трудах о массовых политических репрессиях 20–30-х годов минувшего столетия. До конца этот период так и не изучен, ибо доступ к огромному пласту архивных документов до сих пор закрыт. На что сетуют исследователи и публицисты. Но стоит ли отчаиваться? Ведь и сегодня с не меньшим интересом можно исследовать такое же уродливое явление — например, доносительство на журналистов теми самыми «добропорядочными» гражданами. Которые, как им кажется, живут в процветающем центре Европы. Только, видимо, забыли, что в XXI веке.

Александра Денисова пригласили в суд и допрашивали в качестве свидетеля неспроста. Как-то в ноябре прошлого года он помогал своему коллеге снимать сюжет на заводе «Неман» в поселке Березовка. Ребята предварительно созвонились с руководством предприятия, в процессе видеозаписи их сопровождали ответственные работники завода. Но после съемок, уже возле проходной, их задержал

заместитель директора завода по режиму Ахмед Исаевич Ахмедов. Вызвали милицию, составили протокол. В ходе выяснения личности Александр предъявил свой гражданский паспорт вместе с удостоверением члена БАЖ. Что и было отмечено в протоколе, копия которого фигурировала в суде.

(Потом в Верховном суде и прокурор, и судья многократно спрашивали у Денисова: а зачем он носит с собой бэдж БАЖ? Вопросающие и не замечали, насколько странно звучал их вопрос. Зачем человек носит с собой удостоверение личности? «Я и удостоверение члена ОСВОД ношу», — недоуменно ответил А. Денисов.)

Кстати, отснятый материал, как рассказал Александр, его заставили стереть. За «незаконные» телесъемки на заводе «Неман» областная прокуратура вынесла А. Денисову предупреждение.

Но это далеко не все «антизаконные деяния» А. Денисова. По информации Минюста, этот молодой да ранний хотел со товарищи отснять еще и телесюжет в СШ № 28 г. Гродно. Сюжет насквозь положительный: о грамотном культурологическом и историческом воспитании школьников. С помощью оператора Юлии Коляды записали интервью с учителями, осталось отснять урок истории. Съемку прервали... стражи правопорядка. «Откуда милиция?!» — искренне сокрушался директор школы Игорь Гиреевич Ахметов. Однако позже, в суде Ленинского района г. Гродно, директор подтвердил, что звонили из школы. Надо полагать, с единственно искренним желанием — посеять на этой земле умное, доброе, вечное.

Так в поле зрения милиции снова попало БАЖевское удостоверение. О том, что и в первом, и во втором случаях журналисты работали не по заданию БАЖ, а по собственной инициативе, в судебных инстанциях Гродно и Минска слышать не захотели.

А вот Минюст попытался в ходе заседаний в Верховном Суде сослаться на съемки в школе как на факт, подтверждающий «вину» БАЖ. Не обращая внимания на то, что второе задержание А. Денисова произошло уже **после** вынесения предупреждения, которое БАЖ оспаривала.

Складывается впечатление, что «дело 1000 +» кто-то задумал задолго до задержания гродненских журналистов. Хотя бы потому, что к обвинению в «незаконном» использовании БАЖевского удостоверения были «пришиты» другие «статьи». И все они, на удивление, связаны с основными направлениями работы нашей общественной организации — правозащитной деятельностью и информированием своих членов.

Для истории

Обозначим претензии к нашей организации со стороны Минюста, которые и пыталась оспорить БАЖ. В официальном предупреждении, которое

13 января подписал заместитель министра юстиции Александр Симонов, утверждается, что на удостоверении ОО «БАЖ» неправомерно размещены надписи «Прэса» і «Press», в то время как БАЖ не является средством массовой информации. Минюст убежден, что выдача таких удостоверений ведет к «необоснованному присвоению членами данной организации полномочий журналиста средства массовой информации...».

Министерство также считает, что деятельность Центра правовой защиты СМИ при ОО «БАЖ» не предусмотрена Уставом организации, а «задачи данного формирования, изложенные в положении о нем, выходят за рамки уставных задач ОО «БАЖ».

При разбирательстве в Верховном суде прокурор в заключительном слове заявила, будто из материалов БАЖ, размещенных на сайте, следует, что Центр правовой защиты СМИ является структурным подразделением журналистской организации, а это противоречит ее Уставу.

И еще нас обвинили в том, что на сайте www.baj.by размещена информация о целях и деятельности ОО «БАЖ», которые, по мнению Минюста, не соответствуют уставным. Как выяснилось в суде, в поле зрения «смотрящих» попал раздел «Про БАЖ», где про основные цели организации рассказывается в произвольной форме, без использования цитат из Устава.

Министерство юстиции обязало БАЖ в течение месяца:

- забрать все выданные ранее удостоверения указанного образца и «обеспечить... дальнейшую невозможность пользования ими»;
- ликвидировать остальные «нарушения» и «разработать меры, направленные на недопущение в дальнейшем нарушения требований законодательства и устава организации»;
- предоставить Министерству юстиции доказательств выполнения перечисленных выше требований.

Верховный суд по просьбе представителей БАЖ приобщил к материалам дела копии членских удостоверений журналистских союзов Германии, Дании, России, а также Международной Федерации Журналистов. На них также присутствует слово «пресса». Но представитель Минюста заявил, что ссылки на иностранный опыт здесь неуместны, так как «ни одна из этих организаций не работает на территории Республики Беларусь». Как говорится, по comment...

Претензии Минюста прокомментировал в суде заместитель председателя БАЖ Андрей Бастунец: *«Представитель Минюста так и не смог назвать ни одного нормативного акта, определяющего форму удостоверения члена общественного объединения, который бы запрещал использование слова «пресса». Но, если нет закона, который можно нарушить,*

значит, нельзя говорить и про нарушение. БАЖ выдала членам организации удостоверение, чтобы они могли реализовать свои конституционные права. Минюст расценивает это как нарушение законодательства, и это, на мой взгляд, нонсенс.

Что касается Центра правовой защиты СМИ, то в суде представитель Минюста говорил о какой-то деятельности центра, которая якобы не соответствует уставным нормам. Но юридическая поддержка своих членов и есть главная цель нашего общественного объединения! Правление ОО «БАЖ» имеет право определять порядок такой поддержки, и оно это сделало, создав общественную юридическую службу. И мы заверяем, что БАЖ продолжит оказывать правовую помощь своим членам независимо от того, будет существовать Центр или нет.

Претензии к сайту, касающиеся «вольного» пересказа уставных целей БАЖ в разделе «Про БАЖ», вообще не выдерживают никакой критики. И закон «Об информации, информатизации и защите информации», и даже печально известный президентский Указ № 60 гласят, что собственники негосударственных информационных ресурсов сами определяют, в какой форме подавать информацию на сайтах.

Замечу: у нас на сайте целиком размещен Устав ОО «БАЖ». Тот, кто хочет ознакомиться с уставными целями и задачами организации, может его прочитать. А претензии Минюста вызвала фактически «визитка» организации, где цели и задачи сформулированы в трех строчках.

В свое время мы получили предупреждение от Минюста за то, что на дверях офиса в надписи «Белорусская ассоциация журналистов» отсутствовали буквы «ОО». Мы исправили тот «серьезный недостаток» и широко не сообщали об этом предупреждении. Но последнее предупреждение Минюста — по международным стандартам — это уже серьезное вмешательство государства в свободу объединений и свободу слова. Поэтому мы решили его обжаловать, так как речь шла не только о деятельности организации. Предупреждение затрагивало интересы наших членов и касалось базовых целей и задач Белорусской ассоциации журналистов.

Понятия «журналист» в Законе «О средствах массовой информации» нет. Там есть термин «журналист средства массовой информации». Понятно, что данное определение уже давно не охватывает все журналистское сообщество, особенно с учетом скорости развития интернета.

Но что говорить про интернет, если представитель Минюста в суде оперировал определением «журналист», взятым из энциклопедического словаря советских времен! И говорил, что журналистом может быть только тот, кто получил соответствующее образование и работает в редакции СМИ!

Получается, что Минюст оставляет фрилансеров вне закона. Он видит журналистов только в тех, кто имеет удостоверение штатного или внештатного корреспондента редакции. Хотя закон «Об авторском праве и смежных правах» касается как раз работы фрилансеров, которые готовят материалы и предлагают их разным изданиям или телерадиокомпаниям».

Что дальше?

Дальше мы будем работать, как и работали. Разумеется, устранив «нарушения», на которые указало Министерство юстиции. Такое решение в конце марта принял Совет Белорусской ассоциации журналистов. И удостоверения нового образца (кстати, разработанные еще в июне прошлого года и давно «выпущенные в оборот») уже можно получить. Правда, на них не будет слова «пресса». Но разве в этом суть? Главное, что каждый из нас остался верным своей профессии. С дипломом журналиста или без.

Как и прежде, будут добывать информацию фрилансеры. Только теперь эти творчески свободные, не «привязанные» к какому-либо конкретному СМИ, в большинстве своем молодые люди станут работать с еще большим азартом. И с чувством профессионального, да и гражданского превосходства над теми, кто вознамерился отобрать у них кусок хлеба. Не исключено, что в случае усиления прессинга фрилансеры просто «уйдут в подполье»: критические материалы будут подписаны «Вася Пупкин» или «Партизан». Вот и все, что выиграла власть, устроив «разборки» со свободными «художниками».

Кто и что потерял

В середине марта по Минску прокатилась волна обысков.

«...Представители правоохранительных органов провели обыски в офисе сайта «Хартия-97», — отмечается в заявлении БАЖ от 22 марта 2010 г., — в частной квартире журналистки Ирины Халип, на рабочем месте шеф-редактора «Народной воли» Светланы Калинкиной, в частной квартире заместителя редактора «НВ» Марины Коктыш, а также в квартире, где проживает редактор сайта «Хартия-97» Наталья Радина. Были также предприняты попытки проникнуть в квартиры членов ОО «БАЖ» Дмитрия Бондаренко и Олега Бебенина.

Во всех случаях милиционеры изымали носители информации: компьютеры, диски, USB-накопители, карты памяти фотоаппаратов. Обыски проводили милиционеры в штатском, некоторые из них были в масках. Проникновение в офис сайта «Хартия-97» проходило с применением

силы, редактора сайта Наталью Радину один из милиционеров ударил в лицо.

Эти действия белорусских властей, умышленно или случайно скоординированные с ростом давления на БАЖ, вызвали многочисленные протестные заявления международных журналистских организаций и авторитетных европейских структур.

Правозащитная организация «Репортеры без границ» осудила решение Верховного суда, которое, как говорится в заявлении, «лишает ОО «Белорусская ассоциация журналистов» — организацию, которая защищает свободу прессы в Беларуси с 1995 г., — возможности обеспечивать необходимый уровень защиты журналистов». В резюме «Репортеры» отметили: «...В конце 2009 г. были приметы того, что белорусские власти дадут независимым медиа определенную свободу, но теперь это всего лишь далекие воспоминания, и мы опасаемся еще худшего, поскольку страна готовится к местным и предстоящим президентским выборам».

Решение Верховного суда Беларуси осудила и Международная Федерация Журналистов. «Обвинить журналистскую организацию в нелегальной выдаче пресс-карт — это абсурд и явная угроза свободе журналистских ассоциаций. Понятно, что власти стремятся надеть на БАЖ правовые кандалы в ответ на бескомпромиссную борьбу организации за свободу СМИ и права журналистов», — прокомментировал ситуацию генеральный секретарь МФЖ Эйдон Уайт.

В свою очередь, Европейская Федерация Журналистов решила обсудить вынесенное белорусским судом определение на съезде в Стамбуле. «Это наступление на права журналистской

организации — наступление на все журналистские организации», — заявил президент ЕФЖ Арне Кёниг.

В июне Венецианская комиссия (консультационный орган Совета Европы) планирует рассмотреть факт вынесения БАЖ предупреждения на предмет соответствия стандартам прав человека. Замечу, что Беларусь принимает участие в работе Венецианской комиссии в качестве ассоциированного члена. В Европейскую Комиссию за демократию через право (таково официальное название этого органа) обратилась Парламентская Ассамблея Совета Европы.

Ко всему тысячи граждан Швейцарии, Франции, Люксембурга, Финляндии, Великобритании, Швеции и Словакии в очередной раз узнали о притеснении гражданских прав и свобод в Беларуси, когда увидели на улицах своих городов памятники с заклеенными ртами. Акцию в защиту свободы слова в Беларуси организовали Молодые Европейские федералисты, среди которых, надо полагать, было немало фрилансеров.

Получается, что белорусская система власти в очередной раз дискредитировала сама себя. И окончательно потеряла такое привлекательное (до недавнего времени) «либеральное» лицо.

Реальные действия чиновников здорово подмочили международный имидж нашей страны и не просто отдаляют, а делают бесперспективными на долгие годы намерения официального Минска конструктивно приблизиться к ЕС.

Р. С. При написании статьи использованы материалы, подготовленные пресс-службой БАЖ.

Власть и пресса: друзьям — все, врагам — закон

Когда всех и все, что шевелится, начинают по полной обкладывать красными флажками, значит, скоро большие выборы. Такая вот белорусская примета.

22 марта Верховный суд оставил в силе предупреждение Минюста Белорусской ассоциации журналистов. Теперь БАЖ на волоске. Председатель организации Жанна Литвина считает решение политически мотивированным.

После «горчичника» БАЖ, известную — без преувеличения — во всем мире активной защитой негосударственной прессы, могут прикрыть за любую мелочь. На это, видимо, и расчет: чтобы не лезли «куда не надо», дули на воду.

О том, сколь страшны грехи, попавшие под бдительное око Минюста, судите сами. Первым номером идет претензия относительно надписи «Пресса» на «корочках» члена БАЖ. Мол, не имеете права, вы же не СМИ. Ну вот почему, скажите на милость, в Дании, Германии, России союзам журналистов (не любителей кактусов, заметьте!) можно иметь удостоверение с такими надписями, а у нас не положено?

Сложной аргументацией, однако, строгие блюстители себя не утруждают. А вот низ-зя!

Но «корочки» — полбеды, куда хуже, что чиновникам не понравилось существование под крышей БАЖ Центра правовой защиты СМИ. Его юристы, настоящие профи и смелые люди, уже много лет — как скорая помощь для попавших под раздачу независимых журналистов. Не одного спасли от астрономического штрафа, а то и от последствий покруче. Не раз утирали нос охотникам до наездов на прессу. Короче, как кость в горле.

Заместитель председателя организации Андрей Бастунец говорит, что «БАЖ намерена и впредь предоставлять своим членам правовую защиту независимо от того, будет существовать центр или нет». Но факт то, что кольцо красных флажков сжато, и теперь эта миссия станет еще труднее, неблагодарнее.

Впрочем, и насчет удостоверений вопрос не пустяковый. Не секрет, что доселе они выручали фрилансеров — нештатных авторов, если проще. Во всем мире это популярное журналистское

*Александр
КЛАСКОВСКИЙ,
www.naviny.by*

амплуа. У нас же вольных стрелков журналистики чиновный люд считает самозванцами и отсекает от информации, как только может. Придуман драконовский механизм аккредитации. Неудобен — от винта! А если на свой страх и риск работаешь на иностранное СМИ без аккредитации — получишь «горчичник» от прокурора. Потому как закон запрещает.

И можешь до посинения ссылаться на подписанный Беларусью Международный пакт о гражданских и политических правах: «Каждый человек имеет право на свободное выражение своего мнения; это право включает свободу искать, получать и распространять всякого рода информацию и идеи, независимо от государственных границ...» Без всяких «корочек», понимаете?

Не понимают.

А по осени, помните, газеты получили «горчичники» от Министерства информации. Мол, не так освещали свиной грипп. И тоже формально все по закону. Протесты — глас вопиющего. Игра идет в одни ворота. Красных флажков у вертикали вагон и маленькая тележка.

Ну какой такой произвол? Вам бы только кричать, господа правозащитники! На каждый случай, заметьте, в нашем славном отечестве имеется своя буква закона. Это Европе здешний парламент не нравится — карманный и все такое. А нашему высокому начальству такой орган, исправно штампующий нормативные акты по зажиманию гаек во всех сферах жизни, очень даже удобен.

Да, было маленькое упущение — интернет. Наверху элементарно проспали технологическую революцию. Бумажную прессу давно зажали так, что ни вздохнуть ни охнуть. А вот на сайты, забавы блогеров да комменты на форумах до поры до времени смотрели сквозь пальцы.

Теперь спохватились. Вон в Иране да Мьянме чуть ли не революции через интернет делают тамошние деструктивные элементы! Но у нас номер не пройдет. И вот появился знаменитый указ № 60 о регулировании Байнета. В мае Совмин должен конкретизировать этот рамочный акт своими постановлениями. Сетевая публика предполагает, что мало не покажется.

При этом, однако, все будет культурно, по закону. Это теперь кусачие сайты ничем не прижучишь. Приходится устраивать маски-шоу. Последняя гастроль — череда обысков на рабочих местах и даже в квартирах журналистов, заподозренных в том, что выносили в интернет сор из разных силовых изб. Нашумевшее «охотничье дело» обернулось охотой на прессу.

Но спецоперации «органов» с изъятием журналистских компьютеров — это в глазах Европы вопиющий моветон. Того и гляди накачают очередную резолюцию в своем Брюсселе. Картинка уж больно красноречивая, когда молодцы в масках под объективами недобитой прессы вытаскивают из редакций отобранное «железо».

Ничего, скоро нужда изымать увесистый «хард» отпадет: заработает нормативный «софт». Неудобные сайты заглушат вполне легально, без шума и пыли. Красные флажки уже заготовлены. И пусть Европа заткнется: у нас все прописано юридически!

Да, изумительный рецепт дал некогда генералиссимус Франко: «Друзьям — все, врагам — закон». Свою прессу власть подкармливает, остальную — бьет параграфом, как дубинкой.

Александр Королев,
правозащитник,
член БАЖ

Международные и конституционные стандарты

Как в Беларуси обстоят дела со свободой слова и свободой выражения? Соблюдаются ли данные права, заложенные в Конституции и международных соглашениях? Может ли, например, простой человек свободно и без боязни высказать свое критическое мнение о работе президента, правительства, чиновников любого ранга?

Свобода выражения, как основное право человека, закреплена статьей 19 Всеобщей декларации прав человека (UDHR), общепринятого документа, который должны стремиться соблюдать все государства.

Статья 19 UDHR гласит:

«Каждый человек имеет право на свободу убеждений и на свободное выражение их; это право включает право беспрепятственно придерживаться своих убеждений и свободу искать, получать и распространять информацию и идеи любыми средствами и независимо от государственных границ».

Свобода выражения также гарантируется множеством юридически обязательных международных соглашений по правам человека, включая Международный пакт о гражданских и политических правах (ICCPR), который считается авторитетной разработкой норм, определенных в UDHR. Беларусь ратифицировала ICCPR в ноябре 1973 г. Наша страна еще не является подписантом Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Однако, как европейское государство переходного периода, Беларусь должна стремиться соблюдать соответствующие стандарты прав человека.

Гарантии свободы выражения

Права на свободу выражения также оговариваются в двух других основных региональных системах прав человека: в статье 13 Американской конвенции по правам человека и статье 9 Африканской Хартии по правам человека и правам народов. Хотя решения, принятые в этих системах, не являются непосредственно обязательными для Беларуси, они обеспечивают убедительные свидетельства рамок и значения права на свободу выражения, которое имеет универсальное применение.

Беларусь — член ОБСЕ, и, следовательно, она должна уважать стандарты Заключительного Акта Конференции по безопасности и сотрудничеству в Европе, который излагает основные обязательства стран-членов в области прав человека. Заключительный Акт объявляет, что государства-участники «обязаны поддерживать и поощрять эффективное осуществление гражданских, политических, экономических, социальных, культурных и других прав и свобод, которые происходят из человеческого достоинства и существенны для его

свободного и полного развития». В документе также определяется, что страны-участники будут «действовать в соответствии с целями и принципами» Всеобщей декларации прав человека.

Эти стандарты были расширены и более детально разработаны в последующих документах ОБСЕ. Например, параграф 9 Документа копенгагенской встречи Конференции по Человеческому Измерению CSCE 1990 г. гласит: «Участвующие государства вновь подтверждают, что:

- каждый человек должен иметь право на свободу выражения, включая право на общение. Это право включает свободу убеждений и право получения и передачи информации и идей без вмешательства государственных властей и независимо от государственных границ. Осуществление этого права может быть подчинено только тем ограничениям, которые предписаны законодательством и соответствуют международным стандартам. В частности, никаких ограничений не должно налагаться на доступ и на использование средств репродуцирования документов любого вида, при уважении, однако, права, касающегося интеллектуальной собственности, включая авторское право».

В параграфе 26 того же документа записано:

«Государства-участники признают, что сильная демократия зависит от существования национальных демократических ценностей и методов, а также обширного диапазона демократических учреждений, как неотъемлемых ее частей. Поэтому

государства-участники должны поощрять, облегчать и, где это уместно, поддерживать практические совместные начинания и обмен информации, идей и экспертизы между собой и посредством прямых контактов и сотрудничества между индивидуумами, группами и организациями». Среди сфер совместного внимания и поддержки документом определены *доступ к информации и защита секретности, журналистика, независимые СМИ, интеллектуальная и культурная жизнь*.

Эти стандарты были еще раз подтверждены в 1991 г. в параграфе 26 Документа московской встречи Конференции по Человеческому Измерению CSCE.

Правила и исключения

Международное право допускает определенные ограничения свободы выражения и информации, чтобы защитить различные частные и общественные интересы.

Статья 19 (3) ICCPR гласит:

«Осуществление прав, предусмотренных в параграфе 2 данной статьи [права искать, получать и передавать информацию и идеи], подразумевает специальные обязанности и обязательства. Поэтому оно может подлежать некоторым ограничениям, но они должны быть оговорены согласно закону и необходимы:

(а) Для уважения прав и репутации других лиц;

(b) Для защиты национальной безопасности, общественного порядка, общественного здоровья или морали.

Данная статья подвергает любое ограничение права на свободу выражения строгому испытанию, состоящему из трех частей. Это испытание требует, чтобы любое ограничение

а) было предусмотрено законом; б) вводилось в целях охраны законного общественного интереса; и с) было необходимым для обеспечения этого интереса».

Формулировка «предусмотрено законом» подразумевает не только то, что ограничение основано на законе, но также и то, что этот закон соответствует стандартам ясности и достижимости. Третья часть «испытания» — требование необходимости — означает, что даже там, где меры направлены на защиту законного интереса, правительство должно продемонстрировать, что существует «неотложная социальная потребность» в этих мерах.

Кроме того, ограничение должно быть пропорционально преследуемой законной цели, а оправдывающие его причины обязаны быть уместными и достаточными.

Белорусское законодательство также декларирует гарантии права на свободу выражения.

Статьи 33 и 34 Конституции Республики Беларусь защищают право на свободу выражения и информации. Вот как это изложено в основном законе:

«Статья 33

1. Каждому гарантируется свобода мнений, убеждений и их свободное выражение.

2. Никто не может быть принужден к выражению своих убеждений или отказу от них.

3. Монополизация средств массовой информации государством, общественными объединениями или отдельными гражданами, а также цензура не допускаются.

Статья 34

1. Гражданам Республики Беларусь гарантируется право на получение, хранение и распространение полной, достоверной и своевременной информации о деятельности государственных органов, общественных объединений, о политической, экономической, культурной и международной жизни, состоянии окружающей среды.

2. Государственные органы, общественные объединения, должностные лица обязаны предоставить гражданину Республики Беларусь возможность ознакомиться с материалами, затрагивающими его права и законные интересы».

Данные права могут быть ограничены в целях защиты национальной безопасности, общественного порядка, морали и здоровья населения, а также прав и свобод других людей.

В то же время статья 8 Конституции Беларуси признает превосходство международного права над национальным законодательством:

«Статья 8 [Международное право]

1. Республика Беларусь признает приоритет общепризнанных принципов международного права и обеспечивает соответствие им законодательства».

Особенности публичной «ОХОТЫ»

Пьер Огюстен Карон де Бомарше, знаменитый драматург и публицист XVIII века, в свое время сказал, что «там, где нет свободы критики, никакая похвала не может быть приятна».

К сожалению, нынешние власти нашей страны не во всем согласны с французским мудрецом.

Более того, в действующем Уголовном кодексе Республики Беларусь существует ряд статей: 367 — «Клевета в отношении Президента Республики Беларусь», 368 — «Оскорбление Президента Республики Беларусь», 369 — «Оскорбление представителя власти», — которые устанавливают особую ответственность вплоть до лишения свободы за посягательство критическим словом на высших должностных лиц государства.

В Беларуси на протяжении последнего десятилетия возникало много конфликтов и судебных разбирательств, связанных с критикой высокопоставленных чиновников, депутатов, политиков. Именно чиновники, согласно статистике, чаще всего требуют у редакций и граждан возмещения морального ущерба и получают немалые денежные компенсации. А часто они еще настаивают на закрытии газет.

Во всем мире не прекращаются дискуссии о допустимости критики в адрес публичных фигур. Журналисты и юристы спорят и обсуждают, где границы такой критики, что можно считать публичной деятельностью, нужен ли должностному лицу иммунитет от пристального внимания прессы? В чем отличия острой политической дискуссии от злоупотребления свободой самовыражения?

Особо актуален вопрос о декриминализации обвинений в «клевете» и «оскорблении». Добросовестные правоприменители говорят, что крайне затруднительно доказать, присутствует ли в конкретном субъективном высказывании состав преступления. Уголовные дела этой категории не выдерживают надлежащей судебной проверки.

Если вспомнить недавний общий советский опыт, то следует признать, что в СССР периодически происходили массовые кампании по критическому переосмыслению места и роли ведущих политиков и должностных лиц. Как правило, реальная критика относилась к ушедшим из жизни вождям. Приличным считалось танцевать на крышке гроба и сводить счеты с уже умершим львом. Однако даже формально все партийные документы были полны призывов к критике и самокритике

руководящих кадров. Призывы эти иногда реализовывались на практике — и показательно, и весьма избирательно. Но отрицать возможность критики в принципе и, тем более, устанавливать официальную ответственность за нее никто не решался. Более того, в советском уголовном законодательстве была специальная норма, защищавшая незаконно пострадавших от преследований за критику.

В настоящее время мы имеем возможность сверять свои представления о правильном и достойном с международными правовыми и этическими стандартами. Часть из них, как упоминалось выше, закреплена специальными международными нормативными актами, а другие носят характер деклараций и рекомендаций. Ценность международных стандартов велика, и любое демократическое правительство стремится воспринимать эти общечеловеческие нормы и реализовывать их в рамках национальной правоприменительной практики.

Право на критику политических деятелей, должностных лиц и действий правительства в целом — одно из важнейших прав, защищаемых, в частности, статьей 10 Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод, заключенной в Риме еще 4 ноября 1950 г. Возможность полноценной реализации этого права, по мнению самых авторитетных международных экспертов-правоведов, совершенно необходима

для нормального функционирования любой демократической системы.

Статья 10 Конвенции устанавливает буквально следующее:

«1. Каждый имеет право на свободу выражения мнения. Это право включает свободу придерживаться своего мнения, получать и распространять информацию и идеи без вмешательства со стороны государственных органов и независимо от государственных границ. Эта статья не препятствует государствам вводить лицензирование радиовещательных, телевизионных или кинематографических предприятий.

2. Осуществление этих свобод, налагающее обязанности и ответственность, может быть сопряжено с формальностями, условиями, ограничениями или штрафными санкциями, предусмотренными законом и необходимыми в демократическом обществе в интересах национальной безопасности, территориальной целостности или общественного спокойствия, в целях предотвращения беспорядков и преступлений, защиты здоровья и нравственности, защиты репутации или прав других лиц, предотвращения разглашения информации, полученной конфиденциально, или обеспечения авторитета и беспристрастности правосудия».

При переводе текста статьи 10 нередко утрачивается смысловая тонкость между понятиями «свобода

слова» и «право самовыражения». Обычно подразумевается, что речь идет о защите прав журналистов и свободы слова. Это правильная, но далеко не полная трактовка содержания данной статьи.

На самом деле, как неоднократно подчеркивал в своих решениях по конкретным делам Европейский суд в Страсбурге, статья 10 гарантирует *не только журналисту, но и любому гражданину право на самовыражение*. Причем форма, в которой гражданин решил выразить свои мнения или идеи, не имеет значения с точки зрения закона. Это может быть и статья, и публичное выступление, и кинофильм, и выставка живописи, раздача листовок, и любая другая акция.

Личное и публичное

Интересно отметить, что конфликты «из-за критики» до сих пор весьма распространены в мире. Ни одному властителю не приятно слышать горькую правду. В этой связи Европейский суд по правам человека вынес ряд решений по делам, связанным с уголовным преследованием и с гражданскими исками за распространение порочащих сведений в отношении высокопоставленных чиновников и политиков. Суд выработал несколько важных принципов, обязательных для исполнения всеми странами, подписавшими Конвенцию или желающими, чтобы их считали цивилизованными.

При рассмотрении таких дел Европейский суд по правам человека всегда исходит из того, что на первом плане должна стоять защита свободы выражения мнений, необходимая для функционирования демократии.

В частности, Суд считает, что в делах, связанных с распространением сведений, нужно тщательно проводить различие между сообщениями о фактах и оценочными суждениями. Он признает, что свобода слова — это и свобода выражать непопулярные взгляды, и поясняет, что свобода критиковать правительство или должностное лицо всегда шире, чем свобода критиковать частное лицо. Особо отмечается важность того, чтобы пресса всегда могла критически отзываться о деятельности правительства.

В широкий обиход введено в связи с этим специальное понятие «публичная фигура», которое охватывает всех избираемых политиков и высокопоставленных государственных чиновников. Лица, отнесенные к данной категории, конечно же, имеют право на защиту своей частной жизни, но возможности реализовать это право для них ограничены. Причем такие ограничения они сами добровольно и сознательно принимают на себя, давая согласие на участие в избирательной кампании, решаясь занять конкретную должность.

Суть ограничений сводится к тому, что вся личная жизнь публичных фигур, прошлая и

будущая биография могут и должны анализироваться рядовыми гражданами на предмет того, насколько конкретная кандидатура служит общественным интересам, оправдывает затраты налогоплательщиков.

Европейский суд по правам человека указывает, что официальные лица и правительство в целом сознательно должны допускать по отношению к себе более пристальное и дотошное внимание со стороны общества, чем частные лица.

В решении по делу **«Лингенс (Lingens) против Австрии»** (1986 г.) Суд подчеркнул: *«Пределы допустимой критики в отношении публичного политика шире, чем в отношении частного лица»*. Политический деятель *«неизбежно и сознательно оставляет открытыми для пристального анализа журналистов и общества в целом каждое свое слово и действие, а, следовательно, должен проявлять и большую степень терпимости, особенно когда он сам делает публичные заявления, которые способны вызвать критику»*.

В решении по делу **«Кастеллс (Castells) против Испании о преследовании за оскорбление Правительства»** Суд подчеркивал важность защиты права критиковать правительство. Суд заявил, что, *«хотя свобода политических дебатов, несомненно, является по своему характеру абсолютной... границы допустимой критики по отношению к правительству шире, чем по отношению к частному лицу или даже политическому деятелю. При демократической системе правления, как действие, так и бездействие правительства должны тщательно отслеживаться не только законодательными органами и судебными властями, но также прессой и общественным мнением. Более того, господствующее положение правительства обязывает его проявлять сдержанность в уголовном преследовании своих критиков, особенно если доступны другие средства, позволяющие ответить на несправедливые нападки и критику со стороны его оппонентов и средств массовой информации»*.

В решении по делу *Castells* Суд подчеркнул также важность защиты еще одного вида политических выступлений: защитой должны пользоваться выборные представители, особенно члены парламента от оппозиции, когда они выступают с критическими замечаниями политического характера. Суд установил, что *«хотя свобода выражения мнений важна для всех, но это особенно справедливо, когда речь идет о выборных представителях народа... Соответственно, вмешательство в осуществление свободы слова члена парламента от оппозиции требует особенно пристального внимания со стороны Суда»*.

Большая степень защиты должна предоставляться не только в политических дискуссиях, но и при обсуждении любых вопросов, представляющих общественный интерес. Рассматривая дело

журналиста, который был осужден за клевету в связи со своими статьями по поводу жестокого обращения полиции и недостатков действующего порядка расследования обвинений против нее, Европейский суд по правам человека ясно дал понять, что свобода обсуждения любого вопроса, который «вызывает у общества серьезный интерес», заслуживает повышенного уровня защиты.

Важнейшим из условий открытости дискуссий по вопросам, представляющим общественный интерес, является свобода прессы — неотъемлемый и ключевой элемент гарантий свободы выражения мнений в целом. В упоминавшемся деле *Lingens* Суд сделал акцент также на правах получателей подобной информации. Он установил, что не только пресса имеет право распространять информацию и мнения по вопросам, представляющим

прецедентном праве США. Там «публичная фигура» определяется либо как лицо, которое «занимает положение, сопряженное с таким... влиянием, что данное лицо во всех отношениях может считаться публичной фигурой», либо как лицо, которое «выдвигается на первый план в определенном общественном споре с целью оказать влияние на его исход». В последнем случае фигура является публичной лишь в той мере, в какой речь идет о конкретном конфликте. Как и любые официальные лица, «публичные фигуры» самим своим положением привлекают к себе общественное внимание и располагают доступом к средствам массовой информации, чтобы самостоятельно, без помощи суда, опровергать ложные сведения. Находясь постоянно в центре внимания прессы, они вполне способны в любое время

общественный интерес, но и общество имеет право получить эту информацию.

В деле *Castells* Суд отметил, что, хотя в интересах общественного порядка и защиты репутации других лиц свобода прессы может быть ограничена, нельзя забывать о ее ведущей роли: «Для обществу свобода прессы представляет лучшее средство выявления и формирования мнений по поводу взглядов и позиций политических лидеров. В частности, она дает политикам возможность улавливать и отражать настроения общества; таким образом, она позволяет каждому участвовать в свободной политической дискуссии, которая и лежит в основе самого понятия демократического общества».

Наиболее полно понятие «публичная фигура» разработано на сегодняшний день в

своими собственными поступками изменить отношение людей к себе.

Когда этот механизм взаимодействия власти и общества разрушается, трудно говорить о подлинной свободе слова. Современные белорусские чиновники сначала почувствовали себя «независимыми» от избирателей, перестали обращать внимание на критические материалы и даже публично бравировали этим. Затем они, уверовав в собственную непогрешимость и безнаказанность, стали пытаться пресечь критические высказывания на корню. Многолетний мониторинг белорусских правозащитных организаций показывает, что именно высокопоставленные белорусские чиновники прочно удерживают первое место в судебной статистике по количеству исков о защите своей чести и достоинства.

Теория и практика

Высокопоставленные отечественные политики очень любят рассуждать о глобализации, интеграции и едином информационно-правовом пространстве. Однако действующая законодательная и судебная система не смогла пока оперативно отреагировать на эти изменения, и удовлетворенные иски обиженных чиновников по-прежнему измеряются цифрами со многими нулями.

Напомним об иске члена Совета Республики Николая Чергинца в суд Первомайского района Минска о защите чести и достоинства к газете «Новы час» и журналисту Александру Томковичу. Сенатор потребовал от редакции возмещения морального вреда в размере 500 млн рублей (свыше 240 тыс. долл. США), от журналиста — 100 млн рублей. Претензии Чергинца вызвал очерк Томковича «Генерал-сенатор Чергинец», опубликованный в сентябре 2007 г. Николай Чергинец посчитал оскорблением то, что в статье было написано, будто он возглавил «правильный Союз писателей» — Союз писателей Беларуси. Истец потребовал арестовать счета частного издательского унитарного предприятия «Время новостей», которое издает газету «Новы час». По мнению редактора газеты «Новы час» Алексея Короля, данный процесс был начат с целью прекратить выпуск газеты. В декабре суд Первомайского района Минска частично удовлетворил иск Николая Чергинца. Суд обязал редакцию газеты в очередном ее номере опровергнуть информацию, изложенную в публикации А. Томковича. В качестве компенсации морального вреда издатель должен был выплатить истцу 50 млн рублей (свыше 24 тыс. долл. США), а журналист А. Томкович, который к тому же является инвалидом второй группы, — один миллион белорусских рублей.

В нашей стране «спасение утопающих находится в руках самих утопающих». Поэтому белорусские журналисты, в силу профессионального долга «осмелившиеся» критиковать высокое начальство, должны настойчиво напоминать в своих статьях об истинном правовом статусе «публичных фигур». Это помогает — в редких случаях.

Совершенно справедлив и обоснован (в свете изложенного) призыв общественной организации «Белорусская ассоциация журналистов» провести общенациональную кампанию за отмену антидемократических статей 367–369 Уголовного кодекса, применение которых фактически порождает бесконтрольность государственных чиновников. Призыв-обращение БАЖ прозвучал 5 сентября 2002 г., но...

Однако «воз и ныне там»: эти статьи не исчезли из Уголовного кодекса.

Что касается выражения мнения самими чиновниками, то следует отметить, что законодательство по вопросам государственной службы

помимо прочего регламентирует порядок и условия публикаций и выступлений государственных служащих, связанных с исполнением служебных обязанностей. В частности, установлено, что целесообразность данных публикаций и выступлений определяется руководителем государственного органа или уполномоченным им лицом. Таким образом, госслужащий должен получить разрешение на то, чтобы что-то комментировать или опубликовать свою статью. Это тоже ограничение свободы выражения. Такая норма противоречит Конституции Республики Беларусь.

В национальных законодательных актах с 2006 г. действуют дополнительные ограничения свободы выражения, включенные в Уголовный кодекс. Например, «предоставление заведомо ложных сведений о политическом, экономическом, социальном, военном или международном положении Республики Беларусь, правовом положении граждан в Республике Беларусь, дискредитирующих Республику Беларусь или ее органы власти», рассматривается как «дискредитация Республики Беларусь» и наказывается арестом на срок до шести месяцев или лишением свободы на срок до двух лет. Наказание за «публичные призывы к захвату государственной власти или насильственному изменению конституционного строя», а также другие подобные деяния, увеличено до трех лет тюремного заключения.

Я не призываю отказать государству в возможности регулирования прав и свобод, я лишь считаю, что любое вмешательство должно быть законным. И еще: именно уровень развития гражданского общества во многом предопределяет расширение такого важного и влиятельного института, как право на свободу выражения.

Для того чтобы это право как можно меньше ограничивалось государством, само белорусское общество должно быть достаточно развитым, то есть осознающим свои социальные интересы, имеющим такую правовую структуру, в которой предусмотрены возможности представительства и защиты интересов всех слоев населения. Гарантом «права на слово» является демократическая политическая система.

Наменклатурная нацыянальная «рэвалюцыя»

Пасля беларуска-расійскай газавай «вайны» надыйшла чарга малочнай, потым — мясной. Далёка не ўсе кропкі расстаўленыя і ў новай «вайне» паміж «найбліжэйшымі саюзнікамі» — нафтавай. Некаторыя дасведчаныя ў кулуарных гульнях чыноўнікі ў прыватных размовах сцвярджаюць, што няма прадстаўнікоў розных сур'ёзных уладных і праўладных структур вельмі незадаволены апошнімі канфліктамі з расіянамі і гатовыя ледзь не да наменклатурнага перавароту. Тым часам, апошнія аптытаны нават незалежных сацыялагічных службаў сведчаць: беларуская наменклатура ўжо зусім не тая, што была яшчэ некалькі гадоў таму. Што ж уяўляюць сабой цяперашнія беларускія чыноўнікі, і якую ролю яны могуць адыграць у найноўшай гісторыі незалежнай Беларусі? Ці стала айчынная наменклатура хаця б на колькі адсоткаў нацыянальнай?

На гэтыя пытанні мы паспрабуем адказаць з вядомым літаратарам і філосафам Валянцінам АКУДОВІЧАМ.

«Гульні» не будзе

— Днямі адшукаў у сеціве водгук на нашу першую серыю гутарак, цытую: «У 2002 годзе газета «Свабодныя новыя» друкавала інтэрв'ю з Акудовічам ажно ў шасці нумарах запар, чаго, пэўна, ніколі не здаралася з ніводным беларускім філосафам ні ў якім выданні. ...Атрымаўся скандал. У захапленне прыйшлі людзі... далёкія і ад філасофіі, і ад нацыянальных праблем. Прафесійных жа філосафаў ды нацыяналістаў зачэпілі нігілізм і песімізм Акудовіча, а галоўнае — памеры тэксту».

Сёння Акудовіч песіміст ці ўсё ж аптыміст?

— Выдатны паэт Леанід Галубовіч некалі назваў мяне «бэдзёрым песімістам». І калі б я насамрэч быў ім, дык гэтае азначэнне мне б найболей пасавала. Але я не песіміст, я проста

не хаваюся ад сапраўднасці жыцця. Між іншым, калі б нехта з тых, хто абвінавачваў мяне ў недахопе аптымізму, сёння перачытаў тадышнія нашыя з вамі, Аляксандр, гутаркі, дык, пэўна, папракнуў бы мяне ў залішнім аптымізме. Да прыкладу, там было наступнае выказванне: «Луку на муку» перамелюць не жорны апазіцыі, а ветракі часу». Што да «жорнаў апазіцыі», дык мой «песімістычны» прагноз стаўся абсалютна дакладным, а вось спадзевы на «ветракі часу» цяпер выглядаюць залішне аптымістычнымі.

Нягледзячы на жорсткую ацэнку дзейнасці палітычнай апазіцыі, у тую пару ў мяне яшчэ было трохі надзеі, што яна зможа мадэрнізавацца і вярнуць сабе хоць які чын актыўнага суб'екта беларускага палітычнага поля. На жаль, гэтага не здарылася, апазіцыя і далей працягвала зніштажаць сама сябе, пакуль не ператварылася,

лічы, у чыстае «нішто». Бадай, найбольш «нігілістычная» тэза з тых нашых гаворак: «Беларусь ніколі не будзе толькі беларускай», — за гэтыя гады таксама нікім і нічым не была зняпраўджанай (чаго б мне вельмі хацелася).

— *Прэзідэнцкія выбары ўжо фактычна стартанулі. Перад апазіцыяй ізноў паўстае пытанне прываблівасці сваіх намераў перад дзейнай наменклатурай, ад якой шмат што залежыць падчас галоўнай электаральнай кампаніі пляцігодкі. Ці трэба тут распінацца? І наколькі мэтазгодна беларускім апазіцыянерам разыграваць сярод гэтага класа нашага грамадства так званую «нацыянальную карту»?*

— Сёння кожная згядка пра апазіцыю вымагае асобнай гаворкі якраз таму, што, паўтаруся, пра яе ўжо, лічы, і няма чаго сказаць. Але паколькі для асобнай гаворкі тут не месца, дык сфармулюем адказ гранічна коратка: ніякая «карта», хай сабе нават і «краплёная», гэтай палітычнай апазіцыі ўжо не дапаможа. І перадусім таму, што з такой, якая яна сёння ёсць, ніхто не сядзе за адзін стол «гуляць», а наменклатура — найперш.

Апаненты рухаюцца ў адзін бок

— *Шмат хто з нашых калег лічыцца пэсімістам датычна наменклатуры, асабліва, што называецца, «вышэйшага гатунку» — маўляў, яна ніколі не стане нацыянальнай. Але, па-першае, і вышэйшая ўлада неаднародная, і па-другое, як ні дзіўна, шмат хто ў шыхтах «вертыкалі» хоча быць беларусам не толькі па пашпарце. Вы верыце ў шчырасць гэтых памкненняў?*

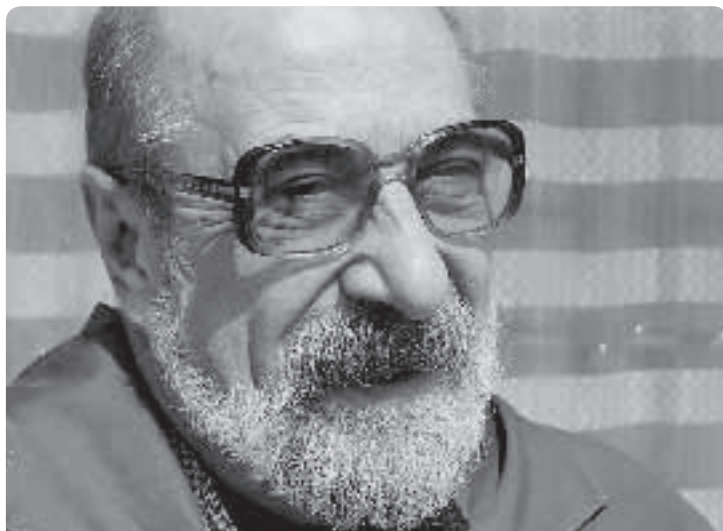
— Справа зусім не ў чыхіхсці памкненнях. Тут увогуле не адыгрывае асаблівую ролю, ёсць у некага памкненне станавіцца беларусамі ці няма. Штодня функцыянеры ўсіх рангаў з ранку да вечара працуюць на Беларусь, і іхнія пасады ды заробкі залежаць толькі ад беларускага ўрада, а не ад кагосьці там яшчэ. Яны панічна баяцца беларускага Прэзідэнта, які з Мінска, а не з Масквы, загадвае ім, што і як трэба рабіць. А калі яны не слухаюцца, дык іх садзяць у беларускія турмы. Не толькі на працы, але і ў вольны час яны падпарадкоўваюцца беларускім законам і карыстаюцца беларускімі грашыма, якія можа здэвальваваць толькі беларускі нацыянальны банк, глядзяць (пераважна) беларускае тэлебачанне і сніць, хай сабе і па-руску, але беларускія сны... І вось гэтая пастаянная ды абложная прысутнасць Беларусі не толькі звонку, але і ўнутры нас ёсць найбольшым фундаментальным чыннікам беларусізацыі ўсіх грамадзянаў краіны (а наменклатуры — у першую чаргу). Падкрэслію яшчэ раз: менавіта

сама незалежная Беларусь тут галоўнае, а не нейкія лакальныя ініцыятывы, што зыходзяць ад нацыянальных пасіянарыяў, раскіданых па выспах Архіпелага Беларусь. Хаця я зусім не маю намеру зняважліва ставіцца да іхняга наробку. Яны неўпрыкмет робяць вялікую справу, якая даафармляе Беларусь менавіта як беларускую Беларусь. Але якраз таму пасіянарыям пакуль няма аб чым размаўляць з наменклатурай. Хаця тыя і другія, па вялікім рахунку, рухаюцца ў адзін і той жа бок, аднак першыя настолькі апярэдзілі другіх, што ім да сваіх наступнікаў не дагукацца.

— *Дарэчы, Вы самі не так даўно публічна заўважылі, што «наша цяперашняя ўлада — абсалютна дэнацыяналізаваная. Гэтыя людзі прыйшлі з былога камуністычна-камсамольскага дыскурсу, а таму будуць незалежную краіну, абапіраючыся не на нацыянальны складнік, а на геапалітычны. З гэтай прычыны нашы нацыянальныя героі для іх — чужыя героі, якія не тычацца краіны, якую яны будуць». Разам з тым Вы сцвярджаеце, што цяперашняя ўлада пакрысе нацыяналізуецца. Парадоксы дый толькі...*

— Праўда і першае, і другое. Першае відавочнае і не патрабуе дадатковых тлумачэнняў, а вось з другім больш складана. Лічы, ужо дваццаць гадоў нашая ўлада, ментальна сфармаваная расійска-савецкім культурным канонам, існуе асобна ад Расіі. Гэтая адслоненасць ад «метраполіі» хоцькі-няхоцькі трансфармуе канон пад мясцовыя рэаліі, пакрысе ствараючы тое, што на прыкладзе гішпанцаў у Паўднёвай Амерыцы называецца «крэольствам». Гэта значыць, на матрыцы канона метраполіі пакрысе вырастае нешта зусім іншае і па-свойму самадастатковае, як у выпадку «крэольскай цывілізацыі», назаўжды разлучанай з Гішпаніяй. Сёння ўжо няцяжка заўважыць, як беларусы, скарыстоўваючы калісьці агульную для ўсёй Расійскай імперыі культурна-гістарычную матрыцу, мяняюць у ёй расійскія гістарычныя пазначкі, культурныя атрыбуты ды ментальныя сімвалы на свае. На месцы Кулікоўскай бітвы — Грунвальд, замест Івана Фёдарова — Францыск Скарына, Маскоўскага княства — Вялікае княства Літоўскае, «Рускай праўды» — Статут ВКЛ, Кастрычніцкай рэвалюцыі — БНР і г. д. і да т. п. І рэальных фактаў, якія ўвідавочніваюць гэтую канцэптуальную перамену, з кожным годам усё болей. Але гэта яшчэ толькі пачатак...

Што праўда, расійска-савецкае нутро беларускай улады яшчэ па старой звычцы супраціўляецца гэтай татальнай перамене, але энергетыка іхняга супраціву слабне з кожным днём. І галоўнае, што падмацоўвацца ёй няма з чаго. Бо ў плане «грамадзянскага нацыяналізму», які самаходзь фармуецца праз уласную Дзяржаву і агульны для ўсіх яе грамадзянаў Закон, насельнікі нашай краіны ўжо пачуваюцца самадастатковым гістарычным

Валянцін АКУДОВІЧ

Філасоф, эсэіст, літаратурны крытык. Скончыў маскоўскі Літаратурны інстытут. Працаваў у штотыднёвіках «Культура», «ЛіМ», часопісах «Крыніца», «Фрагмэнты», «Перекрёстки». Куратар аддзялення філасофіі і літаратуры Беларускага калегіума. Аўтар кніг «Мяне няма. Роздум на руінах чалавека», «Разбурыць Парыж», «Дыялогі з Богам», «Код адсутнасці». Кніга «Дыялогі з Богам» перакладзеная на польскую мову, а «Код адсутнасці» — на літоўскую і рускую.

суб'ектам. «Я — грамадзянін Рэспублікі Беларусь», — сёння ўжо без ваганняў скажа амаль кожны і шараговец, і прадстаўнік кіраўнічай касты.

Пятая калона — марныя спадзевы

— *Тым не менш, пэўна, і да Вас дайшлі чуткі (ці плёткі) пра магчымы наменклатурны пераварот у звязку з абвастрэннем на беларуска-расійскім «фронце»...*

— Тое, што шмат каму з наменклатурнай эліты канфлікты з Расіяй надта не падабаюцца, — цалкам зразумела. Беларуская эканоміка пераважна «завязаная» на расійскі рынак і з гэтага моцна залежыць ад стабільнасці стасункаў з Расіяй. Як, прынамсі, і персанальная стабільнасць нашай наменклатуры, яе элітаў. Да таго ж за доўгія гады супрацоўніцтва з расійскімі калегамі многія беларускія чыноўнікі прыгледзелі сабе ў «саюзнай» краіне «цёплае» месца, куды ў неспрыяльнай для сябе сітуацыі і хаваюцца раз-пораз (прыкладаў не пералічыць). Таму ім з ніякага боку не патрэбны «войны» з Расіяй. Аднак думаць, што з іхняй незадаволенасці можа паўстаць «наменклатурны пераварот», — гэта несур'ёзна. У недэмакратычных краінах бывае, што асобныя наменклатурныя «героі» ладзяць змовы супраць паноўнай улады (калісьці гэта называлася «дварцовымі пераваротамі»), але не думаю, што ў нашай сітуацыі нават «змова» магчымая. Мяркуючы па сістэмных ператрусах наменклатуры ва ўсіх яе

структурах, беларуская ўлада цудоўна ведае, як эфектыўна змагацца з гэтай патэнцыйнай небяспекай. А што да ўласна «наменклатурнай рэвалюцыі», дык яна па азначэнні немагчымая нават на ўзроўні тэарэтычнага планавання. З такім жа поспехам малаток можа планаваць, як лягнуць па пальцах рукі, якая яго трымае. Але галоўнае тут нават не немагчымасць такой «рэвалюцыі», а тое, што першай ахвярай кожнай рэвалюцыі становіцца менавіта наменклатура, паколькі кожнае вялікае разбурэнне перадусім трушчыць старыя наменклатурныя структуры. Таму ніхто ў краіне так не баіцца змены ўлады, як наменклатура. А яшчэ — крыў Божа — праз рэвалюцыю!..

— *Некалькі гадоў таму Вы ўшчэнт раздзялілі так званую «ініцыятыву» Уладзіміра Парфяновіча і Леаніда Сініцына. На Вашу думку, ці многа ў іх цяпер прыхільнікаў у вышэйшых, сярэдніх і нізавых эшалонах беларускай улады?*

— Маніфест Парфяновіча і Сініцына, які заклікаў беларусаў цалкам пакласціся на ласку Масквы, быў самым ганебным фактам публічна агалошанай здрады Беларусі. Большай праўвы халопства ад беларускіх палітыкаў мне не даводзілася сустракаць. Але гэта зусім не азначае, што на самых розных узроўнях палітычнай наменклатуры не засталася герояў, якія мараць зліцца даастачы з «расійскім морам». Безумоўна, яны ёсць і яшчэ нейкі час будуць, пакуль натуральным чынам не пасыходзяць у нябыт. Аднак тое, што публічна яны не наважваюцца аб гэтым прамаўляць, шмат аб чым кажа. І найперш аб тым, што гэтая ідэя не мае дастатковага для яе рэалізацыі патэнцыялу, а значыць, і хоць якой уцямнай перспектывы.

Апаратчыкі таксама за «нашых»

— *Злавіў сябе на думцы, што ўпершыню за апошнія 19 гадоў не захацеў слухаць віншаванне расійскага прэзідэнта з Новым 2010 годам. Некаторыя маладыя наменклатуршчыкі таксама прызнаваліся ў нечым падобным. Аб чым гэта сведчыць?*

— Яшчэ гадоў дзесяць таму ў 11 гадзінаў навагодняй ночы Мінск літаральна скаланаўся ад выбухаў феерверкаў ды петардаў. Летась у гэты час было чуваць адно рэдкія і вартыя жалю «пукаўкі», а ўвесь галоўны «арсенал» выбухнуў ужо пасля 24 гадзінаў па беларускім часе. Навагодня ноч найлепей сведчыць, якая кардынальная «антырасійская» трансфармацыя адбылася з беларусамі з той пары, як лягнуў Савецкі Саюз. І з гэтай відавочнасцю не зраўняецца ніякая сацыялогія.

— Мне асабіста неаднаразова даводзілася сустракацца з 30–35-гадовымі прадстаўнікамі наменклатуры так званых 3-га ці 4-га эшалона аднаго з вядучых міністэрстваў краіны — міністэрства замежных спраў. Яны катэгарычна супраць уваходжання ў склад Расіі. Зразумела, адыгрывае ролю матывацыя: мы тут, у незалежнай Беларусі, нешта значым (можам на роўных размаўляць з чыноўнікамі ўплывовых заходніх, і не толькі, структур), ды і матэрыяльны стымул маем (кватэры, машыны, лецішчы і г. д.). Але няўжо толькі гэта ёсць паказчыкам іх нацыяналізацыі?

— Перадусім гэта. І гэта самае галоўнае, ды не толькі для ўласна наменклатуры — але і для ўсёй Беларусі. Бо тое, што наменклатура ад яе элітаў да самага нізавога звяна не проста працуе ў Беларусі, а ўсім сваім лёсам упісаная менавіта і толькі ў гэтую краіну, ёсць асноўным апірышчам суверэннасці нашай дзяржавы. Усе вымогі ды здабыткі нацыянальна заангажаваных партый, рухаў і ўсіх нас паасобку не могуць зраўнавацца з фактам «нацыяналізацыі» наменклатуры. Не зацяття палітычныя змагары ці маладыя рамантыкі на плошчы, а па натуры асцярожны, да таго ж добра прыпалоханы ўладай, але ўжо беларускі па сваёй сутнасці функцыянер забяспечвае нас незалежнай будучыняй.

— Мой 75-гадовы знаёмец, у недалёкім мінулым дастаткова высокі наменклатурышчык раённага маштабу, зусім нядаўна стаў функцыянерам, «беларускім па сутнасці». Падчас «малочнай вайны» з Расійскай Федэрацыяй, да майго велізарнага здзіўлення, чалавек савецкай фармацыі ледзь не праклінаў Расію і яе кіраўнікоў. А яшчэ год ці два таму ён ледзь не маліўся на Пуціна і К°. Наколькі гэтыя метамарфозы незваротныя сярод апаратчыкаў больш сталага веку?

— Пра незваротнасць у кожным канкрэтным выпадку тут наўрад ці можа ісці гаворка. Сітуацыйнае абурэнне старэйшага пакалення наменклатуры — гэта адно, а свядомы патрыятызм у справе абароны нацыянальных інтарэсаў — зусім іншае. Хаця ўжо сам факт, што ў канфліктах беларускай улады з Масквой бальшыня жыхароў краіны звычайна выступае на баку «нашых» незалежна ад таго, ці маюць «нашы» рацыю, сведчыць аб тым, што мы ўжо звыкліся з Беларуссю як з уласнай маёмасцю, якую трэба абараняць ад каго заўгодна, бо гэта — «наша»!

Адной шаблі малавата...

— Калі маладыя Аліеў прыязджаў у Мінск, то начальнік ганаровай варты рапартаваў на беларускай мове. Ці можна сказаць, што лёд скрануўся ў такім кансерватыўным асяроддзі, як армія?

— Наколькі я разумею, да сустрэчы замежных гасцей войска ніякага дачынення не мае — гэта справа дыпламатычнага пратаколу. Да таго ж ганаровая варта — гэта першая «вітрына» беларускай дзяржавы, якую бачыць саноўны замежнік. І таму яна як быццам і павінна быць аформлена па-беларуску, але само па сабе гэта мала пра што сведчыць. Прынамсі, не болей, чым шаблі ганаровай варты — пра ўзбраенне войска Беларускай дзяржавы.

— Наколькі папулярныя нашы мову і культуру ў войску і ўвогуле ў сілавых структурах такія хлопцы, як Жалезнічэнка, маладшы Вячорка, Шыла і іншыя?

— На жаль, мужны чын гэтых хлопцаў для справы папулярызавання беларускай мовы і культуры ў войску адыгрывае хутчэй не станоўчую, а адмоўную ролю. Бо іх папличнікі на ўласныя вочы бачаць, наколькі зацятая беларушчына ўскладняе жыццё вайсковага шарагоўца і нават робіць яго небяспечным. А вайсковая служба і без усяго гэтага далёка не мёд... Але давайце ўявім сабе, што ўлада паслухалася б нашых крутых хлопцаў і ўсхапілася б адразу перавесці ўсё войска на беларускую мову, гэта значыць змусіла б усіх, ад генералаў да радавых, у фармаце службы карыстацца выключна беларускім словам. І што мы б з гэтага атрымалі? А атрымалі б мы з гэтага ўжо сапраўдную рэвалюцыю — толькі антынацыянальную! Тым больш небяспечную, што гэта была б рэвалюцыя ўзброеных і добра арганізаваных людзей... Разам з тым, усім папярэднім я зусім не хацеў сказаць, што адважныя авантуры хлопцаў не маюць ніякага плёну. Прынамсі, як найменей яны нагадваюць кіраўніцтву беларускага войска, што такая праблема існуе і яе рана ці позна, але трэба будзе неяк вырашаць. Дарэчы, а чаму б не стварыць адно ці некалькі вайсковых падраздзяленняў для тых, хто жадае служыць «па-беларуску»?

— Якія цікавыя мэсіджы могуць прапанаваць прадстаўнікам сілавога боку такія людзі, як Вы, каб яны зразумелі, што Аршанская бітва — гэта гонар беларускай зямлі?

— Напэўна, тут я мушу перад вамі прабачыцца, бо гэтым разам мой адказ будзе цалкам асіметрычны. Я не лічу, што мы павінны ганарыцца хоць якой вайскавай перамогай: над расійцамі ў Аршанскай бітве, немцамі ў Другой сусветнай вайне ці хоць чым там яшчэ. Кожная вайна, незалежна ад яе падставаў і мэтаў, — гэта перадусім спланаванае і сістэмнае масавае забойства. Таму і кожная наша перамога сведчыць найперш аб тым, што «мы» больш умела забівалі людзей, чым «яны». Натуральна, на мінулыя войны нельга забывацца, але адно дзеля таго, каб памятаць, што вайна кожнага з нас можа ператварыць у забойцу.

Міністэрствам да беларусізацыі яшчэ далёка

— Некаторыя нацыянальна ангажаваныя ў захапленні ад Паўла Латушкі, іншыя — ледзь не брыдкаслоўцаў. Нам трэба такіх людзей падтрымліваць? Ці не прызнаваць? Ці падтрымліваць, бязлітасна крытыкуючы?

— Прызначэнне Латушкі на пасаду міністра культуры, відаць, найперш і было разлічана на стварэнне вярхалу ў галовах нацыянальна свядомых. Гэтая падзея з таго ж шэрагу, што і аднаўленне дзяржаўнага распаўсюду «Народнай Волі» ды «Нашай Нівы» ці стварэнне Грамадскай рады пры адміністрацыі прэзідэнта... Іх аб'ядноўвае дзве характарыстыкі: інфармацыйна яны надзвычай рэзанансныя, але пры гэтым нічога не могуць змяніць у сацыяльна-палітычным жыцці беларускага грамадства з прычыны іх уласнай нязначнасці для яго. Таму ўлада і дазволіла гэтым падзеям адбыцца, каб скарыстацца іхняй «рэзананснасцю» дзеля шырокай, публічнай дэманстрацыі свайго курса на лібералізацыю. Зрэшты, на нішчымніцы і гэта хоць які наедак.

— Але трэба прызнаць, што малады міністр культуры пераводзіць сваё міністэрства на мову. І не сустракае пры гэтым рэзкага супраціву. Ці можна вось так праз некалькі гадоў перавесці амаль усе нашы міністэрствы на родную мову?

— Натуральна — не, немагчыма. Хіба адно — каб нарабіць вялікай шкоды беларускай мове. І Міністэрства культуры тут зусім не прыклад (здаецца, за першым міністрам там ужо было справаводства па-беларуску). Але ў кожным разе ладная частка дакументаў там заўсёды праходзіла па-беларуску, ды і функцыянеры гэтай установы з прычыны іх прафесійнай прыналежнасці да беларускай культуры збольшага валодаюць мовай. Таму агульная «беларусізацыя» міністэрства — усяго толькі тэхнічная праблема, якая дзеля свайго вырашэння адно чакала дазволу «зверху». Чаго нельга сказаць пра большыню іншых міністэрстваў, беларусізацыя якіх можа адбыцца толькі праз санкцыянаваную ўладай «рэвалюцыю», што да таго ж запатрабуе падтрымкі «рэвалюцыйнай дыктатурай».

Наменклатура і СМІ

— Усе рэгіянальныя тэлевізійныя блокі навінаў пераходзяць на мову. Не рэдкасць цяпер на дзяржаўным тэлебачанні і гістарычныя перадачы пра ВКЛ і г. д. Разам з тым, ціск на незалежныя сродкі масавай інфармацыі, у тым

ліку ў рэгіёнах, апошнім часам узмацніўся. Ці мае сэнс нам (недзяржаўным СМІ) у нечым супрацоўнічаць з дзяржавай і дзяржаўнымі сродкамі масавай інфармацыі, каб выконваць сярод іншага і функцыю беларусізацыі наменклатуры? Альбо гэта абсалютна марныя памкненні?

— Тут адказ наўрад ці можа быць універсальным: «так» альбо «не». У адным выпадку — абавязкова патрэбна, у другім — пажадана, у трэцім — наадварот і г. д. (У гэтым плане прыемна ўражае праца Алега Трусава на чале ТБМ.) Хаця калі браць сітуацыю агулам, дык, з майго гледзішча, «эпоха» радыкальнага супрацьстаяння «дзяржаўных» і «незалежных» СМІ пакрысе набліжаецца да свайго завяршэння. Гэта бачна хаця б з таго, што сярод журналістаў усё болей сустракаецца «перабежчыкаў» з аднаго лагера ў другі, а потым яшчэ і наадварот, гэтаксама як і актуальных тэмаў (тыя ж канфлікты з Расіяй), у інтэрпрэтацыі якіх СМІ з абодвух бакоў выяўляюць салідарную пазіцыю... Сярод розных падзеяў тут досыць цікава выглядае стварэнне Грамадскай рады пры адміністрацыі прэзідэнта. І мяне ўсцешыла, што БАЖ у асобе сваёй старшыні Жанны Літвіной адгукнулася на запрашэнне прыняць удзел у працы гэтай грамадскай структуры. Калі з'яўляецца хай сабе толькі гіпатэтычная магчымасць штосьці зрабіць — трэба спрабаваць. Хаця ў агульным плане з той «рады» пакуль карысці, як з казла малака, але якраз у плане ўплыву на свядомасць «наменклатуры» яна ўжо адным сваім з'яўленнем зрабіла вельмі шмат. Бо, пабачыўшы ў адным хаўрусе з самымі высокімі дзяржаўнымі чыноўнікамі «заклятых апазіцыянераў», якіх раней улада лічыла горшымі за фашыстаў, кожны наменклатурны чын мусіў хоць трохі задумацца, што нешта яму і ва ўласнай галаве трэба пакрысе мяняць. Зрэшты, пра гэта не лішне падумаць і тым, хто знаходзіцца па іншы бок «барыкад».

Гутарыў
Аляксандр
Коктыш

Хіт-парад імёнаў. Героі Беларусі

Алена ДАНЕЙКА

Каго ўзгадваюць беларусы як персон, да якіх пасуе найменне «сімвал» ці «брэнд» Беларусі? Адказ шукалі сацыёлагі ў межах даследавання сучаснай беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці, праведзенага па ініцыятыве агульнанацыянальнай культурніцкай кампаніі «Будзьма беларусамі!» у супрацы з лабараторыяй «НовАК» і Беларускамі інстытутам стратэгічных даследаванняў (BISS).

Самыя папулярныя гістарычныя дзеячы Беларусі, паводле вынікаў апытання, — Францыск Скарына (24,9%), Пётр Машэраў (12,7%), Кастусь Каліноўскі (7,1%) і Ефрасіння Полацкая (4,1%). Відавочна, што сума гэтых адсоткаў нават не дацягвае да пяцідзесяці. І першае, што кідаецца ў вочы, — найбольшы адсотак набірае пазіцыя «цяжка адказаць» ці ўвогуле «няма адказу». Такая сітуацыя назіраецца амаль па ўсіх пытаннях, якія тычыліся стаўлення суайчыннікаў да выбітных дзеячоў Беларусі. Але і пантэон нацыянальных герояў выглядае далёка неадназначна, калі паглыбіцца ў дэталі адказаў рэспандэнтаў на шэраг пытанняў.

Паміж Скарынам і Машэравым

На прапанову *назваць імёны найбольш выбітных гістарычных дзеячоў, якія могуць быць сімваламі Беларусі*, у ліку першых двух угадвалі Францыска Скарыну і Пятра Машэрава. Але ёсць падставы сумнявацца, што гэтыя імёны былі ўгаданыя ў выніку глыбокага ўсведамлення і асэнсавання ўнёску, які зрабілі ў агульнабеларускую гістарычную і культурную скарбніцу дзеяч эпохі Адраджэння, першадрукар, асветнік-гуманіст Скарына і партыйна-савецкі функцыянер, кавалер сямі ордэнаў Леніна, Герой Савецкага Саюза і Герой сацыялістычнай працы Машэраў.

Напрыклад, у Віталія Сіліцкага, дырэктара BISS, гэты выбар выклікае асацыяцыю з мапай Мінска да 2005 года, калі два буйнейшыя праспекты сталіцы называліся ўгаданымі імёнамі. То бок імёны былі на слыху і перад вачыма на шыльдах. Да таго ж, напэўна, дадалі раскручанасці гэтым імёнам, прынамсі, сярод грамадскіх і палітычных актывістаў, пратэсты супраць перайменавання праспектаў паводле ўказа кіраўніка дзяржавы Аляксандра Лукашэнкі. Калі ж меркаваць, што выбар Скарыны і Машэрава ў якасці сімвалічных імёнаў цалкам асэнсаваны, варта весці гаворку пра канцэптэуалізацыю ў масавай свядомасці савецкай і несавецкай Беларусі, бо і Скарына, і Машэраў ёсць сутнасным вызначэннем пэўных сістэм каардынат, зазначае Віталь Сіліцкі.

Па выніках папярэдніх сацыялагічных апытанняў менавіта са Скарынай і Машэравым назіралася тая ж самая сітуацыя. Спашлемся,

напрыклад, на даследаванне сацыялагічнай службы інфармацыйнага агенцтва БелПАН «Зеркало», якое праводзілася напярэдадні электаральнай кампаніі ў 2000 годзе. Тады Наталля Машэрава балатавалася на пасаду прэзідэнта, і імя яе бацькі — былога кіраўніка Беларусі Пятра Машэрава — апынулася на другім месцы ў спісе самых выбітных беларусаў усіх часоў, «прапусціўшы» наперад толькі Францыска Скарыну.

З прапанаваных рэспандэнтамі імёнаў выбітных беларусаў у выніковы вырыянт цяперашняга даследавання трапілі толькі тыя, якія набралі больш за два адсоткі з агульнай колькасці адказаў. Ініцыятары апытання мелі на ўвазе выключна гістарычных дзеячоў мінуўшчыны. Але рэспандэнты ўгадвалі і імя цяперашняга прэзідэнта Беларусі Аляксандра Лукашэнкі, якое апынулася на чацвёртым радку спіса па колькасці набраных адсоткаў разам з Ефрасінняй Полацкай.

Размеркаванне адсоткаў адрозніваецца ў залежнасці ад рэгіёнаў Беларусі і ад узроставых груп. Найбольшы адсотак «за Скарыну» (33,1%) — ад рэспандэнтаў з Мінскай вобласці, найменшы — з Гарадзенскай. «За Машэрава» — найбольшы ў Мінску (20,8%), найменшы — у Магілёўскай вобласці (4,9%). Людзі старэйшага ўзросту часцей называюць Машэрава, маладзейшыя — Скарыну. Розніца назіраецца таксама і ў залежнасці ад

адукцыйнага ўзроўню. Большасць адсоткаў (29,5%) Скарына «атрымаў» ад рэспандэнтаў з вышэйшай адукацыяй, большасць галасоў за імя Машэрава (18,8%) аддалі адпытаныя з пачатковай адукацыяй.

Дарэчы, паводле адказаў у залежнасці ад адукацыі адзіны рэгіён Беларусі, які паставіў Ефрасінню Полацкую на трэцяе месца, — Мінская вобласць.

Загадкі Беларусі

Загадкавым называюць сацыялагі феномен, які вынікае з адказаў на пытанне: **«Пра каго з дзеячоў беларускай мінуўшчыны вы б хацелі даведацца?»** Большасць рэспандэнтаў (57,8%) наогул абрала варыянт «няма адказу». «Няма такіх», — адказалі 3,7% рэспандэнтаў. Топ-ліст імёнаў з улікам размеркавання паводле набраных адсоткаў наступны: Ефрасіння Полацкая (6,6%), далей — Скарына, Сапега, Вітаўт, Радзівілы, Машэраў, Касцюшка, Усяслаў Чарадзей і... Аляксандр Лукашэнка (1,2%). Дарэчы, кіраўнік дзяржавы апынуўся сярод гістарычных дзеячоў, пра якіх хацелі б даведацца, нягледзячы на тое, што пытанне, як і ў папярэднім выпадку, тычылася менавіта выбітных постацей мінуўшчыны.

Сітуацыю, што раскрылася па выніках гэтай часткі даследавання, Віталь Сіліцкі характарызуе як не вельмі аптымістычную. Бо абсалютная дамінанта — рэспандэнты, якія не абцяжарвалі сябе пытаннем пра асоб у беларускай гісторыі і не ўпэўненыя, што хочуць пра тое ведаць.

Што тычыцца залежнасці адказаў ад узросту, то ў маладога пакалення больш цікавасці да Ефрасінні Полацкай, трохі менш да Сапегі. Лёсам Радзівілаў больш цікавацца людзі з вышэйшай адукацыяй.

Крыху іншая сітуацыя — дарэчы, больш аптымістычная — назіралася, калі веданне гістарычных постацей высвятлялася з дапамогай прапанаванага спіса. Рэспандэнтам трэба было адказаць на пытанне: **«Аб якіх гістарычных дзеячах Беларусі вы чулі?»**

Больш за пяцьдзсят адсоткаў «атрымалі» Вітаўт (54,71%), Францішак Багушэвіч (67,12%), Тадэвуш Касцюшка (76,56%), Кастусь Каліноўскі (88,03), два першыя топавыя радкі займаюць Францыск Скарына (94,80%) і Ефрасіння Полацкая (95,01%).

Па адказах на пытанні наконт ведання гістарычных персаналіяў розных эпохаў бачна, што моладзь лепш ведае дзеячоў мінуўшчыны, людзі больш сталага ўзросту абіраюць імёны дзеячоў савецкіх часоў. Напрыклад, вялікага князя літоўскага Вітаўта ведаюць амаль 70% рэспандэнтаў ва ўзросце 18–24 гадоў і каля 40% рэспандэнтаў, старэйшых за 65 гадоў. Цалкам супрацьлеглая карціна вымалёўваецца ў дачыненні да імя беларускага савецкага партыйнага функцыянера Кірыла Мазурава.

Загадкавым у пэўным сэнсе можна лічыць і спіс асобаў, якім, на думку рэспандэнтаў, трэба паставіць помнік у Беларусі.

На першым месцы — Машэраў. Далей спіс выглядае такім чынам: Шамякін, Ефрасіння Полацкая, Каліноўскі, Лукашэнка, воіны Вялікай Айчыннай вайны, Мулявін, Мележ, Быкаў, воіны-інтэрнацыяналісты, ліквідатары катастрофы на Чарнобыльскай АЭС, Грамыка, Заслонаў.

Некалькі высноваў

Вынікі апытання, у тым ліку той яго часткі, дзе сацыялагі высвятлялі, якія імёны можна лічыць сімваламі Беларусі і якія дзеячы мінуўшчыны набылі ў масавай свядомасці беларусаў статус выбітных гістарычных постацей, сведчаць: раз назіраецца дэсаветызацыя гістарычнага светапогляду. Віталь Сіліцкі акрэслівае сітуацыю як «пераходны вакуум». Але, на яго думку, ёсць усведамленне таго, што Беларусь — не правінцыя, не калонія, што ў краіны ёсць свая багатая мінуўшчына. І ў той жа час «пераходны вакуум» вымагае запаўнення канкрэтным, яшчэ не дакладна асэнсаваным зместам.

Яшчэ адной высновай, лічыць Віталь Сіліцкі, ёсць усведамленне таго, што працэсамі нацыянальнай ідэнтыфікацыі праз прызму мінуўшчыны і яе выбітных асобаў кіруюць веды і міфы, засвоеныя за савецкім часам. Відавочна, што не ў малой ступені на гэта ўплывае і афіцыйная гістарычная навука. Бо падручнікі па гісторыі перапісваліся ўвесь час у СССР і БССР, гэтак жа яны «гулялі сімваламі» і ў гады незалежнасці. Але гэта тэма асобнай размовы.

Улічваючы досыць спецыфічную аўдыторыю «Абажура», напэўна, да месца ўзгадаць пажаданні ды разважанні ініцыятараў кампаніі «Будзьма беларусамі!», а таксама тых, хто быў у ліку ўдзельнікаў дыскусіі падчас прэзентацыі вынікаў даследавання. Журналістам ды ўсім, хто мае прафесійнае дачыненне да слова, якое гучыць альбо пішацца на вялікую аўдыторыю, варта прыняць да ўвагі, што ў значнай ступені ад іх залежыць, аб кім і аб чым даведваюцца чытачы, слухачы ды гледачы. Вядома, што гэта не ёсць адкрыццём Амерыкі. Але ж насамрэч абуджэнне цікавасці да гісторыі і яе стваральнікаў альбо тых, хто больш-менш значна ўплываў ды ўплывае на гістарычныя павароты ў жыцці краіны, магчыма толькі пры пэўнай інфармацыйнай «раскрутцы» асобаў і падзей. Бо ва ўмовах досыць спецыфічнай сённяшняй беларускай медыйнай прасторы і ўлічваючы бясконцы дагэтуль ланцуг фактараў, якія замянілі беларусам усведамляць сябе як цалкам самастойную нацыю з усімі яе атрыбутамі, ідэя актыўнага, нават наступальнага асветніцтва застаецца надзвычай актуальнай.

Валерый
КАЛІНОУСКИ

Выбары па-ўкраінску

Што важна ведаць журналісту пры асвятленні выбараў

У Беларусі даўно не праходзіць выбарчых кампаній, у якіх ёсць рэальная канкурэнцыя. Вынікі нашых выбараў прадказальныя. У адрозненне ад суседняй Украіны, дзе працэс дэмакратызацыі з часоў перабудовы не спыняўся аўтарытарнымі метадамі.

Імкненні да аўтарытарызму былі і ва Украіне, асабліва ў Кучмы. Ён нават правёў рэферэндум, падобны да лукашэнкавага, але рэалізаваць яго вынікі не дазволіла палітычная супольнасць. Таму выбары ва Украіне могуць стаць добрым прыкладам арганізацыі дэмакратычных электаральных кампаній, якія калісьці вернуцца і да нас.

У цэлым украінскія выбары з'яўляюцца сапраўдным змаганнем за ўладу і звязаныя з ёю магчымасці. Сёлета Украіна будзе мець чацвёртага па ліку прэзідэнта.

Мне давялося папрацаваць у якасці замежнага журналіста на выбарах прэзідэнта Украіны 1999,

2004 і 2010 гадоў. Я быў ва Украіне ў камандзіроўцы і перад выбарамі 1994 года, якія праходзілі адначасова з першымі беларускімі прэзідэнцкімі выбарамі. Каб працаваць на выбарах, замежнаму карэспандэнту патрэбная стала альбо разавая акрэдытацыя МЗС Украіны. Робіцца гэта хутка, вельмі рэдка ў кагосьці ўзнікаюць з тым праблемы, рэдка хто пасля дапытваецца ў журналіста, ці мае той афіцыйную акрэдытацыю.

У 1991 годзе першым прэзідэнтам Украіны стаў былы партыйны функцыянер Леанід Краўчук, выбары праходзілі адначасова з рэферэндумам аб незалежнасці Украіны. У 1994 годзе пад ціскам апазіцыі Краўчук пайшоў на датэрміновыя выбары, ён апырэдзіў Леаніда Кучму ў першым туры на 7 працэнтаў і прайграў яму столькі ж у другім туры. Такім чынам, Краўчук запачаткаваў традыцыю спакойнай перадачы ўлады.

У 1999 годзе Леанід Кучма зрабіў усё, каб ягоным канкурэнтам у другім туры стаў лідэр кампартыі Пятро Сіманенка, і здолеў перамагчы

яго, як Ельцын Зюганова, на антыкамуністычнай прапагандзе. Кампанія 2004 года была адметная маштабнымі маніпуляцыямі кіроўнай каманды, якая паставіла на Віктара Януковіча. Выбары гэтыя выліліся ў Аранжавую рэвалюцыю, што вынесла да ўлады Віктара Юшчанку.

У 2010 годзе 18 кандыдатаў змагаліся за пасаду прэзідэнта са значна ўрэзанымі палітрэфармай паўнамоцтвамі. Дзейны прэзідэнт атрымаў 5 працэнтаў галасоў.

У другі тур выбараў выйшлі лідэр апазіцыйнай Партыі рэгіёнаў Віктар Януковіч і прэм'ер Юлія Цімашэнка.

Гэтая кароткая гісторыя зменаў кіраўнікоў Украіны — з апазіцыі ва ўладу і наадварот — сама па сабе сведчыць пра галоўнае адрозненне ўкраінскіх выбараў ад беларускіх: там галасы лічаць. Выбарчыя камісіі фармуюцца з прадстаўнікоў розных кандыдатаў. Выбарчы закон ва ўмовах канкурэнцыі рэалізуецца так, каб немагчыма было кагосьці запозрыць у фальсіфікацыях. Хаця спробы маніпуляцыяў падчас выбараў заўсёды бываюць. Але апошнім часам яны ўдала нейтралізуюцца канкурэнтамі.

Ва Украіне дзейнічае электронная сістэма падліку галасоў, пракалы з участкаў спачатку паступаюць у тэрытарыяльныя выбарчыя камісіі і ЦВК у электронным выглядзе, пазней — у папяровым. Ад сёлетніх выбараў пачаў дзейнічаць Дзяржаўны рэгістр выбарцаў. Уведзеныя празрыстыя скрыні для галасавання... Выбарчая сістэма Украіны працягвае ўдасканальвацца.

Выбарчыя камісіі і перш за ўсё ЦВК — галоўная крыніца афіцыйнай інфармацыі пра ход і вынікі галасавання. У ЦВК таксама прадстаўлены розныя палітычныя сілы, партыі і кандыдаты імкнучы ўплываць на яе дзейнасць, як, дарэчы, і на суды, якія разглядаюць справы, звязаныя з выбарамі.

Асноўны гулец у выбарчых кампаніях — партыі. Палітычныя партыі ва Украіне, дзякуючы прапарцыйнай сістэме выбараў парламента і мясцовых радаў, значна ўзмацніліся і працягваюць актыўна разбудовацца, валодаюць немалымі людскімі і фінансавымі рэсурсамі. Праблемы рэгістрацыі новых партый няма, у адрозненне ад Беларусі. Партыйная сістэма вельмі шырокая — ад крайне левых да крайне правых. Часта партыі і блокі ствараюцца пад пэўную асобу, яркага харызматычнага лідэра. Партыі арганізуюць моцныя перадвыбарчыя штабы, як у цэнтры, гэтак і ў рэгіёнах. Штабы адкрытыя для прэсы, хаця часам патрабуюцца дадатковыя акрэдытацыя — проста трэба загадзя патэлефанаваць і запісацца.

Ва Украіне не разганялі Вярхоўную Раду, не змагаліся з бунтоўным парламентам, як у Беларусі і Расеі. Украінскі парламент мае вялікі паўнамоцтва і застаецца цэнтрам палітычных дэбатаў, якія вызначаюць у тым ліку і ўмовы выбарчага працэсу. Новы закон аб выбарах прэзідэнта,

Скрыні ва Украіне празрыстыя

напрыклад, быў ухвалены кампрамісным рашэннем фракцый, якія вылучылі фаварытаў на гэтыя выбары, — БЮТ і Партыі рэгіёнаў. На парадак дня Вярхоўнай Рады выносяцца ўсе праблемныя пытанні выбарчай кампаніі. Там жа журналіст можа пагутарыць з прадстаўнікамі асноўных палітычных сіл і даверанымі асобамі кандыдатаў. У Вярхоўную Раду патрэбная асобная акрэдытацыя.

Шырокая сетка агульнанацыянальных і рэгіянальных СМІ Украіны выкарыстоўваецца як галоўны агітацыйны рэсурс. Для замежных журналістаў мясцовыя СМІ — істотная крыніца інфармацыі, тэлеканалы жывым паказваюць найважнейшыя прэсавыя канферэнцыі, пасяджэнні парламента, ЦВК. Вельмі папулярныя палітычныя ток-шоў з удзелам асноўных кандыдатаў, тэледабаты паміж імі прадугледжаныя законам. Па ўсіх галоўных каналах у паслявыбарчую ноч ідуць тэлемарафоны.

Шматлікія сацыялагічныя цэнтры праводзяць апытанні перад выбарамі, але за 15 дзён публікацыя перадвыбарчых рэйтынгаў забароненая законам. Вынікі апытанняў «экзыт-пол» публікуюцца а восьмай вечара, калі зачыняюцца ўчасткі для галасавання. Такія дадзеныя звычайна вельмі блізкія да афіцыйных вынікаў выбараў, а гэта сведчыць аб тым, што сацыялогія ва Украіне — амаль дакладная навука.

Свабодныя выбары спрыяюць развіццю сацыялогіі і паліталогіі. Ва Украіне шмат палітолагаў, якія могуць падзяліцца з журналістамі сваімі думкамі і ацэнкамі, дапамагчы разабрацца ў няпростай палітычнай сітуацыі. Апрача таго, заўсёды можна звярнуцца па падтрымку да ўкраінскіх журналістаў: яны ахвотна дапамагаюць замежнікам.

Фота: А. Лява

Вена Украіны

Сямён ПЕЧАНКО,
Львоў – Мінск

**Львоў палітычны. Львоў турыстычны.
З убачанага і перажытага на выбарчых участках і вуліцах сталіцы
Галіччыны цягам некалькіх лютаўскіх дзён прэзідэнцкай кампаніі.**

Раніца 7 лютага, выбарчы ўчастак у будынку Львоўскага політэхнічнага ўніверсітэта.

— Сёння пашпарт не забылі, бабуля?

— Не забыла!

У часе першага туру галасавання гэтая 91-гадовая выбаршчыца прыйшла без пашпарта. Угаварыць камісію прагаласаваць без дакумента не змагла, пайшла дамоў. «А праз некалькі гадзін вярнулася і прагаласавала», — расказвае сакратарка выбарчай камісіі нам, беларускім журналістам і назіральнікам ад міжнароднай групы CIS-EMO.

У гэты момант паўз нас, соўгаючы велізарнымі красоўкамі, насунутымі на загорнутыя ў анучы ступакі, праходзіць настойлівая выбаршчыца.

— За каго галасавала? — пытае яе іншая старая.

— Як за каго? За Юлю!

«Нашы старыя вельмі адказныя»

Раніца на выбарчых участках застаецца за старымі. Менавіта іх, з кульбамі, а то і мыліцамі, у суправаджэнні дзяцей і ўнукаў, было найбольш сярод тых, хто прыйшоў аддаць свой голас на другі тур выбараў. «Нашы старыя

вельмі адказныя. Многія адмаўляюцца ад выязнай скрыні, хочучь галасаваць, як усе. Для іх гэта важна, гэта падзея — выбары. Яны разумеюць, што гэтае галасаванне можа стаць для многіх з іх апошнім», — тлумачаць надзвычайную актыўнасць львоўскіх пенсіянераў на адным з участкаў.

На ўчастку, размешчаным у гарадской мастацкай галерэі, нас чакае невялікі скандал. Арыстакратычнага выгляду сталы мужчына сядзіць бокам да стала старшыні камісіі і нешта ёй выгаворвае. Пальцы з залатымі пярсцёнкамі нервова перабіраюць старонкі пашпарта. Міжнародных назіральнікаў дзядзька нібы толькі і чакае. З яго эмацыйнага аповеду і наступных, не менш палкіх, тлумачэнняў старшыні і яе пачырванелай ад хвалявання сакратаркі вынікае, што мела месца тэхнічная недакладнасць, праз якую чалавек не трапіў у спіс выбаршчыкаў. Абураны мужчына, у мінулым высокі функцыянер, кажа пра дэмакратыю, свабоду выбару і галаснасць. Чыноўніцы, у сваю чаргу, раяць яму звяртацца ў суд, які, згодна з законам, працуе ў дзень выбараў. У рэшце рэшт высвятляем, што былы начальнік усё ж

прагаласаваў, але ўсё адно палымяна прагне пакарання вінаватых у парушэнні ягоных правоў. Размова з назіральнікамі гэты імпэт збівае — выглядае, што чалавеку трэба было выгаварыцца.

Па дарозе да чарговага ўчастка заходзім у кавярню пагрэцца кавай. Каля стойкі пенсіянеры размаўляюць пад гарэлку і тэлевізар. Пра выбары гавораць нібы неахвотна, нават абьякава, маўляў, выбары без выбару, веры няма нікому. Але як толькі расійскі серыял перарываецца на чарговы выпуск навінаў, у прасмярдзелым цыгарэтамі паветры павісае напружаная цішыня. Потым дыктараў змяняе рэклама, наведнікі кавярні страсаюць з сябе здранцвенне, вяртаючыся да нетаропкіх размоваў пра жыццё.

Замест прэзідэнта Божая маці

На ўкраінскіх выбарчых участках беларускаму вуху нязвыкла ціха. Не грывіць музыка, на ўваходах на ўчасткі не прадаюць беляшы і танную гарэлку. Са сценаў на вас не глядзяць вочы прэзідэнта, адно толькі прыхарошанья ў фоташопе позірк кандыдатаў з агітацыйных плакатаў запрашаюць: прагаласуй за мяне. Затое на ўчастках нярэдка можна пабачыць выяву Божай маці.

У другой палове дня на ўчастках пераважае моладзь. Шмат хто з маладых украінцаў галасуе ўпершыню. Трэба бачыць, з якімі сур'ёзнымі тварамі многія з іх кідаюць свой першы бюлетэнь у скрынку. Падаецца, што важнасці гэтага моманту ніколькі не шкодзіць вельмі пашыраная сярод усіх узроставых катэгорый выбарцаў думка пра адсутнасць выбару ў гэтай кампаніі.

Але амаль адзінадушныя, як высветліцца пазней, жыхары Галіччыны і ў гэтым сваім «выбары без выбару»: колькасць аддадзеных за Юлію Цімашэнка галасоў тут у выніку акажацца ці не самай высокай у краіне.

3 мінскімі 6 заробкамі ды ў Львоў!

«А праўда, што ў вас у Мінску пад дзве тысячы еўра заробкі?» Такія пытанні ў Львове чуеш неаднакроць. Шукаем чарговы ўчастак сярод павуціністых вулак горада, паказаць шлях набіваецца мясцовы жыхар сталага веку. Пачынае распытваць нас пра жыццё ў Беларусі. Ківае галавой, але, здаецца, цяжка яму паверыць у праўду пра наш «беларускі рай». Трапляем на патрэбную вуліцу, і наша

размова заканчваецца на дзелавой ноце: «А цяпер, хлопцы, дайце 2 грыўні! Калі можаце».

У Львове мы маем багата часу, каб прайсціся па крамах ды кавярнях. Параўнанне мясцовага асартыменту і цэнаў з беларускімі вельмі хутка наводзіць на думку: з нашымі 6 заробкамі (прынамсі, мінскімі) ды ў Львоў! Больш дэтальнае знаёмства з горадам супакойвае гэтыя эмоцыі — хочацца запомніць яго з лепшага боку, не заглыбляючыся ў ягоныя сучасныя праблемы (а яны ёсць — у першую чаргу каналізацыя, гаротны стан многіх будынкаў у Старым горадзе і г. д.).

Поўны рамштайн пад лямпай Яна Зэга

Львоў — фантастычнае месца! Жывое напластанне эпох, культур, традыцый. Горад, які зведаў не адну змену ўладаў, па якім дагэтуль настальгуюць некалькі народаў. І можна па-добраму пазаздросціць уменню украінцаў папулярызаваць сваю гісторыю, адначасова зарабляючы на ёй, на імёнах сваіх славутых землякоў. Будзеце ў Львове — наведайце абавязкова шэраг рэстаранаў, каб пераканацца ў гэтым. У стылізаванай пад падпольную кватэру УПА «Крывіцы» нас пачаставалі на ўваходзе медавухай і спыталі пароль («Слава Украіне!», калі не ведаеце. Але толькі нікому!). «Мазох» — даніна павагі да ўрадженца горада аўстрыйскага пісьменніка Захера-Мазоха, «аўтара» мазахізму. Тут не толькі частуюць стравамі з экзатычна-эратычнымі назвамі, але могуць і агрэць па спіне бізуном, калі папросіце. У музеі-рэстаране «Гасова лямпа» мы каштавалі настойкі «Бензінівка» («повний рамштайн») і «Нафтівка», выслухаўшы папярэдне гісторыю стварэння газавай лямпы жыхаром Львова Янам Зэгам. Жадаеце пачаць раніцу з цудоўнага штурдзеля і духмянай кавы? Вам у кулінарную студию «Крива Липа».

Галоўнай жа рызыкай Львова мне падаецца ягоная натуральнасць. Гэта фактычна музей архітэктуры пад адкрытым небам. Тут можна цэлы дзень прахадзіць па вузкіх і не вельмі вулках, робячы кароткія адпачынкi на каваных лавах, аздобленых, натуральна, выявамі львоў. Колькасць дарагіх крамаў і вонкавай рэкламы не раздражняе, старыя, непрыхарошанья, месцамі аблупленыя сцены выглядаюць старымі. Кажуць, што гэта праз беднасць гарадской казны, але, магчыма, у гэтым нешта ёсць, прабачце за турыстычны цыннізм.

Сталіцу Галіччыны часта параўноўваюць з Венай. З гэтым можна пагадзіцца. У пэўным сэнсе Львоў з ягоным багаццем архітэктуры і непаўторнай атмасферай і ёсць украінскай Венай. Толькі з характэрнымі для гэтай краіны асаблівасцямі, заглыбляцца ў якія, паўтаруся, не варта, каб не разбурыць у сваім уяўленні чароўную аўру старажытнага горада.

Фота аўтара

Телевизионные беженцы из Москвы

Клиффорд ЛЕВИ (Clifford J. Levy)
«The New York Times», США
(перевод ИноСМИ.ру)

В последние недели предвыборной президентской кампании в Украине все кандидаты хотели принять участие в политическом ток-шоу Савика Шустера. Один из них, получив отказ, пригрозил даже совершить лихой налет на телевизионную станцию Шустера в Киеве, дабы поучаствовать в импровизированных теледебатах в прямом эфире со своим соперником.

Все это немного напоминает прежние дни — но в Москве.

Шустер — беженец из России Владимира Путина. Когда там начали приукрашивать телевизионные новости, некоторые журналисты, подобные Шустеру, перебрались в соседнюю Украину. Здесь политическая обстановка и атмосфера в СМИ гораздо оживленнее и разнообразнее — да и просто интереснее. (Можете ли вы представить себе, как железный Путин гонится за журналистом и требует, чтобы у него взяли интервью?)

Различие между двумя странами стало еще очевиднее после украинской «оранжевой революции» 2004 года, которая сделала государственную власть в Украине более похожей на европейскую. И Украина стала резко отличаться от авторитарных режимов на большей части бывшего Советского Союза.

Шустер уехал из Москвы, когда отменили его программу «Свобода слова». Его предполагаемые грехи были таковы: он задавал резкие вопросы, бросавшие тень сомнения на власть, и приглашал к себе в студию гостей, не устраивавших эту власть. Иными словами, он делал то, что обычно делают журналисты.

«Телевидение там (в России) сейчас — как в советские времена, — говорит он, — я вижу все больше и больше конформизма. Вам не разрешают приглашать людей, находящихся на иных, чем власть, позициях и способных эти позиции отстаивать. Поэтому в сегодняшней России настоящее ток-шоу делать невозможно».

trk.ua

В Киеве сегодня работает еще один приезжий — Евгений Киселев, который в 90-е годы был тележурналистом-новатором в Москве. Он говорит, что самоцензура в России проникла сегодня повсюду: «Там существуют всякого рода запреты, существуют всякого рода черные списки, которые никогда не появляются на бумаге. Но каждый продюсер, каждый редактор знает их наизусть».

Два этих иммигранта со своими ставшими хитами политическими телепрограммами неожиданно превратились в «создателей королей» на украинских президентских выборах. Кульминационный этап решал, кто станет президентом страны: проигравший в результате «оранжевой революции» Виктор Янукович или одна из ее героинь Юлия Тимошенко.

Оба кандидата регулярно появлялись в программах Шустера (похожего на университетского профессора) и Киселева (он больше смахивает на типичного телеведущего).

Интервьюируя Януковича, Шустер воспользовался его «ахиллесовой пятой» — подозрениями большого количества людей, что Янукович может стать путинской пешкой. «Говорят, что вы согласитесь передать власть Кремлю, — так ли это?» — спросил Шустер.

Тимошенко — так та практически ворвалась в студию Шустера. Она в декабре долго требовала теледебатов с Януковичем, однако тот отказался.

Шустер работает в Киеве с 2005 года, а Киселев — с 2008-го. Они преуспевают отчасти благодаря тому, что Украина и Россия — это единокровные славянские сестры со взаимосвязанными и тесно переплетенными культурами. Украинский язык является государственным, но на близком ему русском говорят очень многие, и также многие владеют обоими языками.

На мрачном постсоветском фоне легко идеализировать украинские СМИ — точно так же, как легко прославлять российское телевидение допутинской эпохи. Но действительность в сегодняшнем Киеве, как и в тогдашней Москве, намного сложнее и запутаннее.

Украинские телевизионные станции принадлежат в основном олигархам, которые часто используют их для сведения счетов и откровенной поддержки «своих» кандидатов. То же самое было и в России.

По словам Шустера и Киселева, благодаря своей репутации и положению им удастся избежать давления со стороны владельцев телеканалов.

Но европейские наблюдатели за выборами в Украине называли большую часть теленовостей тенденциозными. Сами украинцы говорят, что некоторые журналисты получают взятки в обмен на положительное освещение деятельности тех или иных политиков.

Следящий за работой СМИ юрист Роман Головенко говорит о том, что телевизионные новости

после «оранжевой революции» в целом улучшились, хотя до совершенства пока еще далеко.

И все же власти не осуществляют такой повсеместный контроль за содержанием теленовостей, как в Москве.

Возникает естественный вопрос: почему Украина и Россия так отличаются друг от друга? Украина выглядит более плюралистической. Отчасти это связано с тем, что из-за географического раскола однозначному мнению трудно доминировать в Украине. Говорящие на украинском жители запада смотрят в сторону Европы, а русскоязычные восток и юг более лояльны по отношению к Москве.

И Киселев, и Шустер заявляют, что не были уверены в успехе украинского эксперимента с демократией. Общество устало от политической междоусобицы и потрясений, а коррупция здесь укоренилась так же прочно, как и в России. «Оранжевая революция» утратила свой глянец. Не исключено, что новый президент усилит контроль государственной власти над средствами массовой информации.

«Это не моя шутка, но она мне нравится: разница между российской и украинской политикой такая же, как разница между кладбищем и сумасшедшим домом», — замечает Киселев.

Но даже в этих условиях, как говорит Киселев, украинцы привыкли к своим свободам и вряд ли повернут вспять.

«Большинство политиков, даже на Западе, не любит средства массовой информации. Когда западные руководители критиковали Путина за то, как он обращается со СМИ, в глубине души они думали: «Жалко, что я не могу делать то же самое». Но политическая культура в Украине радикально изменилась после «оранжевой революции». Сейчас в Украине играют по другим правилам», — уверен Киселев.

Глеб ЛАБАДЗЕНКА,
www.gazetaby.com

Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы ў Мінску ў сярэдзіне студзеня прэзентаваў выставу амерыканскага фатографа Джона Кунстадтэра і новую кнігу Рыгора Барадуліна «Навошта». Злучыла амерыканскага фатографа і беларускага паэта тое, што вершасказы Барадуліна ў кнізе аздобленыя здымкамі Кунстадтэра. А здымкі гэтыя Кунстадтэр зрабіў у часе шматлікіх вандроўак па Беларусі.

«Існасць — у годнасці, а не ў клішэ»

Бабулі ў палескіх вёсках называюць амерыканца Джона Кунстадтэра «нашым хваграфам». З кожнай са сваіх мадэляў спадар Джон падоўгу гутарыў. Размаўляе ён па-беларуску, практычна без памылак, з прыемным акцэнтам.

Кунстадтэр — былы дыпламат, у 2000–2001 гадах працаваў намеснікам амбасадара ЗША ў Мінску. У 2005-м выйшаў у адстаўку, але з тае пары праводзіць у Беларусі па два-тры месяцы штогод. Ездзіць па нашых вёсках і мястэчках, фатаграфуе, фатаграфуе.

Што бачыць гэты добразычлівы амерыканец у дзесятках твараў нашых старых, у нашых храмах, у нашых дубах і буслянках? Што здымае сваім дзіўным фотаапаратам, які выраблены недзе ў сярэдзіне мінулага стагоддзя? Фальклор і аўтэнтыку? І я так думаю.

— Тое, што я здымаю, тычыцца годнасці беларусаў, але адлюстроўвае таксама існасць амерыканцаў, — тлумачыць Кунстадтэр. — Бо шмат

людзей на працягу XIX стагоддзя не захацелі жыць пад імперскімі сіламі і эмігравалі да Амерыкі. І пабудавалі маю Радзіму. І кожны амерыканец, што падумае хаця б пяць хвілін, згадае, колькі мы павінны гэтым людзям — беларусам, палякам, літоўцам, украінцам, якія былі бедныя, прыехалі ў Амерыку і пабудавалі нашу Радзіму. Я не кажу толькі пра Касцюшку (але я б не быў амерыканцам, калі б Касцюшка не змагаўся)... Я кажу пра простага чалавека. Глядзіце на мае здымкі. Там таксама простыя людзі.

— Пачуўшы, як Вы цудоўна гаворыце па-беларуску, я нават не ведаю, як да Вас звяртацца — містэр Джон ці спадар Джон...

— Як хочаце. Спадар Джон — мне падабаецца.

— Падабаецца... А як сталася, што Вы не проста, як фатограф, захапіліся нашымі краявідамі і людзьмі, але і вывучылі нашу мову?

— Ведаеце, сэрца просіць... Беларуская мова — еўрапейская мова, нармалёвая мова. Гэта была мова Вялікага Княства. Скарына выпусціў Біблію на беларускай мове яшчэ да Лютэра. Таму ваша мова мае глыбокія карані. Мяркую, што беларуская мова вартая таго, каб яе вывучыць.

— Агулам колькі часу Вы ўжо правялі ў Беларусі?

— Калі працаваў дыпламатам, — чатырнаццаць месяцаў. А з 2006 года да сённяшняга дня — па 90 дзён штогод, як дазваляе віза. Што праўда, там лічыцца дзень прыезду і ад'езду, таму рэальна выходзіла па 70.

— Няма, улічваючы, што гэта — Вашае жаданне, а не працоўны абавязак.

— Я фатаграфую кола года ў Беларусі. І трэба выкарыстаць столькі часу, колькі магчыма. Я хачу здымаць касцельныя і царкоўныя фэсты, народныя фэсты, сезоны, штодзённую працу беларусаў.

Ведаеце, для беларусаў тое, што я здымаю, можа падацца звычайным. Але я знаходжу ў звычайным надзвычайныя рэчы. Код росту кожнай нацыі іншы. Я рады, што магу здымаць, як беларусы рухаюцца, як працуюць, як проста сядзяць на лаўцы — гэта частка найглыбейшай вашай культуры.

— Вы хочаце сказаць, што расейцы альбо ўкраінцы рухаюцца або сядзяць на лаўцы інакш?

— Абавязкова! Пытанне, мне здаецца, дзіўнае. Кожная нацыя — непаўторная...

— І чым Вас прыцягнулі менавіта беларусы?

— Ведаеце, павуцінка вельмі моцная. Але адразу, як дакранаемся да павуцінкі, — разбураем

яе. І таму тое, што знаходжу прывабнага ў Беларусі, — калі здымаю гэтыя рэчы, я іх пакідаю на сваім месцы. Не разбураю іх годнасці.

Але размаўляць пра якасці вашай глыбокай культуры, здаецца мне, няправільна, таму што, калі размаўляем пра сціпласць ці пра руплівасць, — разбураем гэтыя вельмі-вельмі якасныя рэчы. І далікатныя — як павуцінка. Павуцінка вельмі моцная, але далікатная.

— Спадар Джон, калі я глядзеў на здымкі — у кнізе «Навошта» і на Вашым сайце, — то ў мяне ўзнікла даволі дзіўнае адчуванне, што Вы зафіксавалі на іх Беларусь XIX стагоддзя. Гэтыя бабулі і дзядулі на Вашых здымках — гэта людзі яўна не з сённяшняга дня. У вас не ўзнікла адчуванне, што Вы абмінулі Беларусь цяперашнюю?

— Я здымаю тое, што адначасова існуе сёння і па-за часам. Рытмы, якімі кіруюцца сённяшнія беларусы, існавалі, існуюць і будуць існаваць. Так, XIX стагоддзе ўжо прамінула, гэта быў вельмі цікавы час. Аднак я зацікаўлены сённяшнім часам. І сённяшняй беларускасцю, разумееце?

Тое, што я здымаю, існуе, напэўна, легітымна, з вялікай вартасцю з пункту гледжання культуры. Гэта жывая культура, жывая. Я здымаю жывыя рэчы, а не фальклор, ці экзотыку, ці штосьці ў музеі.

— Мне падаецца, што за прамінулае стагоддзе ў беларускай вёсцы нічога не змянілася...

— Змяняецца! Людзі не жывуць гэтак жа сама — жывуць з тэлебачаннем, кампутарамі... У маіх

здымках вы можаце бачыць, што, напрыклад, на Яблычны Спас дзеці ходзяць у сучасных строях, а не ў традыцыйных. Але сама традыцыя жыве. І мой фокус — гэта жывая беларуская культура, дынамічная.

— *З’явіўся тэлевізар і інтэрнет, а Яблычны Спас застаўся...*

— Бо ёсць кронас, і ёсць кайрас, ёсць цячэнне часу, і ёсць існасць, варункі, імгненне часу. Я стараюся здымаць, наколькі магчыма, тое, што па-за часам. Штосьці глыбейшае, чым проста фальклорныя ансамблі.

— *Мне цікава, як глядзіце на свае працы Вы самі.*

— Гэта не важна. Важна — як людзі, беларусы, ці амерыканцы, ці заходнееўрапейцы, глядзяць на Беларусь у маіх здымках. Мае здымкі — пункт гледжання аднаго чалавека.

Я не люблю размаўляць пра свае здымкі. Нешта вам падабаецца, нешта — не. Можа, вы думаеце, што я здымаю штосьці з мінулых часоў.

— *Мяне гэта ўразіла. Бо, калі я прыязджаю ў вёску, я не бачу дарэшты тое, што бачыце Вы. І гэта для мяне цікава!*

— Ведаеце, павага вельмі важная. Адлюстроўваць годнасць людзей — гэта мая мэта. Я не фотакарэспандэнт. Імкнуся быць мастаком. Імкнуся. Не магу казаць, што я мастак. Але бачу годнасць. І знаходжу глыбокую годнасць нармалёвых людзей — соль зямлі — у вашых вёсках.

Знаходжу годнасць таксама ў гарадах, але спыніць чалавека, які спяшаецца ў горадзе па

справах, цяжэй. Не хачу разбураць ягоны рытм, не хачу перашкаджаць. Таму здымаю на вёсках.

Але тое, што я здымаю, не мае нічога агульнага з вёскай — толькі з годнасцю. Годнасць знаходзіцца паўсюль — калі шукаеце.

— *Гм... Тое, што Вы гаворыце пра годнасць, не кладзецца ў канцэпцыю, якую ўбівалі беларусам доўгі час: беларус — дурны мужык з каўтуном у валасах, сядзіць на парозе сваёй гнілой хаты і енчыць аб цяжкім жыцці. А Вы гаворыце пра іншых беларусаў...*

— Мяне цікавіць існасць беларускай культуры, існасць знаходзіцца ў годнасці, а не ў клішэ...

— *Як так сталася, што Вашыя здымкі аздобілі новую кнігу Народнага паэта Беларусі Рыгора Барадуліна «Навошта»?*

— Мяркую, што лепш пра гэта спытацца ў спадара Рыгора. Я меў бясцэнную магчымасць пазнаёміцца са спадаром Рыгорам і спадаром Алесем Камоцкім (складальнікам кнігі Барадуліна. — *Аўт.*) 9 гадоў таму. І паважаю іх, бо яны майстры — майстры мовы, майстры творчасці. І майстры беларускасці: яны маюць глыбокую павагу да сваёй Радзімы. Гэтыя здымкі я рабіў, бо атрымліваю натхненне ад простага беларускага чалавека, простага бабулечкі вашай, простага дзіцёнка. І я ўзрушаны гэтай годнасцю і ўдзячны.

Р. С. Сайт Джона Кунстадтэра,
дзе выкладзеныя зробленыя

ў Беларусі фотаздымкі: radzimaphoto.com

Рыгор Барадулін:

«Адзіны мой скарб — мая душа»

Рыгору Барадуліну — 75. Цяперашняя ўлада неда-рэчна ігнаруе гэты юбілей. Колькасць твораў Барадуліна ў школьных праграмах ска-рчаецца, у дзяржаўным выдавецтве апошняя кніга паэта выйшла ў 2002 годзе. Між тым у недзяржаўных выдавецтвах і па-за межамі краіны за гэты час выдадзена ажно два дзесяткі кніг, у тым ліку па-англійску, па-польску, па-руску, па-чэшску, па-япон-ску. І шмат каму зразумела: Барадулін — з'ява і сімвал беларускай паэзіі і беларускай гісторыі. Яго імя даўно ў адным шэрагу з імёнамі-сімваламі Бацькаўшчыны, такімі як Купала, Колас, Багдановіч, Караткевіч, Быкаў...

Сяргей ШАПРАН

Мне пашчасціла пагутарыць з паэтам, пачуць ягоны шчыры ўспамін пра гады далёкія і блізкія. Невыпадкова размова наша пачалася гэтаксама, як паэма Барадуліна «Куліна»: «Кожны мае свае Вушачы...» Родная Ушаччына і мама Акуліна Андрэеўна асвятляюць усю паэзію Рыгора Барадуліна практычна ад самага пачатку. Без іх ці існаваў бы ўвогуле такі літаратурны і філасофскі феномен, як Рыгор Барадулін?

Маленства

На радзіме маленства
Ачужэлі долы і высі.
Знаёмых дрэвы яшчэ засталіся.

— Дзядзька Рыгор, ці памятаеце самае першае ўражанне ад гэтага жыцця?

— Вы ведаеце, зараз ужо дакладна не памятаю — ці мама мне расказвала, ці сам запамніў, як спрабаваў злавіць бусла, па-вушацку — буцяна. Буця, буця... Ёсць такая дзіцячая цвілілачка: «Буця-буця даўганосы прапіў боты, а сам босы». Вось я ганяўся за тым буцяном, і было мне дужа смешна, таму што падпускаў ён вельмі блізка, але ў апошні момант адлятаў. А мне ўсё хацелася за хвост злавіць таго буцяна! (Смяецца.) Гэта, так бы мовіць, была мая першая мара — злавіць жарптушку.

— Колькі Вам гадоў было?

— Ну, як пачаў хадзіць-бегаць — гады два ці тры.

— Вы кажаце, што, мабыць, мама распавяла, але што самі дакладна памятаеце?

— Відаць, усё-такі гэтага буцяна. Ну і, канешне, ката, сабаку, карову — усё жывое, што ў нас было.

— Сястра Васіля Быкава распавядала, што ў іх таксама быў кот, я яшчэ спытаў, як яго звалі, і Валянціна Уладзіміраўна адказала: «Кот і кот, раней катам імёны не давалі». У Вас таксама?

— Не, у нас Міронам ката звалі. І калі карова выходзіла на луг, дык і ён за ёй. Гэта ў нас называлася «пасвіў кот Мірон карову».

— А памятаеце, як звалі тую карову?

— Канешне! Адну карову звалі Гілёня — ад слова «гіль», «чырвонае», у нас яшчэ гаварылі: «Загілела яму», — гэта значыць «загарэлася». Былі і іншыя каровы: Лысоня (з лысінкай белаі), Гарбалыска (у яе на спіне белая плямка была), Букетка, Гвяздоня... Аднак Лысоня

больш за ўсё запомнілася. Гэта і былі мае першыя дзіцячыя ўражанні і мае першыя сябры: кот, сабака, бусел ды вожыкі, ці той жа самы жаваранак, які спяваў зусім па-іншаму, чым усё жыццё пасля. Усё яно было сваё і нейкае роднае. Я ж на хутары нарадзіўся. Побач з намі, на суседнім хутары, жыла Казліха, далей жыў Максім, у якога была дачка Маня... Дарэчы, хутар наш называўся вельмі прыгожа — Верасоўка, Верасовачка, як ласкава называлі яго. Відаць, некалі побач там быў лес, але, калі я нарадзіўся, была ўжо голая ўзгоркавая мясціна з пясчанай глебай, на якой рос адзін толькі верас. А верас жа расце не на голым месцы, а толькі там, дзе лес! Унізе крынічка біла, яна яшчэ доўга была, але потым, як калгас арганізаваўся, усё было зруйнавана, хоць на тым полі і ўраджаю ніколі добрага не было. І нічога зараз там ужо няма — ні той крынічкі, ні таго верасу.

Праўда, доўга-доўга яшчэ ляжаў вялізарны валун, пастухі на ім звычайна вогнішча раскладвалі. Аднак, калі я ў апошні раз прыязджаў, дык не знайшоў таго валуна. Няма-няма яго. Канешне, звёз нехта, не ў зямлю ж ён пайшоў! Камянішчы толькі растуць з зямлі...

Пасля ўжо, годзе ў 1937-м, Верасовачку знеслі, а нас перасялілі ва Ушачу. Але ў пашпарце месцам майго нараджэння запісана вёска Гарадок II Востраў-Сарочынскага сельсавета, хаця дзе тое Сарочына было! (Дарэчы, некалі той Востраў-Сарочынскі сельсавет называўся проста Востраў Сарочынскі, пасля — Сарочына вёска.) А ўсё таму, што ў савецкія часы нельга было пісаць, што нехта нарадзіўся на хутары: калі хутаранін, дык гэта як не член партыі, амаль абразлівае слова! Вось і выдумалі, быццам нашая Верасовачка і колькі хутароў паблізу — гэта і ёсць Гарадок II. Аднак я — хутаранін, у тым ліку і па натуре, у мяне няма стаднага пачуцця, якое спрабавалі прывіць камуністы. Ды і любы, хто творыць, — ён пустэльнік, хутаранін.

— Ці вялікі быў Ваш дом у Верасоўцы?

— Дом такі... Яго ж перавезлі сюды, у Вушачу... Невялікі быў дом, былі яшчэ хлёў, пуны, дзе сена ляжала, адным словам, усе неабходныя ў гаспадарцы пабудовы.

— А хто дом ставіў?

— Бацька, ён быў цесляр. Канешне, і суседзі дапамагалі... Тады ж кожны мужчына павінен быў пабудоваць і накрыць хату, падлогу пакласці. Кожны сам павінен быў думаць пра гэта, ніхто ж яму не дасць дома.

— Дарэчы, калі ўпершыню ехаў да Вас у Вушачу, чакаў убачыць зусім іншы дом — той, драўляны, які захаваны на цудоўным фотаздымку Яўгена Коктыша і вядомы па Вашым Зборы твораў.

— Справа ў тым, што, калі мамы ўжо не было, я хацеў паднавіць хату, але яна рухнула. Тая ж

хата, якую перавезлі з Верасоўкі ў Вушачу, была знішчана — спалілі немцы пры адступленні, таму што ў ёй Лабанок жыў. Хага ж была дагледжаная, бацька мой быў з рукамі. Туды і пасялілі Лабанка — кіраўніка партызанскага руху, Героя Савецкага Саюза, камандзіра брыгады — ужо не памятаю ўсіх яго званняў. А мы месціліся ў суседняй хаце. І калі партызаны пачалі хутка адступаць, пакінулі там нейкія правады, антэну, а немцы паглядзелі, якую хату паліць, — канешне ж, нашу! Мы прыйшлі ўжо на пагарэлішча... Пасля нам далі недабудаваны хлёў. Новую хату мама сама ставіла, з тэлеграфных слупоў... А ў цяперашняй цаглянай хаце, канешне, няма мамінага духу, але ўсё вакол роднае — і вяз, які бацька перад вайной пасадзіў, і бяроза, якую зноў жа бацька пасадзіў, калі памёрла бабуля Малання, і яблыні. Ранейшая аўра — цяпер гэта моднае слова — засталася. Да таго ж дом усё-ткі ахоўвае хатнік, дамавік, які з намі з хутара пераехаў. Пётра Кухарскі сказаў мне, як завуць таго хатніка, але яго імя нельга ўслых называць.

— Дык ён зараз дзе жыве — у Вушачы?

— Там-там, ён і вартуе хату...

— Як былі дзіцёнкам, Вы, пэўна ж, хацелі ўбачыць вялікі свет?

— Так, калі быў малым... Гэта натуральнае жаданне кожнага малаго — убачыць свет. Але паняцце свету тады — гэта, як Вам сказаць... Гэта — за той гарой, за тым лесам, за тым возерам. Выходзіш на ганак, выходзіш за плот, за свой вяз — і гэта ўжо вялікі свет.

— Памятаеце, быў такі фільм — «Когда деревья были большими»? У дзяцінстве ўсё здаецца вялікім...

— Абсалютна, тым больш што нарадзіўся я на хутары. І, канешне, было ўражанне, што вось зараз зайду за той узгорак, і там нешта ўбачу... Калі гаварыць цяперашняй мовай, дык хацелася за далягляд зайсці.

— Васіль Быкаў прыгадваў, што адно з наймацнейшых уражанняў ягонага дзяцінства — Беякоўскае возера...

— Ну а для мяне — возера Ваўчэнскае, гэта там побач, каля хутара Верасоўка. Дарэчы, некалі над тым возерам месціўся панскі дом з белай цэглы, рэшткі якой яшчэ заставаліся пасля вайны, і калі збіраліся ў ягады, звычайна гаварылі: «Каля белага дома». Але цяпер ужо ніхто пра тое не ведае.

Ёсць у нас яшчэ адно возера — Вечалле, сапраўды дужа велічнае, там вечнасць спынілася. Але мне ўсё-ткі бліжэй Ваўчэнскае... Гэта ж там Брыль вёз на спіне Караткевіча, а Валодзя пытаўся: «Янка, табе не цяжка?»... У нас, у Вушачкім раёне, па-мойму, дзвесце пяцьдзсят адно возера — практычна на кожнага па возеры.

— А да якой веры Вы сябе залічваеце? Быкаў напісаў у «Доўгай дарозе дадому»: «Натуральнаму чалавеку — Рыгору падабаецца паганства...» Вы

ж самі пісалі пра сябе: «...Паганец кшчоны, Уніят душой».

— Так, я — кшчоны паганец. Я — паганец, паколькі ў нашым краі як нідзе захавалася паганства.

— Але хрысцілі Вас у каталіцкую веру?

— Я нарадзіўся ў 1935 годзе, калі ў савецкай імперыі была «культурная рэвалюцыя» і ніякіх святароў на Вушаччыне ўжо не было — ні ўніяцкіх, ні праваслаўных. Але аднойчы прыехаў ксёндз, і мяне ксцілі. Маёй хроснай мамай была Філіцыя Антонаўна Міклашэўская, з шляхетнага роду, а хросным бацькам — беларус Іван Качан, па прозвішчы — яўны беларус. Праўда, пасля бабуля казалі: «Трэба назад аксціць». Але так і застаўся. Затое ў мяне была вялікая радасць — два Вялікдні, два Новыя гады і гэтак далей, напрыклад, чырвонае яйка ў мяне было і на праваслаўны Вялікдзень, і на каталіцкі. Зрэшты, сам я лічу сябе ўніятам, паколькі так склалася, што я ўніят і па карэннях, і згодна з перакананнямі. Дарэчы, уніятамі былі мае бабка і прабабка. Я хаджу ў касцёл, ва ўніяцкія храмы — іх у нас некалькі ёсць. Калі ў Беларусь прыязджаў айцец Надсан, я запытаўся ў яго, ці мае значэнне, што я кшчусь па-праваслаўнаму, як мяне мама вучыла. (Мае мама і бацька былі стыхійныя праваслаўныя.) Дык айцец Надсан адказаў, што ў нас гэта значэння не мае. Гэта гаворыць пра незакасацеласць уніяцтва. Бог адзін, а канфесіі — хай не прагучыць гэта па-кашчунску — гэта ўсё-такі прафесія. Дарэчы, гэтую думку я правяраю на святарах — некаторыя адразу называюць мяне амаль не вераадступнікам. Я ім гавару: «Вы ж не можаце выступаць супраць таго, што Бог — адзін? А канфесіі — гэта сапраўды прафесія». Не абавязкова ж разумець пад прафесіяй продаж апельсінаў ці бульбы! Прафесія — гэта дасканаласць ведання сваёй справы. Па-мойму, гэта не разыходзіцца...

А наогул кажучы, я ўпэўнены, што мы, крывічы, — самыя непасрэдныя паганцы, кшчоныя паганцы, таму што ў нас, у нашым крывіцкім краі, на Полаччыне і асабліва на Вушаччыне, як

нідзе захаваліся паганскія традыцыі. А паганскія карані трымаюць любую нацыю. Калі з народа вывесці гэтыя карані, ён стане нікім.

— Недарма, відаць, Вы нараклі Полаччыну цемем нацыі?

— Менавіта таму. Дарэчы, па апошніх дадзеных, там, каля возера Шо, і знаходзіцца цэнтр Еўропы. Аналагічна і Беларусь я лічу цемем Еўропы, хай гэта будзе... ну, гэта маё...

— Нібыта трошкі і нясціпля заява?

— Так, нахабная заява, але ў душы я лічу менавіта так, таму што я — беларус. І як без Беларусі не ўяўляю Еўропы, таксама без Полацка не ўяўляю Вушачу: Полацк і Вушача па сваім значэнні роўныя для мяне, хоць, можа, гэта некаму і смешным падасца: тое — старажытны горад, а тое — мястэчка... Дарэчы, мне вельмі крыўдна, што ліквідавалі гэтае паняцце — «мястэчка», а замест яго зрабілі «пгт» — пасёлак гарадскога тыпу. Мясцечка — гэта старажытная назва была, гэта яшчэ і не горад, і ўжо не вёска. А слова «горад» бліжэй да «гарода». «Мясцечка» — яно ўсё-такі было шмат цяплейшае, у палякаў яно засталася, у нас жа — не.

— Зноў жа Васіль Быкаў прыгадваў, што ў дзяцінстве ён больш прыгодніцкую літаратуру любіў, паэзія не дужа падабалася. Вы ж, пэўна, наадварот?

— Прыгодніцкую я не дужа любіў, ды ў нас яе практычна не было пасля вайны, толькі праграмная і тое, што дастанеш. Я больш паэзію любіў. Маёй паэтычнай школай і тамамі паэзіі для мяне была мая мама, яе песні і казкі. Дарэчы, я яшчэ паспеў запісаць ад мамы шмат вушацкіх песень. Наша мясцовасць, можа, не надта багатая на ўраджай, але багатая на старажытныя, паганскія традыцыі, на паданні, на легенды, на песні. У мяне нават касета захавалася — з маміным голасам, і выйшла невялічкая кніжачка пад назвай «Песні матчыны з Вушаччыны».

— А што яшчэ прыгадваецца з дзяцінства?

— Маё дзяцінства было цяжкім для мамы, для мяне ж яно было светлым, таму што я не ведаў клопатаў, усё было радасна. Праўда, як цяпер

Рыгор Барадулін.
1957 г.

З мамай Акулінай Андрэеўнай.
1958 г.
Фота Э. Дамарацкага

З жонкай Валянцінай і
Уладзімірам Караткевічам.
1968 г. Фота С. Панізініка

разумею, гэтыя радасці былі невялікімі, але ў той час здаваліся велізарнымі, нават калі прышывалася кішэнь на штоніках! Так, было галодна і халодна, аднак зноў жа гэта я сёння разумею, а ў той час мне не было ні галодна, ні халодна, ні сумна, таму што ўсё было ўпершыню, а першы раз — усё светлае, і крыўды — маленькія, і цемра таксама маленькая, радасць жа ў дзяцінстве заўсёды вялікая. Клопаты пра хлеб адзіны клаліся на плечы мамы. Яна была ўсім для мяне — і радасцю маёй, і журбою, і маімі вачыма, вушамі, маім сумленнем, маім слоўнікам. Абсалютна ўсё, што ёсць ва мне, — гэта невялічкая частка таго, што мела мама. Яна была той глыбай, на якой трымалася маё жыццё. Мама была і маёй памяццю. Я толькі цяпер злавіў сябе на думцы, што ўсё, што цяпер помню пра сябе, усё гэта ад мамы — гэта яна распавядала мне пра мяне, гэта не я помню сябе такім — гэта мама помніла мяне такім.

Настаўнікі

Паэты нараджаюцца ў карчме,
Каб іх пасля
Аплаквалі саборы.
(«Адаму Міцкевічу»)

— *Вершы Вы ж пачалі пісаць яшчэ ў школе?*

— Так, прыкладна ў 1949 годзе, аднак што менавіта пісаў, ужо не помню. Нават у класе пятым ці шостым выдаваў вершаваную гумарыстычную газету «Калючка». Праўда, тыя вершы не захаваліся.

— *Таму і не можаце сказаць, як у той час пісалі?*

— Як усе, па-мойму... Нядаўна я знайшоў свой верш 1952 года — пра зіму, пра мяцеліцу. Фармальна яно нармальна, але, канешне, няма ў ім ні глыбіні, нічога.

— *А глыбіня калі прыйшла?*

— Надта рызыкаўна гаварыць, што ёсць глыбіня. Існуе памкненне да глыбіні, яно з'яўляецца з узростам... Раней хадзіў такі анекдот: нехта з маскоўскіх паэтаў накшталт Ашаніна сказаў: «Учора скончыў цыкл вершаў пра каханне. Закрыў тэму». (Дарэчы, гэтую гісторыю Бязрозкін любіў расказаць.) Аднак я не магу сказаць, што дасягнуў у вершах глыбіні і тым самым «закрыў тэму». Хаця я часта перачытваю Біблію і напісаў псалмы, пераклады Песні песняў, напісаў дванаццаць біблейскіх баладаў... Гэта надта рызыкаўна так гаварыць, але я раблю, што ў маёй моцы, каб сумець звярнуцца да Бога, — а раптам Ён мяне пачуе?

— *А хто былі Вашымі першымі паэтычнымі настаўнікамі, хто фарміраваў Вашы паэтычны густ? У эсе «Дзякуй роднаму слову!» Вы ўжо назвалі некаторыя імёны. «Вельмі запомнілася адна раница. Пасвіў на лузе карову. Недаверліва ўзяў кніжку са словам, якое мяне пачынала палыхаць, «вершы». Пачаў чытаць:*

*І калі ў паходнай палатцы прысніцца мне
Светлы гай з залатымі суніцамі,
Плэскаць сініз азёр на зары,
Спеў драздоў у смалістым бары, —
Тады гасне туга, адыходзіць самота...*

Зусім няма халодна-шаблонных слоў, застылага асартыменту вобразаў. І далей:

*Покуль сонца не згасне,
Покуль свецяцца зоры...»*

— «Беларусь не загіне, будзе жыць Беларусь!»

— *І далей у Вас: «Усё такое блізкае. За родны край загінуў мой бацька.*

Зачараваў мяне Пімен Панчанка смеласцю, сакавітасцю, незвычайнасцю звычайнага. Потым Анатоль Вялюгін — дакладным, павайсковаму падцягнутым радком. Гэта былі «нехрэстаматыйныя» аўтары, і вучыць на памяць можна было тое, што падабалася, да чаго ляжала душа. [...]

Універсітэт адкрыў мне новага, вялікага Янку Купалу, «нехрэстаматыйнага», яшчэ больш «прысушыў» сэрца да генія роднага слова — Максіма Багдановіча.

Акрамя гэтых імёнаў Вы можаце яшчэ некага назваць?

— Канкрэтныя настаўнікі? Канешне, Якуб Колас з «Новай зямлёй», якую я амаль на памяць ведаў. «Новая зямля» была другой беларускай бібліяй, не Біблія храма, а хатняя біблія. Я не ўяўляю сябе без «Новай зямлі», таму што яна таксама фармавала мяне... Багдановіча і Панчанку, з якім мы сябравалі да канца жыцця, я ўжо назваў. Пазней на мяне многа паўплываў Караткевіч, таму што сярод нашых літаратараў з такімі ведамі нікога больш не было. Мне страшэнна падабаўся размах Караткевічаў, Валодзя шмат мне даў... Ці вытанчаны паэт, лірык, празаік, эсэіст Міхась Стральцоў, з якім я таксама сябраваў... Усе яны, мае сябры, памагалі мне душэўна і духоўна, да таго ж я вучыўся ў іх майстэрству.

— *Дарэчы, маючы магчымасць пазнаёміцца з Вашымі лістамі да мамы Акуліны Андрэеўны, між іншым быў уражаны, як Вы падчас вучобы ва ўніверсітэце, у 1955 годзе, знаходзячыся «на бульбе», у трох лістах запар прасілі маму набыць двухтомнік Сяргея Ясеніна. Можна працытуць?*

«Очень, очень и очень прошу тебя, Вовика, достаньте, если это еще не поздно, двухтомник Есенина.

В Минске он был, но меня не было. А теперь его здесь не достанешь и за 2 сотни. А на район должны дать экземпляров пять-шесть. Свяжитесь с продавщицей книжного магазина и с базой, через которую идут книги, и достаньте. Очень, очень прошу Вовика и всех, от кого это зависит, достаньте, если это еще можно, эту вещь. Мне его хочется, как живой воды.

Очень прошу, Вовичек! Когда буду учить твоего наследника или наследницу, никогда «двойки» не поставлю и на осень не задам».

Вам тады было дваццаць гадоў. Не прыгадаеце цяпер, чым так прывабліваў Вас у той час Ясенін?

— Тое-сёе чытаў мне з Ясеніна мой настаўнік літаратуры. Ясенін жа быў тады пад забаронай і, як Вам сказаць...

— Вас прывабліваў вось гэты арэол забаронаепаэты?

— Не, не толькі гэта. Па-першае, ён мне страшэнна падабаўся. Помню, я ўсю ноч чытаў яго томік з бярозкай на вокладцы, а на наступны дзень атрымаў «двойку» па хіміі... Ясенін, канешне, аграмаднае ўражанне на мяне зрабіў. Лермантаў, Маякоўскі — ужо меншае. І тут яшчэ гэтая забарона, і навізанне на кожным кроку Маякоўскага, на якім была пабудаваная ўся праграма савецкай літаратуры, на яго «Савецкім пашпарце». І раптам — Ясенін, жывы, яго «Ганна Снегіна» і лісты да маці... Той жа наш Паўлюк Трус быў маленькім ценем Ясеніна, але ён рана памёр... Я і да гэтага часу страшэнна люблю Ясеніна. Некалі ў нас выйшла яго кніжачка, дзе былі пераклады Куляшова і мае... Ясенін быў тым акном у свет рускай нармальнай літаратуры, якая мяне прываблівала. Я ж не ведаў ніякіх еўрапейскіх моў, каб чытаць у арыгінале, а Ясеніна мог чытаць менавіта ў арыгінале. Ён і да гэтага часу ў маёй душы.

— А яшчэ — калі гаварыць пра паэтычных настаўнікаў?

— Ну, з перакладных, дапусцім, Гейнэ... Сянеты Шэкспіра мне дужа падабаліся... Канешне, падабаўся Шаўчэнка, якога можна было чытаць і ў арыгінале.

— А Пушкін?

— Ну, Пушкін само сабой. У маладыя гады я дужа захапляўся Пушкіным, яшчэ ў школе перачытаў яго ўсяго, прычым некалькі разоў, і многа-многа на памяць ведаў. Ён жа шырока выдаваўся. Пазней я Пушкіна перакладаў. Таксама практычна на памяць ведаў «Гора ад розуму» Грыбаедава. Калі ж паэтаў пачалі рэабілітаваць, мяне ўразілі Павел Васільеў — сваёй высокай значнасцю — і Восіп Мандэльштам. З сучасных падабаўся і падабаецца Андрэй Вазнясенскі.

— Што ж датычыцца Мікалая Някрасава?

— Някрасаў — ужо менш. Гэта найвыдатнейшы паэт, але ён выкладаўся ў рэчышчы грамадзянскай, сацыяльнай паэзіі. Як на цяперашні розум, у яго ёсць геніяльныя вершы пра Расію! Але ў агульным патоку Маякоўскага, Пракоф'евых і да т. п. ён трохачку адштурхоўваў ад сябе, паколькі яго зноў-такі навізвалі. А, дапусцім, Цютчаў, Фет, Лермантаў — гэта ж найчысцейшая паэзія!

— Звычайна калі што навізваюць, нават калі яно і добрае, дык усё адно выклікае адчужэнне.

— Так-так. Той жа Пракоф'еў, які пра залпы «Аўроры» пісаў, ну не бяздарны чалавек быў. Ужо

пад канец жыцця ён напісаў «Завешчание детям». (Смяецца.) Я Вам чытаў, не?

Я не любитель праздновать злословье,
Вам от души желаю одного:
Живите и еб...сь на здоровье,
Но не за счет здоровья моего.

(Смяецца.) Гэта Пракоф'еў падвёў рысу, так давялі яго дзеткі... Я не помню ніводнага яго верша, а вось гэта проста крык душы.

— А што скажаце, дзядзька Рыгор, рука набіваецца за гады працы са словам?

— Вось іменна, што набіта, таму што ўсё жыццё, акрамя вершаў і рэцэнзій, амаль нічога іншага не пісаў, але гэтаму можна і слана вывучыць. Да таго ж я не люблю называць сябе паэтам. Ведаеце такі анекдот? У грузіна пытаюцца:

— Ваше социальное происхождение?

— А что это такое?

— Ну, кем работал отец?

— Отэц работал князем!

Калі нехта гаворыць, што ён — паэт, мне прыгадваецца вось гэты «князь».

— А наогул, паэт — гэта хто, на Вашую думку?

— Калі коратка гаварыць, дык паэт — гэта той жа самы чалавек, толькі трохку чокнуты ў той ці іншы бок.

— Вы — у які?

— Я ў бок... Гэта цяжка вызначыць... Ну, у бок гумару, самаіроніі, у бок... Я проста не хачу здавацца самому сабе помнікам.

Новы век — новыя класікі

Маладым

Ад былых маладых

Пераходзіць законнае права

І на пышкі, й на шышкі,

Й на ўздых,

Што не ўсё ў гэтым свеце цікава.

(«Пачуе самоту...»)

— Мусіць, не памылюся, калі скажу, што цяпер, пасля сыходу Васіля Быкава, у Вас засталіся два самыя блізкія сябры — Генадзь Бураўкін і Уладзімір Някляеў?

— З Генадзею Бураўкіным мы знаёмыя практычна з першага курса універсітэта. Мы ж блізкія землякі: ён — з Полацка, я — з Вушач, а Вушачы — гэта частка Полаччыны. Мы і працавалі разам з Бураўкіным, і разам пісалі для радыёперадачы «На калючай хвалі», і абодва ўдзельнічалі ва ўсялякіх нарадах, ды наогул... Ён заўсёды быў маім сябрам, а цяпер, як не стала Васіля, гэта адзін з самых блізкіх маіх сяброў — і па прынцеце тэрытарыяльным, па прынцеце Радзімы, і па прынцеце духоўным. Гэта мой плацінавы сябра, таму што гаварыць «залаты» — гэта неяк збіта.

Ну а Някляеў... Валодзю я помню яшчэ маладым: ён прыносіў мне свае першыя вершы, і хоць

у нас троху розніца ва ўзросце, аднак, думаю, мы адразу спадабаліся адзін аднаму. Уладзімір маладзейшы за мяне, але я люблю яго за востры язык, за яго востры розум, за яго загульную фігуру, загульную натуру, таму што ён нагадвае мне мяне маладога. І калі гутару з Някляевым, заўсёды маладзёю і з нейкай радасцю і са смуткам думаю пра тое, што вось ёсць у мяне такі мой добры сябра. Сумна ж тое, што я ўжо не магу вярнуцца ў свае маладыя гады. У Някляева ж усё яшчэ наперадзе.

— *Калі не браць у разлік Вас, ці ёсць цяпер у беларускай паэзіі нехта больш таленавіты за Някляева?*

— Ведаецца, па майстэрстве, па свавольстве, па буйнасці, па непрадказальнасці Някляеў, канешне, першы. Па сталым жа майстэрстве, па сталым розуме першы, безумоўна, Бураўкін. Ну а Някляеў — гэта недзе, думаю, і малады Караткевіч, і малады Ясенін. У Някляеве злучана ўсё найлепшае. Зыходзячы з маштаба асобы, сёння гэта самы яркі наш паэт. Канешне, параўнанне заўсёды небяспечнае, але Валодзю можна параўнаць таксама і з нашымі класікамі, калі тыя яшчэ былі маладыя, арыгінальныя і непаўторныя. Яго можна параўнаць з тымі, хто ішоў у літаратуру нетрадыцыйным шляхам, ішоў буяна і свавольна. Някляеў — гэта шматгранная асоба... Цікава, што ён жа пачынаў пісаць па-руску, але ў яго, як і ў Багдановіча, выявілася генетычная цяга да беларускага слова. Вось якраз па генетычнай праяве беларускасці Някляеў блізкі да Багдановіча.

— *Што акрамя іншага мне яшчэ падабаецца ў Някляеве, дык гэта тое, што ён сумленны чалавек...*

— Так, гэта ранімае сумленне беларускай паэзіі — Някляеў. Гэта яго і ўзвышае, і робіць непаўторным, але адначасова і губіць яго, бо гэта цяжкі крыж у наш час — быць сумленнем, не проста быць майстрам паэзіі, майстрам метафар, а адчуваць сваю адказнасць. Дарэчы, самае ярскае ў Някляеве — гэта пачуццё адказнасці ў першую чаргу перад самім сабой. Гэта вельмі важна — адчуваць адказнасць перад сабой, ну і, адпаведна, — калі гаварыць напышліва — перад народам. Але

чалавек, які адказны перад сабой, ён, што называецца, аўтаматычна адказны і перад Радзімай, і перад народам, і перад эпохай.

Да таго ж Някляеў нетрадыцыйны, што таксама вельмі важна; ён думае і ламае ўсе традыцыі і прарываецца некуды туды... Ён не кідаецца, як некаторыя нашыя паэты, пісаць хоку ці танкі — так сказаць, пяты экзэмпляр пад капірку еўрапейскай паэзіі. Яны ж думаюць, што калі напішуць без кропак і вялікіх літар, дык нешта новае адкрылі! А чым харошы яшчэ Някляеў — ён глыбока начытаны, ён у курсе сучаснай паэзіі на даступных яму мовах. І ён думае і стварае паноўнаму, не выракаючыся старога. А ў нас жа ёсць цэлая брыгада паэтаў, якія ўпэўнены, што гэта яны выдумалі літары «а» і «б»! І калі адзін думае, што ён выдумаў кропку, дык другі думае, што ён выдумаў коску, а некаторыя наогул — што яны выдумалі словы!.. Цяпер ідзе камп'ютэрызацыя мыслення, камп'ютэрызацыя вобразаў, але ад усяго гэтага павявае холадам, таму што няма глыбіні думкі, а формай каго здзівіш?

— *Аднак, калі падводзіць тут нейкую рысу, можна сказаць, што ў асобе Някляева годная змена Вам рушыць?*

— Не, ну гэта... (Усміхаецца.) Гэта тая змена, да якой хочацца цягнуцца. Пакуль у нас будуць вось такія Някляевы, дагэтуль паэзія не памрэ і будзе развівацца.

— *У літаратуры заўсёды існавала непарыўная пераемнасць пакаленняў: Купала, Колас, Багдановіч, Гарэцкі, Чорны, следам за імі ішлі Броўка, Куляшоў, Танк, Панчанка, Брыль, наступныя — Быкаў, Адамовіч, Караткевіч, Стральцоў, цяпер вось Бураўкін і Вы, за вамі кіруюцца Някляеў, Законнікаў, Алексіевіч, Арлоў. Але хто пасля ідзе? Быў Анатоль Сыс, якога Вы разам з Някляевым — я сам гэтаму сведка — яшчэ пры яго жыцці называлі першым і лепшым у сучаснай паэзіі. Аднак хто ідзе на змену?*

— Не ведаю... Пакуль атрымліваецца толькі маслабойка. Калі масла б'юць, дык шмат пены з'яўляецца. Вы ўручную масла ніколі не білі?.. Але масла рана ці позна ўсё роўна будзе. Кожны час дае сваё пакаленне. Зараз нейкая разгубленасць.

З Генадзем Бураўкіным

З Андрэем Вазнясенскім і Васілём Быкавым. 1994 г. Фота У. Кармілкіна

На аўдыенцыі ў Папы Рымскага Яна Паўла II у Ватыкане. 2004 г.

На Ушаччыне. 2001 г. Фота С. Шапрана

Маладыя адмаўляюць старое, а новае стварыць вельмі цяжка... Ён пройдзе, гэты вал, ён амаль прайшоў — вал парнаграфіі, зараз такая быццам літаратура і не літаратура — літаратурай яе можна назваць толькі таму, што яна ў вокладках. Сапраўдная літаратура стала рэдкай-рэдкай. Цяпер такі баламутны час... Зараз грэбень хвалі пайшоў уніз, і з'явілася пена. А калі грэбень зноў пойдзе ўверх, тады нехта і з'явіцца.

Што ж тычыцца Сыса, дык ён быў найвыдатнейшы паэт, найвыдатнейшы! І чалавек быў дужа далікатны... Дарэчы, гэта ж ён мне падараваў старажытныя іконы, хоць здавалася б — Сыс і такі... Вось на пахаванні Быкава ўсе ад яго шарахаліся, а ён падыходзіць да мяне і гаворыць: «Дай мне значок з «Пагоняй». «Калі ласка», — кажу. У адказ ён дзякуе — і ўсё на гэтым... Ён быў загнаны і застрашаны...

— Але ўсё-такі: ці ёсць у Вас спадзяванні на маладзейшых?

— Ну, з сярэдняга пакалення я б вылучыў Міхася Скоблу, таму што гэта — асоба, ён шырока адукаваны і не толькі добра адчувае паэзію, але і сам піша цікавыя вершы. Аднак зараз такі час, што яму прыходзіцца кідацца і туды, і сюды... Каб займацца выключна творчасцю, трэба быць матэрыяльна незалежным. Ва ўсе часы так было.

— На Ваш погляд, Скобла можа вырасці ў вялікага паэта?

— Так, можа-можа. У Міхася таксама ўсё яшчэ наперадзе. І я лічу яго адным з самых цікавых, таму што ён надта шчыры, а гэта вельмі важна ў паэзіі.

Некалі адкрыццём стаў для мяне Рыгор Сітніца — гэта найцудоўнейшы мастак, які стварыў сваю сістэму вобразаў, сваё бачанне свету. У яго выдатныя вершы, яны быццам напісаныя ў традыцыйнай манеры, аднак абсалютна сучасныя і напоўненыя незвычайным пачуццём і глыбінным веданнем мовы.

Ёсць яшчэ Валерыя Кустава, якая выдала цудоўны першы зборнік, да якога я прадмову пісаў. Ну і расце Глеб Лабадзенка... Новы век шукае новыя таленты, новых класікаў...

Адзіны скарб

Штодзень —
Як з Боскае Кнігі верш.
Калі адчуеш, што ўжо дажываеш,
Зразумееш нарэшце,
Што ты жывеш.

(«Штодзень...»)

— Дзядзька Рыгор, а як адкажаце на такое пытанне: ці шмат наогул чалавеку трэба? Можца прыгадаць, чаго хацелі паўстагоддзя таму і чаго жадаеце сёння?

— Чалавеку ў прынцыпе, як цяпер разумею, трэба абсалютна мала: душэўны спакой і раўнавага. Больш нічога. Проста, каб было нешта

перакусіць дыш страху і спакойнае неба над галавой, спакойнае ў прамым сэнсе — гэта не тое, «каб не было вайны». Спакойнае неба — як Космас, як Жыццё. І, паўтаруся, душэўная раўнавага...

У маленстве, калі было зусім гола, хацелася нейкія чаравікі і каб яны не цяжкі, каб штаны былі не падраныя, каб кашуля была цэлая. Пасля быў нейкі час, калі нешта ўжо куплялася, а цяпер разумееш, што ўсяго таго, што было накупляна, усё адно не зносіш. Праўда, калі куплялася, думалася, што будзе для сына, якога няма. Ведаецца, як у нармальных сем'ях? Ад бацькі да сына пераходзіць... Калі ж жыў на прыватнай кватэры, хацелася, каб была свая, а цяпер паглядзіш — кватэра свая, але абшарпаная, усё даношанае, і разумееш... Мне нічога гэтага не трэба, але па інерцыі, як гаспадару ў вузкім значэнні слова — таму што кожны чалавек гаспадар, — хацелася б рамонт нейкі зрабіць... З гадамі разумееш, што ўсе даброты часовыя, усё гэтае багацце не забярэш з сабой туды. І хоць некаторыя ўзурпатары, імператары імкнуліся стварыць імперыю амаль не на ўвесь зямны шар, аднак усё адно больш, чым паўтара метра, ніхто не атрымліваў...

А ўвогуле зараз хочацца толькі спакою душэўнага, каб раніцай устаў і ніякіх у цябе не было клопатаў. Я ж ратуюся толькі словам, словам-радком. Хоць такое ўражанне, што нікому гэта не патрэбна, для некага гэта ўжо чыста элітарнае... Я ўжо перахварэў на гэтую хваробу, калі хацелася, каб тваё прозвішча было на вокладках кніжак. Апошні час проста хочацца пабыць з самім сабою, таму і пішаш практычна для сябе. Гэта больш адказна і больш спакойна, бо не мітусіцца — друкавацца ж практычна няма дзе, але мяне гэта не надта турбуе... Некалі ў Васіля Віткі былі радкі пра тое, што ён напісаў верш пра жаўранка і вось нясе яго ў рэдакцыю, і ўзнікае пытанне: «А што, калі не надрукуюць?» — «Ад жаваранка так пачуюць». Так і я цяпер пішу і жыву з такім настроем. Можа, некалі выйдзе, а не выйдзе — дык не выйдзе. У нас жа столькі не выдадзена класікі нашай!.. Апошнія гады прачынаешся — і часам жыць не хочацца, як падумаеш, што тое, што ўсё жыццё рабіў, быццам нікому не трэба. А пасля расходзіцца... Канешне, самагубствам я не збіраюся канчаць...

— Аднак не назавеш жа элітарнай тую залу, якая, напрыклад, сабралася ў Доме літаратара падчас прэзентацыі Вашай кнігі «Дуліна ад Барадуліна»! Усіх ахвотных пабыць тады на Вашым вечары нават не пусцілі, таму што месцаў не хапала. А колькі чалавек пажадала дапамагчы Вам, калі восенню 2008 года Глеб Лабадзенка абвясціў праз інтэрнет, што Рыгору Барадуліну патрэбная дапамога, — адгукнулася больш за паўтысячы беларусаў, прычым не толькі з Беларусі, але і тых, што жывуць па-за яе межамі...

— З аднаго боку, гэта троху маладзіць душу, радуе, што ты не зусім яшчэ... Вось калі раніцай працнешся і галава не баліць, дык па інерцыі яшчэ

З любімай унучкай Дамінікай.
Ушачы, 1996 г.

У матчыным садзе. 2001 г.
Фота С. Шапрана

З жонкай Валянцінай
Міхайлаўнай

2005 г.
Фота С. Шапрана

нечага хочацца, але калі пачынаюцца клопаты і галаўны боль, дык думаеш: «Навошта? Каму гэта трэба?..» І што таксама трымае, дык тое, што я яшчэ, можа, патрэбны беларускасці і ўнучцы. Вось гэтыя два фактары. І яшчэ трымае, што ёсць усё-такі беларуская моладзь, якую цікавяць беларуская паэзія, беларуская справа, наогул беларускасць... А так я вось прыйшоў да такой высновы:

Тут —
Гэта апошняя перамога
Спакойна глядзець на сябе старога.

Мне па-ранейшаму здаецца, што сусед, які старэйшы за мяне толькі на год, вась ён — стары, а я — малады. Нездарма гаворыць народ: свае гады лёгка насіць. Старым сябе адчуваеш, калі не пішацца... Калісьці нехта сказаў: «І стары стаў, і слабы», — пасля паглядзеў вакол і дадаў: «Ды й раней дзярмо было»... Я ж гавару, што, калі пішацца, пра гады забываешся — быццам і не было іх, і быццам жыццё зноў пачынаеш. Менавіта таму ад узросту я ўцякаю ў працу. Наогул кажучы, пісанне — нахшталь прыёму алкаголю: пішаш і не заўважаеш, як бяжыць час. Памятаеце такі анекдот: выпіў больш, чым мог, але менш, чым хацеў? Калі пішаш, прыкладна такое ж пачуццё ўзнікае.

Рубеж, калі старэеш, вельмі цяжка прайсці, але я ўжо супакоіўся. І вось цяпер трэба яшчэ супакоіцца, што ты нічога не зменіш, што трэба проста жыць, без аніякіх планаў на заўтра.

— У кнізе Уладзіміра Огнева «Время и мы: Из дневников разных лет» ёсць такое: «Каверин вспомнил печальные строки Эренбурга. Нечто из Талмуда: это вы думаете, что Время проходит. Время стоит. А проходите вы...»

Вот и весь смысл жизни?..»
Між іншым, і ў Ваших вершах пра тое ж:

Мы лічым, што праводзім час,
Хто похапкам,
А хто паволі.
А гэта час
Праводзіць нас,
Каб болей
Не сустрэць ніколі!

Дык у чым жа сэнс жыцця, дзядзька Рыгор, што Вы скажаце з вышыні свайго ўзросту? Ці

памятаеце, як адказвалі на гэтае пытанне ў маладосці, і ці знаходзіце адказ цяпер?

— У маладосці ўсё было проста: хацелася жыць, працаваць, пісаць, прычым напісаць як мага болей, паездзіць па свеце, падабацца чытачам...

— Гэта было важна для Вас?

— Канешне. А цяпер, з гадамі, стала зразумела, што мы, якія прыйшлі на гэтую зямлю, мы — часовыя тут. Гэта толькі час — вечны, ён не абмежаваны нічым, не абмежаваны нават часам, калі можна дапусціць такую таўталогію. Мы — як вятры, ці як лісце жоўтае, ці хвалі на рацэ — мы сплываем, а час стаіць на месцы. Мы ўсё тут часовыя. Вечная толькі душа.

— А скажыце па шчырасці: ці ведаеце Вы сапраўдную цану свайму таленту?

— Не магу Вам сказаць...

— Не хочаце альбо не можаце?

— Не магу. Як Вам сказаць... ну, гэта будзе ўжо самаацэнка, а я ніколі ёю не займаўся, зразумейце мяне... (Праз паўзу.) Ну, я лічу, што я нешта ўмею — вась адзінае, што магу Вам сказаць: я нешта ўмею. Нешта ўмею пісаць, нешта ўмею перакладаць... Дарэчы, некалі я напісаў такія радкі:

Хоць кожны ведае сабе цану,
Ды за яе ніхто яго не купіць.

(Смяецца.) Такія пытанні трэба па іншым адрасе задаваць — у нас ёсць тыя, хто дакладна ведаюць адказы на іх.

...Я ўсё жыццё стараўся быць лепшым, чым я ёсць. Ну а наколькі гэта ўдалося, не ведаю. Я на сябе збоку не глядзеў. У нас многія на сябе збоку глядзяць: ці роўна падае цень ад кончыкаў вушэй і да таго падобнае. Я ж лічу: які ёсць, якога Бог даў... Многае з таго, што мне мама дала, я, канешне, растраціў. Калі б не растраціў, быў бы ідэальны чалавек — у маім разуменні, калі б збырог усё, што мне мама дала, але, на жаль, бальшыню страціў, таму што такое жыццё, таму што, як гавораць, быць на млыне і не запыліцца немагчыма. І бруд да мяне прыставаў — я не магу сказаць, што да мяне бруд не прыставаў... Адзінае, што магу сказаць пра сябе, што я ніколі не прадаваў і не прадам душу д'яблу. Гэта адзіны мой побыт, адзіны мой скарб — мая душа, якая дадзена мне мамай і Богам.

Ванкарэм НІКІФАРОВІЧ
(Чыкага)

Ягоная высокамастацкая паэзія — узор найвелізарнейшага духоўнага багацьця і непаўторнасьці нашага шматпакутнага народу, своеасаблівая квінтэсэнцыя ягонай душы. І адначасова — выхад у сусьветны паэтычны кантэкст, дзе паэзія Рыгора Барадуліна сёньня існуе ў адной плыні і побач з творчай спадчынай вядомых хрэстаматыйных імёнаў.

«Беларусь — мая мова і песня...»

Да 75-годзьдзя з дня нараджэньня Рыгора Барадуліна

Маючы сёньня такога слыннага паэта, мы, беларусы, можам лічыць, што мы — шчаслівы народ. Рыгор Барадулін узняў нашы сучасныя і схаваныя ў пакаленьнях моўныя і вобразныя багацьці да вышыні адчувальнага непасрэднага эмацыянальнага ўздзеяньня; у ягоных творах моўныя скарбы, узбагачаючы нашы душы, зіхцяць усімі адценьнямі прыгажосці. Вершы, паэмы, ліставаньне, пераклады Рыгора Барадуліна, — усё, ім створанае, стаіць сёньня на варце сапраўднай беларускай духоўнасьці, даючы адчуваньне прыналежнасьці да нацыі, якая на многае здольная, у якой павінна быць шчаслівая і плённая будучыня.

*Згару на вейцы твайр расінкай,
Беларусь — мая мова і песня...*

Гэта ня проста паэтычная дэкларацыя, гэта — хоць і сьціплае, але сьцьверджаньне лініі жыцця, асноўны яго напрамак, якому Рыгор Барадулін верны ўсе гады сваёй натхнёнай творчасці.

Барадулін падхапіў эстафэту ад Янкі Купалы, працягваючы словам і вобразнасьцю ўзьнімаць

да незвычайнай вышыні, як філязофскай, так і эстэтычнай, такія сьветапоглядныя катэгорыі, як мова, народ, родная крывіцкая зямля, свабода, незалежнасьць. А ад Максіма Багдановіча Рыгор Барадулін пераняў ягонае разуменьне мейсца беларусаў сярод іншых народаў у сьвеце, заснаванае на вызначэньні-закліку Багдановіча «ня толькі свайму народу, але і сусьветнай культуры несці свой дар».

Зьдзіўляе ня толькі высокі ўзровень паэтычнага майстэрства Рыгора Барадуліна, але і незвычайнай шырыні ягоны тэматычны творчы дыяпазон. Ён піша пра родную матчыну хату ва Ўшачах на Віцебшчыне і пра пах дыму, калі ўвосень у гарадах паляць бульбоўнік. Пра туманы над лясным возерам у чароўную пару сенакосу. Пра бацьку Івана, забітага ў час прарыву фашыстоўскай блякады, і пра матчыны, Куліны Андрэеўны, вочы, якія вечна сьвецяць «сузор’ямі дабрыні». Пра менскія вулкі і палескія сьцяжыны. Пра абсягі Латвіі і готыку старой Вільні. Пра халодны ўладзівастоцкі порт і гарачыя пяскі Туркменіі. Пра вясну ў Фінляндыі

і сосны на Кубе, пра фарбы баўгарскай восені і пра вулачкі Прагі перад захадам сонца. Пра сваю варажбу на Вялікай Кітайскай сцяне і пра абед у Парыжы ў доме слыннага мастака Барыса Заборава. Пра маладзік над Брадвеем у Нью-Ёрку і пра сьвятых кароваў на вуліцах Дэлі. Пра Блаславеньне, якое атрымаў у Ватыкане ад Папы Рымскага. Пра пачуцьцё адвечнасьці і каштоўнасьці вытокаў жыцьця і мудрасьці, якое зьведаў у сьвятых мясцінах старадаўняга Ізраіля... Там паэт адчуў, што «чым бліжэйшы да зямлі, тым Ён нябеснейшы...» Сваё, мясцовае, тутэйшае ў паэзіі Рыгора Барадуліна арганічна спалучаецца з глябальным, сусьветным, яшчэ раз падкрэсьліваючы, што беларусы — такі ж народ, як і ўсе астатнія на зямлі, і што ягоная духоўнасьць — істотная частка духоўнасьці зямной, агульначалавечай.

Многа далёкіх і блізкіх краінаў і земляў давалося ўбачыць Рыгору Барадуліну, але паўсюль, дзе ён ні быў, ён глядзеў на ўсё навокал вачыма сына Беларусі, вяртаючыся ў вобразах і думках да роднага дому, да роднага парогу, да роднага неба, дзе заўсёды плывуць найпрыгажэйшыя ў сьвеце аблокі.

*Трэба дома бываць часьцей,
Трэба дома бываць ня госьцем,
Каб душою ты стаў чысьцей
І ня страціў сьвятое штосьці.*

Маё пакаленьне адразу запамінала гэтыя барадулінскія радкі. Яны гэтак жа ўзьдзейнічаюць сёньня на моладзь, якая вельмі хутка пачынае адчуваць і разумець, што ў іх схаваны самы мудры заповіт, які рэхам адгукаецца потым у сэрцы на працягу ўсяго жыцьця.

...Мне пашчасьціла пазнаёміцца з Рыгорам Барадулінным, калі мы былі яшчэ зусім маладымі і «зялёнымі». Гэта адбылося ўжо болей за паўстагодзьдзя таму, у 1954 годзе, у Менску, ва ўнівэрсытэцкім сквэры, дзе я загаварыў з маладым хлопцам з Вушач на Віцебшчыне, які прыехаў падаваць дакумэнты для паступленьня на філфак Беларускага Дзяржаўнага Ўнівэрсытэту. Прыгадваю, як я завёў яго тады ў той корпус і на той паверх, дзе знаходзілася прыёмная камісія. З таго часу мы сталі сябрамі, блізкімі па многіх напрамках жыцьця і сьветапоглядзе. На перададзенай мне зусім нядаўна зь Менску кнізе «Паслаў бы табе душу...» (ліставаньне з маці) Рыгор Барадулін напісаў: «Родны Рэм! Заўсёды помню цябе. Заўсёды ўдзячны табе. Гэта ты ўводзіў мяне ў Менск, дапамагаў мне ўва ўсім. Ты жывеш не за акіянам, а празь некалькі вуліц у горадзе ўзаемнай прыязні і паразуменьня...»

У тым, што ён — выдатны паэт, я канчаткова пераканаўся ў 1959 годзе, калі, працуючы ў дзяржаўным выдавецтве, рэдагаваў і рыхтаваў да выхаду кнігу вершаў Рыгора Барадуліна «Маладзік над стэпам».

Да майго ад'езду ў Амэрыку ў нас было багата цікавых сумесных паездак, сустрэч, гаворак, спрэчак... Узгадваецца многае. І лета 1964 году, калі я павёз у госьці да Рыгора ва Ўшачы вядомага баўгарскага літаратуразнаўцу і перакладчыка Георгія Вылчаву разам з цудоўным мастаком Барысам Заборавым, якому вельмі падабалася паэзія Барадуліна. Мы прыехалі, пераначавалі, а раніцай нас разбудзіў грукат у дзьверы: на парозе стаяў Васіль Быкаў, які, запрошаны Рыгорам, спецыяльна прайшоў пехатою каля 15 міляў са сваіх Бычкоў, каб сустрэцца з намі... Помніцца і яшчэ адно лета, калі мы з Рыгорам суправаджалі ягонага земляка Петруся Броўку ў час паездкі. У адной вёсцы паміж Полацакам і Ўшачамі быў юбілейны вечар, прысьвечаны 70-годзьдзю Броўкі. Броўка выступаў, мы з Рыгорам ціха сядзелі ў зале ў апошніх радах, слухалі... І раптам пачулі вокліч з залы: «Хай пачытае вершы Рыгор Барадулін!» Значыцца, пазналі, значыцца, ведалі ўжо тады. І ня толькі як земляка, але і як цудоўнага паэта.

Між іншым, да Рыгора ва Ўшачы я ў свой час упершыню прывозіў і Міхася Стральцова. А з Уладзімерам Караткевічам я пазнаёміўся, калі Барадулін прывёў яго ў маю менскую кватэру ў якасьці «падарунку» (так Рыгор вызначыў) на мой дзень нараджэньня. Трэба ўвогуле адзначыць, што Барадуліну вельмі падабалася знаёміць і яднаць людзей, ён дапамог творчаму станаўленьню многіх цікавых і дагэтуль як сьлед не ацэненых беларускіх пісьменьнікаў, такіх як Яўген Шабан, Сымон Блатун, Карлас Шэрман ды іншых... Разам з Рыгорам мы ездзілі ў падарожжы ў Літву і Азербайджан, запамніліся і нашыя сумесныя паездкі ў Віцебск, калі мы з Васілём Быкавым і Давыдам Сімановічам разгарнулі актыўную дзейнасьць па дазволе і прызнаньні Марка Шагала на ягонай радзіме...

У час маіх прыездаў у Беларусь з Амэрыкі ў 1995 і 2002 гадах мы амаль не разлучаліся з Рыгорам, бясконца гутарылі, распавядалі пра многае... У 1995 годзе разам з Рыгорам ездзілі ў госьці да Васіля Быкава на Танкавую вуліцу, а ў травні 2002 году Рыгор зноў наладзіў сюрпрыз, запрасіўшы мяне абавязкова прыйсьці ў офіс Беларускага ПЭН-цэнтру. Я прыйшоў, адчыніў дзьверы ў галоўны кабінэт, а там сядзеў Васіль Быкаў. Маёй радасьці не было мяжы. Вядомы пісьменьнік тады на некалькі дзён прыехаў у Менск, зусім ня думаючы і не чакаючы, што наступны ягоны прыезд праз год стане для яго апошнім, трагічным... І зноў былі бясконцыя размовы, успаміны. Мы ўтрох з Васілём і Рыгорам доўга хадзілі тады па вуліцы Казлова, па праспэктце, па Купалаўскім сквэры... Многае мне стала зразумелым тады, напрыклад, чаму Рыгор у апошнія гады стала і настойліва піша вершы-лісты, адрасаваныя свайму самаму блізкаму сябру — Васілю Быкаву.

Ён дасылаў гэтыя лісты ў мясыціны вымушанага выгнаньня выдатнага чалавека і пісьменьніка: у Хэльсынкі, у Франкфурт, у Прагу...

Невыпадкова адной з найважнейшых частак творчасці Рыгора Барадуліна быў і застаецца мастацкі пераклад. Ён добра разумее неабходнасьць увядзеньня ў нацыянальны беларускі культуралёгічны кантэкст шэдэўраў сусьветнай клясыкі і лепшых твораў сучаснай літаратуры розных краін і народаў. Адначасова Рыгор Барадулін яшчэ і яшчэ раз паказвае чытачам неабмежаваны магчымасьці беларускай мовы, на якой могуць быць паспяхова пераствораныя сугуччы з блізкіх і далёкіх моваў, непадобныя і своеасаблівыя рытмы, вобразы, думкі... Красамоўны пералік паэтаў сьвету, творы якіх выйшлі асобнымі кніжкамі ў перакладах Рыгора Барадуліна на беларускую мову: Ян Райніс, Фэдэрыка Гарсія Лорка, Сяргей Ясенін, Барыс Пастернак, Амар Хаям, Габрыэла Містраль, Марк Шагал, Іван Драч, Андрэй Вазьнясенскі, Рыгор Рэлес, Сэсар Валеха, Крыстафэр Леандаэр, Карлас Шэрман, Ян Павел Другі, Зэлімха Яндарбі, Ганад Чарказян. Асобная кніга «Гуканьне паэзіі Ёсходу» з шэдэўрамі паэтычнай клясыкі Кітая, Японіі, Карэі, В'єтнаму... Рыгор Барадулін перакладаў з Адама Міцкевіча і Чэслава Мілаша, з многіх паэтаў Балтыкі і Каўказу, Баўгарыі і Лацінскай Амэрыкі, Украіны і Сярэдняй Азіі. З асаблівай радасьцю і павагай збірае ён усё, што зьяўляецца ў паэтычных радках пра Беларусь у іншых краінах на ўсіх кантынэнтах плянэты, і перакладае гэтыя творы на родную мову. У выніку зьявіліся цудоўныя кнігі яго выбраных перакладаў: «Беларусь — мае слова і песьня» і «Беларусь мяне збеларушвае. Словы любові».

Несумненна, што творчасць Рыгора Барадуліна зьяўляецца найцікавейшым падручнікам для сёньняшняй моладзі і для наступных пакаленьняў, падручнікам, па якім можна вучыцца мове і ўсім клясычным і сучасным формам вершаскладаньня, рытміцы, рыфмаваньню, асацыятыўнай і мэтафарычнай вобразнасьці. Пры ўсёй раскаванасьці, вобразнай, кампазыцыйнай і структурнай, у кожным новым вершы Рыгора Барадуліна зноў і зноў гучыць пачуцьцё гонару за сваю зямлю і свой народ, народ з такой цудоўнай і непаўторнай мовай, што, «як жыта, спрадвечная», што «па жылах цячэ і сонным Сажом і Нёманам...». Зноў-такі заўважым, што гэтае пачуцьцё гонару не правінцыйнае, а глябальнае, з пункту гледжаньня чалавека ўсяго сьвету.

У адной са сваіх найбольш значных паэтычных кнігаў апошняга часу, якая называецца «Ксты», Рыгор Барадулін дзеліцца сваім роздумам пра многія вострыя і актуальныя праблемы сучаснасьці. Вобразна-сымбалічны сэнс назвы гэтай цудоўнай кнігі — гэта *блаславеньне*,

прароцтва. Многія творы, што ўключаны ў яе, прысьвечаны пошукам сэнсу чалавечага існаваньня. Зварот паэта да Стваральніка адбываецца нібыта па-над пэўнымі рэлігійнымі канфэсіямі; падкрэсьліваецца неабходнасьць выпактаванага агульначалавечага адзінства перад вялікай духоўнай магутнасьцю Усявышняга. І адначасова гучыць заклік да кожнага глыбей глядзець у самога сябе. Адсюль і своеасаблівы культ маці Куліны, і бязьлітаснасьць паэта да сябе, да сваіх учынкаў — спроба маральнага ачышчэньня. Многа найцікавейшага ў гэтай кнізе, у тым ліку і паэтычнае ўзнаўленьне «Псальмоў Давідавых», «Дванаццаці біблейскіх балядаў» і непаўторная па сіле ўздзеяньня нізка «З застрэшша мамінае хаты».

Заклік Рыгора Барадуліна да маральнага адзінства і духоўнага ўзвышэньня беларускай нацыі, як мне здаецца, набывае сёньня асаблівы сэнс для беларусаў у дыяспары, адарваных ад роднай зямлі. У паэзіі Рыгора Барадуліна ёсьць усё, каб яшчэ раз адчуць і прыняць як аснову сьветапогляду наша нацыянальнае беларускае адзінства.

Давайце ж горача павіншваем яго зь юбілеем і пажадаем, каб ён заставаўся надалей такім жа, як ён і ёсьць. Каб было здароўе, патрэбнае ўжо ў такіх гады. Каб былі такія ж і паэтычнае натхненьне, і творчы імпэт, і плён. Бо ўсё, што піша Рыгор Барадулін, вельмі патрэбна сёньня многім, хто жыве на зямлі шматпакутнай Беларусі і ў іншых краінах.

Самая известная деревня

ВСЕ ОСТАЛЬНЫЕ ГОРОДА ЗЕМЛИ МОГУТ НАЗЫВАТЬСЯ ГОРОДАМИ, НО В СРАВНЕНИИ С АЛЕКСАНДРИЕЙ ОНИ ЛИШЬ ДЕРЕВНИ. АЛЕКСАНДРИЯ ЖЕ ЯВЛЯЕТСЯ ГОРОДОМ ВСЕЛЕННОЙ.

Из древнего папируса

В сравнении с другими белорусскими деревнями Александрия — настоящий город, только маленький.

Раньше дорога шла через самый центр Александрии. Сейчас вокруг деревни построили объездную трассу. Проезжающие раскрывают рты от удивления и восхищения. Контраст с близлежащими деревнями и впрямь разительный.

На площади в центре Александрии — трехэтажная новенькая гостиница. Стоимость номера в ней — такая же, как в соседнем городе Орша с его 150-тысячным населением.

Неподалеку — спортивный комплекс. В его бассейн приезжают жители соседних больших городов, записываясь на посещение за несколько дней. В александрийский бассейн вмещается столько воды, сколько за месяц используют все жители деревни, вместе взятые.

Благоустройством деревни занимались не местные. Несколько лет назад сюда на работу возили горожан: рабочих, инженеров, студентов и школьников. Они красили, строили, сажали, даже обои в домах деревенских обитателей клеили жители городские. Чтобы современно, чтобы не по-деревенски.

Местные домики все как один обшиты белым сайдингом. Городские строители возвели в Александрии одинаковые заборы.

Александрия — единственное пока место в Беларуси, где есть музей Лукашенко. Он размещается в старом здании местной школы. Деревянный домик напоминает обычную крестьянскую хату.

В музей имени президента просто так не попасть. Требуется разрешение из Шкловского

Фоторепортаж Александра Зенькова

Александрия — сразу за железнодорожным переездом

Центр деревни

Отель «Александрия» обычно пустует

Спортивный комплекс. Сюда съезжаются из окрестных Орши и Шклова

Старая школа в Александрии. Здесь учился Лукашенко

О том, кто учился в этой деревянной школе, напоминает вывеска на углу

Такой чудо-транспорт в Александрии — редкость. Здесь все больше на иномарках разъезжают

В гончарном цеху про приезд президента расскажет любой

Сувениры с родины Лукашенко даже по меркам Беларуси стоят копейки

В ассортименте цеха президентских изображений нет

районного исполнительного комитета, а для зарубежных журналистов — из Министерства иностранных дел Республики Беларусь.

Говорят, что в классе, где учился будущий президент, специально отмечено его школьное место — возле окна за третьей партой. На столешнице лежат работы Маркса, Энгельса и Ленина («О научном коммунизме»), рядом стоит пустая чернильница с пером.

Проще попасть в одно из двух деревенских кафе (пусть вас не смущает слово «деревенские»). Фотографировать там строго-настрого запретили, но, поверьте на слово, ассортимент только горячительных напитков приводит в восторг: грузинские, чилийские и южноафриканские вина, текила и три сорта виски, среди которых Jack Daniels. Как в хороших домах, каждая бутылка почата, но не допита даже до половины.

Местные жители не очень разговорчивы. Вопросительные интонации в голосе приезжих заставляют их вытягиваться по струнке и ледяным голосом интересоваться: «Вы откуда такие любопытные будете?»

В соседней с Александрией деревне Копысь (между собой их разделяет только Днепр) люди куда общительнее. О президенте и его неоднократных визитах на малую родину говорят в охотку. Разумеется, хвалят. Вот и новый гончарный цех после его приезда строить стали, а так только обещали.

Гончарный цех — гордость Копыся. За сувенирами сюда приезжают со всех окрестностей. Увезти горшок, вазу или кружку с малой родины Лукашенко стало милой забавой.

Самого президента в цеху не лепят, хоть, по признанию мастериц, могли бы. Просто на лепку президента нужно брать разрешение «наверху». Вместо президента в цеху лепят зайчиков, лягушек и толстых котов с усами...

В деревушке Александрия-2, где, собственно, стоял дом будущего президента, на месте бывшего жилища установлена беседка. Дом снесли — говорят, подтянуть его до «евроуровня» не представлялось возможным.

Президент Лукашенко в конце 2009 года собрал на пресс-конференцию представителей государственных и негосударственных СМИ Беларуси. И предложил руководителям областных и районных исполкомов опробовать подобную методику.

Анатолий МОЗГОВ

Губернатор Минщины последовал примеру президента

И намекнул, что «Борисовские новости» должны «лечить, а не калечить» местную власть

Полтора месяца спустя председатель Миноблсполкома Леонид Крупец устроил пресс-конференцию, на которую впервые за долгие годы были приглашены представители независимых газет наравне с журналистами государственных СМИ. Телемост связал присутствующих с солигорской студией.

Приглашение к разговору получили и «Борисовские новости». Правда, накануне в редакцию позвонили из идеологического управления облсполкома и предупредили, что приглашают журналиста, а не главного редактора. А еще журналист должен заранее сформулировать свой вопрос.

На встрече присутствовали помощник президента, главный инспектор по Минской области Николай Иванченко, председатель облсовета депутатов Светлана Герасимович, заместители председателя Миноблсполкома, начальники управлений, отделов и организаций.

В зале собрались почти полсотни журналистов. Глава административной «вертикали» Минской области рассказал о развитии промышленности

и сельского хозяйства, новых стратегиях в экономике региона, социальных проблемах. Леонид Крупец проанализировал итоги прошлого года и очертил возможности нынешнего.

Журналисты и представители власти обсудили ряд насущных региональных проблем. Например, говорили о нехватке врачей в районах. И о том, помогает ли закрепиться в селе жилье в агрогородках. И не только врачам — работникам культуры, учителям, тренерам...

Кто-то из журналистов интересовался перспективой реформирования низкорентабельных предприятий, принципами кадровой работы.

«Больше давать пряника, чем кнута. И действовать путем убеждения», — обозначил тактику Л. Крупец.

Журналисты узнали о возможных инвестиционных проектах области, среди которых логистические центры и гольф-клуб. Расспросили, конечно, об ажиотажных новостройках Борисова — городской бане и Ледовом дворце. Оказалось, что разговоров (и заметок в газетах) пока больше, чем реальных возможностей: все будет зависеть от наличия средств в бюджете.

Ледовый дворец планируется построить к 2011 году в Молодечно. В перспективе такое же сооружение должно появиться и в Борисове. В планах Жодино — футбольный манеж. «Пока наши финансовые возможности не позволяют возвести эти спортивные сооружения, но планы в ближайшем будущем мы реализуем», — заверил Леонид Крупец.

Оценивая работу областной администрации, губернатор сказал, что «все-таки не доволен теми результатами, которые есть».

«Вижу, что определенные резервы были, просто они не использованы на полную мощь», — заметил губернатор.

По мнению Крупца, чиновнику не пристало бояться критики, а журналисту — терять объективность.

Последует ли этому наказу борисовская районная вертикаль? Ведь представитель «Борисовских новостей» именно об этом и просил: чтобы «вашему примеру последовали районные власти». Проблема в том, что независимым репортерам очень трудно стало добывать информацию в регионе.

«И хотя мы аккредитованы при УВД Минobl-исполкома, но в Борисовском РУВД нам говорят, что для вашей газеты мы не можем ничего сообщить, нам запрещено. То же самое отвечают в Борисовском ГРОЧС. В нашей газете есть колонка «Борисов: цифры и факты» — не политическая, а чисто статистическая. Тем не менее нам неоднократно отказывались сообщать, сколько пожаров

произошло за неделю и что сгорело», — конкретизировал журналист «Борисовских новостей».

Губернатор убежден, что газете должны давать информацию. «Но, видимо, каждый — и вы, и я несем ответственность за те сведения, которые публикуются. И если вы где-то исказили ту информацию, которая была дана, значит, ответственное лицо в следующий раз не захочет, чтобы подобное происходило», — заметил губернатор. И призвал журналистов к объективности.

«Критики не надо бояться. Она неприятная, как таблетка, но она лечит. Но если позиция неправильная, она уже не лечит, а калечит», — уверен Л. Крупец.

Радио:

есть простор и потребность

Радио в Беларуси слушают все. Что слышат — иной вопрос. Но и журналистам, и политикам следует знать: радио в Беларуси — мощное средство информации и пропаганды.

Леонид МИХЕЙЧИКОВ,
руководитель
социологического
центра ООО
«Зеркало-Инфо»

Результаты общенациональных мониторинговых исследований радиоаудитории показывают определенные колебания численности слушателей передач. Выяснилось, что даже времена года влияют на отношение граждан к программам радио: весной-летом число радиослушателей несколько увеличивается, осенью — уменьшается. В целом, однако, аудитория радио достаточно стабильна: в пределах двух третей взрослого населения страны.

В ходе республиканского зондажа общественного мнения, проведенного в конце прошлого года социологическим центром ООО «Зеркало-Инфо», более половины — 68% респондентов — назвали себя слушателями, 32% указали, что радио «не слушают»*.

За год до этого, в ноябре 2008 года**, радио слушали 66% и не слушали 34% респондентов. А в июле 2009 года*** передачи радио не слушали 29%, а слушали 71% опрошенных горожан и сельчан. Как можно заметить, колебания весьма незначительные.

При этом относительное большинство — 38% опрошенных граждан страны (из 68% радиослушателей) слушают передачи радио «практически ежедневно» (рис. 1). Каждый пятый респондент (19%) указал, что слушает радио «несколько раз в неделю», и каждый десятый (11%) — «несколько раз в месяц».

Среди постоянных слушателей радио практически пропорционально социально-демографической структуре страны представлены мужчины и женщины, лица с разными уровнями образования. Правда, на общем фоне несколько выделяются люди 60 лет и старше (27%), работники сельского хозяйства (11%) и пенсионеры (28%). Заметно меньше постоянных радиослушателей в столице. Больше их среди жителей малых городов (24%) и сел (39%) республики.

Слушаем дома и не менее часа

Передачи радио прослушиваются преимущественно в домашних условиях (69%, рис. 2). На протяжении двух лет ситуация практически

стабильна: люди слушают радио в основном дома, в автомобиле, на работе и на даче (в гараже). Естественно, сказываются сезонные колебания. Ответы на вопрос: «Где Вы обычно слушаете радио?» — показывают, что осенью люди чаще прослушивают радиопередачи по месту жительства (дома) и реже — на дачах, в автомобилях. Но практически стабильно на протяжении всего года количество радиослушателей на рабочих местах.

«Пробивает» себе дорогу и прослушивание радиопрограмм через плеер, мобильный телефон и т. п. (от 7% до 9%).

Количество времени, уделяемого прослушиванию радиопередач, достаточно внушительно. Если из 100% радиослушателей исключить 26% слушающих радио «не более часа» и половину затруднившихся ответить на вопрос (9%), то можно предположить, что две трети (65%)

Рис. 1. Частота прослушивания радиопередач (в %)

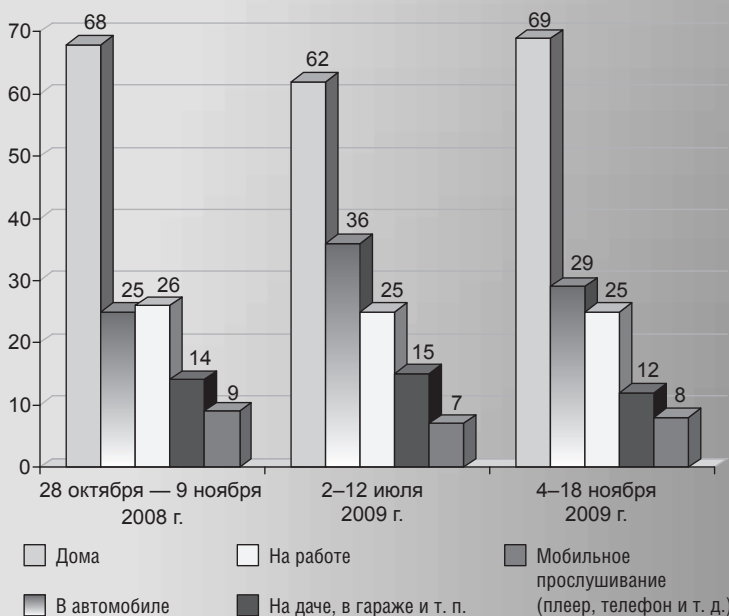

Рис. 2. Места прослушивания радио (в %)

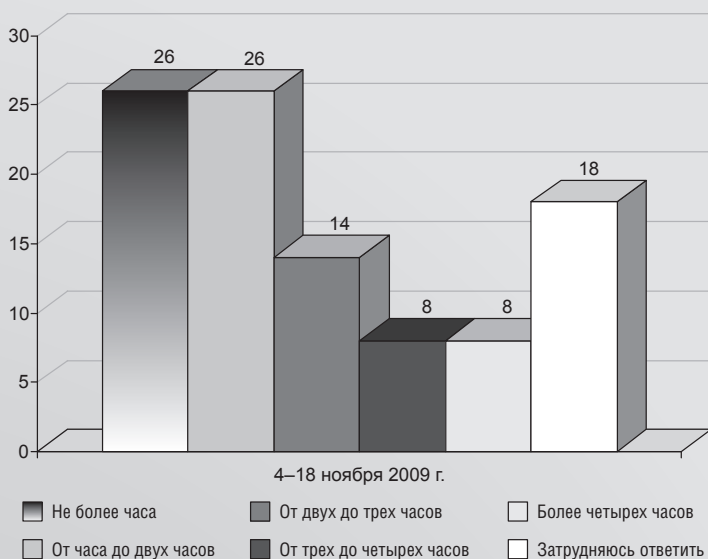

Рис. 3. Временные рамки прослушивания радио (в %)

ежедневно слушают эфир более часа. В одной из анкет 57-летняя пенсионерка с высшим образованием пишет: «Люблю наше белорусское радио, где всего в меру: и музыки, и политики, и развлечений».

Естественно, зачастую радиопередачи служат фоном, способствующим работе, отдыху и т. п. Но... они слушаются. Они информируют и пропагандируют определенные ценности.

Причем интенсивность прослушивания радиопередач на протяжении последних двух лет практически стабильна.

Радио держится на новостях и музыке

Данные социологического исследования конца прошлого 2009 года в очередной раз подтвердили: наибольший интерес у радиослушателей вызывают новостные сообщения радио, последние

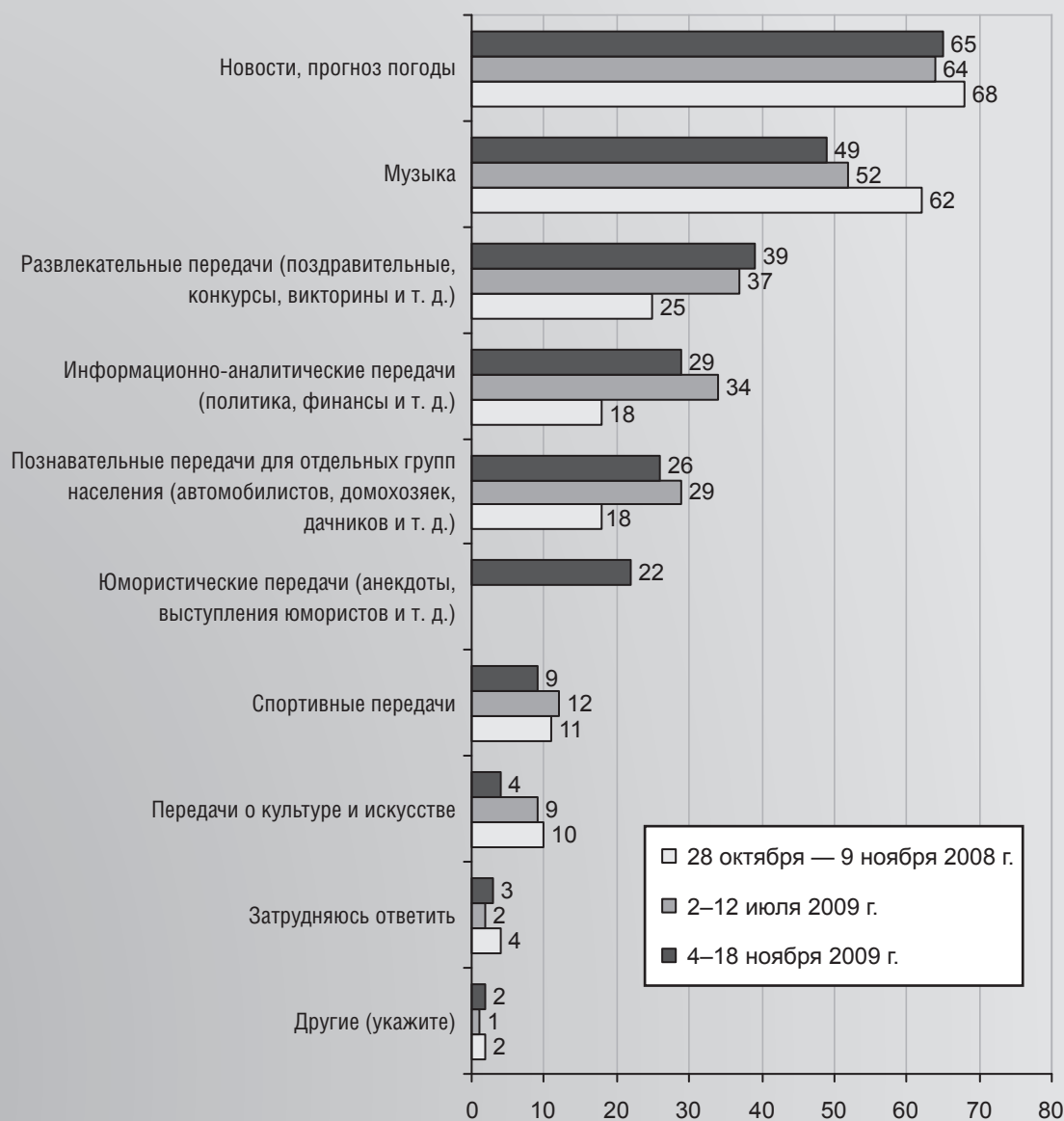

Рис. 4. Любимые жанры радиопередач (в %)

«Какую музыку Вы предпочитаете слушать по радио?» (Не более трех ответов, в %)

Музыкальный жанр	28 октября — 9 ноября 2008 г.	4–18 ноября 2009 г.
Современная поп-музыка	27	35
Любая мелодичная	29	33
Советская эстрада 60–80-х годов	25	31
Шансон	17	22
Современная отечественная музыка	14	16
Танцевальная музыка	17	14
Рок-музыка	12	12
Ретро 30–50-х годов (ностальжи)	11	11
Зарубежная эстрада 60–80-х годов	12	11
Классическая музыка	9	9
Барды, авторская песня	7	8
Электронная музыка	6	6
Джазовая музыка	4	4
Не слушаю музыку	5	3
Слушаю другую	2	2
Затрудняюсь ответить	6	5

известия, прогнозы погоды (рис. 4). Более половины респондентов слушают эти передачи радио (65%), и практически каждый второй — транслируемую станциями музыку (49%).

Ответы на вопрос: «Какие жанры радиопередач Вам наиболее интересны?» — показали: более трети радиослушателей (39%) проявляют интерес также к развлекательным передачам. Около четверти слушателей интересуются информационно-аналитическими (29%) и познавательными (26%) программами. И каждый пятый является поклонником юмористических передач радио (22%).

Советской эстраде — да!

Ответы на вопрос: «Какую музыку Вы предпочитаете слушать по радио?» — показали, что сегодня три первых места занимают современная поп-музыка (35%), любая мелодичная (33%) и советская эстрада 60–80-х годов (31%). Их выбирают около трети радиослушателей. Нельзя не заметить, что популярность современной поп-музыки за год заметно повысилась (с 27% до 35%). Аналогично и с шансоном. Если ранее его поклонниками были только 17% слушателей, то сейчас — 22%. То есть каждый пятый радиослушатель предпочитает шансон.

Каждый десятый радиослушатель отдает предпочтение классической музыке, но это, по видимому, приходит с возрастом. «На радио засилье попсы. Так редко классика! — пишет 56-летняя минчанка со средним образованием. — Но ведь именно она воспитывает душу и ум».

Знать эти предпочтения полезно, если вы боретесь за «посещаемость» своей радиоволны. А как их использовать, как предпочтения формировать — задача для вас, господа редакторы и репортеры.

Примечания:

* Республиканское исследование проведено с 4 по 18 ноября 2009 г. социологическим центром ООО «Зеркало-Инфо». Метод опроса — интервьюирование-анкетирование жителей Республики Беларусь 18 лет и старше. По пропорционально-квотной выборке опрошено около 1 700 респондентов. Контролируемые параметры: область проживания, тип населенного пункта, пол, возраст, образование. Ошибка репрезентативности в пределах 2%.

** Социологическое исследование проведено с 28 октября по 9 ноября 2008 г. Метод опроса — интервьюирование-анкетирование жителей Республики Беларусь 14 лет и старше. По пропорционально-квотной выборке опрошено около 3 000 респондентов. Ошибка репрезентативности не превышает 3%.

*** Зондаж общественного мнения проведен со 2 по 12 июля 2009 г. Метод опроса — интервьюирование-анкетирование жителей Республики Беларусь 18 лет и старше. По пропорционально-квотной выборке опрошено 1 712 респондентов. Ошибка репрезентативности в пределах 3%.

Жоўтая журналістыка

Фэномэн жоўтай прэсы зьявіўся ў 90-я гг. XX ст. у ЗША і быў адлюстраваннем новай сытуацыі, калі газэта стала даступнай кожнай амэрыканскай сям'і. Тады выданьне газэт і ператварылася ў сапраўдны бізнэс. З гэтага істотна ўзрасла канкурэнцыя, якая прымусіла выдаўцоў і рэдактараў ня толькі шукаць новыя спосабы ды прыёмы, каб прывабіць чытачоў, але і змагацца адзін супроць аднаго. Досыць хутка высьветлілася, што шлях да шырокага чытача просты, бо той прагнуў толькі сэнацый, скандалаў, неверагодных навінаў ці проста выдуманых гісторый, якія закраналі ягонае ўяўленьне й абуджалі эмоцыі ды жарсыці.

Пачатак жоўтай прэсы

Першымі новую сытуацыю адэкватна ацанілі Джозэф Пулітцэр¹ і Ўільям Рэндалф Хёрст², пасьпяховыя выдаўцы й рэдактары дзвюх нью-ёрскіх газэт, *New York World* і *New York Journal*. Абодва былі амбiтнымі асобамі, і кожны імкнуўся стаць першым. Найбольш жорсткая барацьба разгарнулася паміж імі ў пэрыяд з 1895 па 1898 г. Напачатку, аднак, была «новая журналістыка» Джозэфа Пулітцэра.

У 1883 г. Пулітцэр купляе досыць пасьпяховую штодзённую газэту *New York World*. Але ўсё ж вырашае зьмяніць яе канцэпцыю. Паступова выданьне пачынае страчваць сваю ранейшую рэспэктабельнасьць, у ім зьяўляецца ўсё больш сэнацыійных матэрыялаў, а таксама публікацый, што выкрывалі карупцыю й сацыяльную несправядлівасьць. Дадатна ўвагу чытачоў газэта пачала прыцягваць вялізнымі загаловамі й кідкімі вульгарнымі ілюстрацыямі. Сёньня гэтым нікога ня здзівіш, бо сучасныя газэты поўняцца і скандальнымі матэрыяламі, і вялізнымі загаловамі, і правакатыўнымі

¹ Джозэф Пулітцэр (1847–1911). Зрабіў газэту *New York World* самай папулярнай у краіне. Яе наклад сягаў 600 000 асобнікаў. Адною з прычынаў папулярнасьці было тое, што газэта пісала пра праблемы беднасьці й умовы жыцьця ў Нью-Ёрку. Напрыканцы свайго зямнога шляху Пулітцэр ахвяраваў Калюмбійскаму ўнівэрсытэту 2 млн даляраў на заснаваньне Школы журналістыкі. Ягонае імя носіць самая прэстыжная ў галіне журналістыкі прэмія.

² Ўільям Рэндалф Хёрст (1863–1951). На вяршыні свайго кар'еры меў ва ўласнасьці 28 газэтаў, 18 часопісаў, некалькі радыёстанцый і кінакампаніяў. У 1895 г. Хёрст купіў *New York Journal*, канкурэнцыя якой з пулітцэраўскай *New York World* вылілася ў сапраўдную вайну выданьняў.

Алесь АНЦШЕНКА

ілюстрацыямі. Аднак на той час гэта ўсё было ў навіну.

Посьпех газеты азначаў, што зьявілася ня толькі новая, непадобная да ранейшай, журналістыка, але і новая аўдыторыя. Гэта былі чытачы, якія зусім не патрабавалі сур'ёзных матэрыялаў. Перадусім іх цікавіла тое, што эмацыяна ўзрушвае, што кідаецца ў вочы, патыхае скандалам, выкрывае злачынства. Усё гэта сьведчыла пра паўставаньне масавай культуры і, адпаведна, масавай аўдыторыі. А прэса, апроч усяго іншага, ператваралася ў сродак **масавай інфармацыі**.

«Жоўтае дзіцятка»

Яшчэ адным рэвалюцыйным элемэнтам, што зьявіўся ў газэце Пулітцэра, было «жоўтае дзіцятка», апранутае ў начную кашульку, — галоўны пэрсанаж коміксаў Рычарда Фэлтана Аўтколта (Richard Felton Outcault (1863–1928). Герой Аўтколта зьявіўся спачатку ў чорна-белым варыянце (17 лютага 1895 г.). Аднак у траўні таго ж году хлопчык быў выдрукаваны ў колеры.

Коміксы й колер былі выключна вынаходніцтвам *New York World*, бо нічога падобнага раней у газэтах не сустракалася.

Папулярнасьць коміксаў і «жоўтага хлопчыка» была неверагоднай. І калі Хёрст у тым жа годзе набыў газэту *New York Journal*, дык адразу вырашыў перацягнуць Аўтколта ў сваё выданьне. Урэшце, гэта ў яго атрымалася. Ад кастрычніка 1896 г. па студзень 1898 г. у газэце Хёрста зьявілася тры сэрыі коміксаў з «жоўтым дзіцяткам» у якасьці галоўнага пэрсанажу. Сытуацыя склалася надзвычай забаўная, бо пасля сыходу Аўтколта Пулітцэр наняў новага мастака, які працягваў маляваць жоўтага хлопчыка для *New York World*. Тым часам Хёрст перацягнуў у сваю газэту й іншых таленавітых супрацоўнікаў Пулітцэра.

Гэткім чынам, паміж двума найбольш папулярнымі нью-ёрскімі выданьнямі фактычна распачалася вайна за першыноство. Дзеля перамогі

скарыстоўваліся ўсе магчымыя сродкі, але самай моцнай зброяй зрабіліся сэнсацыі, скандальныя матэрыялы й падман.

Вяршыня гэтага суперніцтва прыпала на прэдадзень гішпанска-амэрыканскай вайны (красавік — жнівень 1898 г.), у разьвязаньні якой абедзьве газэты адыгралі немалую ролю. Некаторыя дасьледчыкі нават лічаць, што менавіта Хёрст і Пулітцэр уцягнулі Злучаныя Штаты ў гэтую вайну. У 1895 г. абодва выданьні пачалі пісаць пра падзеі ў найбліжэйшай да ЗША гішпанскай калёніі — Кубе. Перадусім зьвязана гэта было з Другой кубінскай рэвалюцыяй. У тагачасных матэрыялах нязьменна прысутнічалі гераічныя кубінцы й зламысныя гішпанцы, якія чыняць масавыя рэпрэсіі супраць мірных жыхароў калёніі. Чытачам распавядалі нават пра збройныя сутычкі, якіх насамрэч ніколі не было. Самыя нязначныя падзеі, што адбываліся на Кубе, выклікалі падвышаную ўвагу, таму газэты бесьперапынна друкавалі артыкулы пра неверагодныя дзікунскія гісторыі, якія выходзілі пад загалоўкамі кшталту «Гішпанскі канібалізм» ці «Нечалавечыя катаваньні».

Усё гэта паступова распальвала варожае стаўленьне да гішпанцаў. Урэшце, пад прэтэкстам «абароны амэрыканскіх інтарэсаў» было вырашана паслаць на Кубу ваенны карабель *Maine*. У порце Гаваны ён прабыў тры тыдні. За гэты час аніякіх забурэньняў на высьпе не было заўважана. Якраз наадварот, усё было спакойна, і капітан разьлічваў, што ў хуткім часе місія *Maine* будзе завершаная. Але здарылася **непрадбачанае**: на караблі адбыўся выбух, які выклікаў пажар, і судна патанула. Адбылося гэта 15 лютага 1898 г. Афіцыйнае расьсьледаваньне, якое праводзілася адразу пасля інцыдэнту, прычыны выбуху ня выявіла³.

Праць некалькі дзён пасля здарэньня Хёрст апублікаваў сэнсацыйны артыкул пад назвай «Ад выбуху д'ябальскага варожага прыстасаваньня ваеннага карабля *Maine* раскалоўся на дзьве часткі». У ім распавядалася, як гішпанцы падвялі пад карабель тарпэду і ўзарвалі яе зь берага. Больш за тое, неўзабаве газэта надрукавала й чарцяжы сакрэтнай тарпэды гішпанцаў. Амэрыканцы былі ў шоку, бо паверылі ў праўдзівасьць гэтай гісторыі. Посьледам за *New York Journal* газэты па ўсёй краіне сталі друкаваць артыкулы, дзе абвінавачвалі гішпанцаў у жahlівай злачыннасьці⁴.

Абураныя амэрыканцы запатрабавалі ад ураду ўводу войскаў на Кубу ды ў іншыя гішпанскія калёніі. Прыкладна празь месяц распачалася гішпанска-амэрыканская вайна. Настолькі моц-

³ Гл.: Remember the *Maine*: http://viswiki.com/en/The_Yellow_Kid

⁴ Encyclopedia http://en.wikipedia.org/wiki/Propaganda_of_the_Spanish_American_War

ным быў уплыў мэдыяў на грамадскую апінію й рэальную палітыку дзяржавы.

Падобнае здарылася ўпершыню за ўвесь час існавання прэсы. Гэтая гісторыя паказала, што сродкі масавай інфармацыі могуць паспяхова выкарыстоўвацца як дзеля распальвання нэгатыўных пачуццяў, так і для маніпулявання грамадзкай думкай увогуле. Таму Хёрста й Пулітцэра можна лічыць вынаходцамі фэномэну масавай прапаганды, якая без удзелу мэдыяў як найбольш эфэктыўнага інструмэнту яе рэалізацыі была б немажліва.

Ад таго часу за падобнай прэсай і замацавалася назва «жоўтая» — паводле колеру «дзіцяці» Аўтколта.

«Асновы» жоўтай журналістыкі

Якім жа чынам жоўтыя мэдыі забавліваюць і ўтрымліваюць каля сябе шырокія аўдыторыі і, больш за тое, навязваюць ім сваё бачаньне сьвету?

Перадусім праз сэнасацыйнасьць. З усіх навінаў абіраюцца толькі тыя, якія адразу ж прыцягнуць увагу чытача. Хёрст заўсёды патрабаваў ад сваіх супрацоўнікаў, каб тыя прадумвалі навіну як сэнасацыю й асаблівую ўвагу зьвярталі на форму яе падачы. Адсюль — ня толькі сьціслыя, кароткія тэксты, але й кідкія загалюкі, надрукаваныя вялікімі літарамі. Клішэ мусіць прыдумляцца такім чынам, каб заінтрыгаваць (зьдзівіць, зьбянтэжыць, напалохаць) чытача. Пры гэтым ня надта істотна, ёсьць за ім хоць якая рэальная падзея ці не. Карацей кажучы, дамінаваньне формы (манеры падачы) над зьместам — адна з характэрных рысаў жоўтай журналістыкі.

Вышэй мы ўжо адзначалі, што Пулітцэр і Хёрст былі першымі, хто пачаў даволі шырока выкарыстоўваць коміксы, карыкатуры й колер. Тым самым яны прапанавалі прыцыпова іншыя суадносіны друкаванага тэксту й візуальнага вобразу на карысьць апошняга. «Карцінка» ці візуальны вобраз, у сваю чаргу, зьмянялі спосаб чытаньня газэты і, так бы мовіць, павялічвалі хуткасьць успрымання матэрыялу. Цяпер, каб даведацца пра чарговую «жахлівую» навіну, не патрабавалася шмат часу: карцінка дазваляла імгненна «счытаць» галоўную інфармацыю. А таму ў некаторых выпадках карыкатура, комікс ці фотаздымак рабілі тэкст амаль што непатрэбным.

Дзеля інтрыгі загалюкі ў выданьнях жоўтай прэсы часам робяцца нават не адпаведнымі таму, што напісана ў тэксьце. І гэта лічыцца цалкам прымальным. Да таго ж жоўтая прэса часта перабольшвае значнасьць таго, што адбылося. А калі нічога вартага ўвагі не здараецца, тады гісторыю

можна прыдумаць самім і падаць як рэальную. Важна не даваць чытачу разьняволіцца. Увогуле ж, скрайняя драматызацыя — адзін з асноўных прыёмаў жоўтай прэсы, які скіраваны на тое, каб эмацыйна напружваць чытача й тым самым трымаць яго пры сабе.

Вядома, чытач можа і ўсумніцца ў праўдзівасьці надрукаваных гісторыяў. У такіх выпадках скарыстоўваецца даўно адпрацаваны прыём. Выданьне запрашае так званых экспэртаў, г. зн. людзей, гатовых пацьвердзіць ці абвергнуць усё што заўгодна. Як піша гісторык мэдыяў Мот (Frank Luther Mott), час ад часу жоўтыя газэты арганізуюць «парады аўтарытэтных, а насамрэч фальшывых меркаваньняў так званых экспэртаў»⁵.

Жоўтая журналістыка па азначэньні журналістыка эпатажу. Таму ў цэнтры яе ўвагі факты, учынкi й паводзіны, якія шакуюць. Інакш кажучы, гэтыя гісторыі, у якіх героі парушаюць грамадзкія нормы й правілы прыстойнасьці. Альбо, як піша расейскі дасьледчык Я. Сазонаў, гэты такое асьвятленьне тэмаў і праблемаў, якое «палягае ў адмове ад недатыкальнасьці любых, нават самых схаваных ад публічнага абмеркаваньня, сфэр чалавечага жыцьця». Публічнай увазе прапануюцца інтымныя стасункі, выявы аголенага цела і да т. п. Характэрнай робіцца празьмерная цікавасьць да прыватнага жыцьця вядомых людзей і розных асацыяльных зьяваў, такіх як жорсткасьць, гвалт, агрэсія і г. д. Да таго ж усё гэта падаецца ў скандальнай, брутальнай ці ўвогуле непрыстойнай форме. Як піша вышэйназваны аўтар, «калі якасная прэса абмяжоўвае глыбіню пранікненьня ў прыватнае жыцьцё этычнымі межамі, дык «жоўтая» гэтыя межы сьмела парушае»⁶. Раней ужо казалася пра цікавасьць жоўтай журналістыкі да ўсяго, што ёсьць адхіленьнем ад нормы. Аднак яна ня толькі сымпатызуе лузэрам і розным «асацыяльным элемэнтам», але і малюе іх ахвярамі сыстэмы альбо жорсткіх нечалавечых умоваў.

Яшчэ адна асаблівасьць жоўтай прэсы — калейдаскапічнасьць і разнастайнасьць матэрыялаў (так бы мовіць, на ўсе густы), прысутных у адным і тым жа нумары. Пры гэтым у выбудове зьместу нумару найчасьцей цалкам адсутнічаюць хоць якая лёгіка ці парадак. Зьмест арганізуецца паводле аднаго й надзвычай простага крытэру: на першую паласу трэба вынесці ўсё тое, што напэўна прыцягне ўвагу чытача. А далей на адной і той жа старонцы могуць суседнічаць легкадумныя матэрыялы й тэксты, напісаныя на сур'ёзную тэму. Аднак нават фармальна «сур'ёзныя» тэксты аказваюцца насамрэч фрагмэтарнымі й павярхоўнымі.

⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Yellow_journalism#cite_note-0

⁶ Сазонов Е. А. Феномен «желтой прессы» <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?texid=497&level1=main&level2=articles>

Аб'ём матэрыялаў, як правіла, невялікі. Чытач не павінен стамляцца. А само чытаньне мусіць нагадваць бяскопатнае пераскокваньне птушкі з адной галінкі дрэва на другую. У выніку такога падыходу да асьвятленьня праблемаў заканамерна адбываецца іх прафанаізацыя.

Яшчэ адзін базавы прынцып жоўтай прэсы — яе забаўляльнасьць. Гэтае патрабаваньне супадае з арыентацыяй масавай сьведомасьці на атрыманьне задавальненьняў. Дарэчы, такая скіраванасьць жоўтай журналістыкі выглядае цалкам лягічнай яшчэ й таму, што яна «працуе» з падсьведомасьцю, а не з сьведомасьцю індывідуума. Адпаведна гэтаму прынцыпу жоўтая журналістыка мінімізуе сфэру рацыянальнага, з чаго крытычнае стаўленьне да розных падзеяў сацыяльнай ці палітычнай рэчаіснасьці ў ейным дыскурсе практычна цалкам адсутнічае. Карацей кажучы, жоўтая прэса — гэта ўсяго толькі адзін з атракцыйнаў сучаснай індустрыі забаваў.

Нарэшце, жоўтая прэса яшчэ й бізнэс, які мала заклапочаны такімі рэчамі, як адказнасьць, прафэсійныя нормы й журналісцкая этыка. Таму скандальнасьць, эпатажнасьць, бульварнасьць, эротыка ды сэксуальнасьць без сумневу выкарыстоўваюцца ёю як эфэктыўныя часткі самапрамоцыі й самарэкламы. Аўтар рэцэнзіі на кнігу, прысьвечаную жоўтай прэсе, характарызуе гэта наступным чынам: «...схільнасьць да самапрамоцыі з мэтай прыцягненьня ўвагі да выданьня»⁷. А таму кожная жоўтая газэта імкнецца быць падобнай да таннага й прывабнага прадукту, які мусіць забаўляць масавага кліента зь непатрабавальным густам.

Жоўтая прэса сёньня

Брутальнае спаборніцтва выданьняў Пулітцэра й Хёрста, пра якое мы пісалі напачатку, скончылася абурэньнем адукаванай часткі амэрыканскага грамадзтва. Уводзячы чытача ў зман, жоўтая прэса ў рэшце рэшт падрывала асновы свабоды слова. Крытычнае стаўленьне да гэтай прэсы ў выніку прывяло да таго, што спаборніцтва ў сэнацыйнасьці паступова згасла й на пачатку XX ст. газэта Пулітцэра *New York World* пакрысе адмовілася ад эпатажнасьці. Сёньня стаўленьне да жоўтай прэсы адназначна нэгатыўнае. Цяпер яна ўспрымаецца як «мутантная варыяцыя журналістыкі, якая супярэчыць ключавым прынцыпам падачы інфармацыі й аб'ектыўнага ды нескажонага асьвятленьня навінаў».

Гэта, аднак, не азначае, што жоўтая журналістыка зьнікла. Не. Яна працягвае

існаваць, і нават у розных варыянтах. Так бы мовіць, у «чыстым выглядзе», калі гаворка ідзе пра скандальныя выданьні. І ў варыянце частковага выкарыстаньня асобных яе элемэнтаў. Некаторыя зь іх шырока прысутнічаюць ува ўсіх мэдыях. Напрыклад, колер, ілюстрацыі, графіка. Разам з тым, і такія элемэнтны, як сэнацыйнасьць ды эпатажнасьць, досыць часта выкарыстоўваюцца і ў выданьнях, якія рэпрэзэнтуюць сябе ў якасьці сур'ёзных мэдыяў.

Жоўтая прэса ў «чыстым выглядзе» — гэта бессаромная, грубая й прадажная журналістыка, якая служыць альбо нейкім палітычным мэтам, альбо «чыстагану», г. зн. назапашваньню капіталу «любым коштам». Як пісаў ангельскі літаратар і журналіст Гільбэрт Кейт Чэстэртон (*Gilbert Keith Chesterton*; 1874–1936), «калі французскі журналіст хоча раздражніць і раззлаваць публіку, ён гэта і робіць, распавядаючы, што прэзыдэнт рэспублікі забіў трох сваіх жонак. Наша жоўтая прэса ў той жа ступені бессаромная й беспрынцыповая; праз сваю маральную нікчэмнасьць яна мала клапаціцца пра дакладнасьць».

Увесь сучасны сьвет прагне сэнацыйнай журналістыкі. Гэта спраўдзіў адзін вельмі здольны й сумленны журналіст-інтэлектуал, містэр Блэтчфорд, які пачаў кампанію супраць хрысьціянства; і хаця... усе думалі, што гэтым ён разбурыць сваю газэту, журналіст упарта працягваў сваю справу... У выніку высьветлілася, што, шакаваўшы сваіх чытачоў, ён калясальна павялічыў наклад сваёй газэты»⁸.

Яскравым прыкладам сучаснай жоўтай журналістыкі зьяўляюцца карыкатуры на прарока Мухамада, што спачатку зьявіліся ў дацкіх газэтах, а потым перадрукоўваліся па ўсім сьвеце.

Даволі заўважнай зьяўляецца прысутнасьць жоўтай журналістыкі на тэлебачаньні. Адна з праграмаў расейскага каналу НТВ так і называецца — «*Русские сенсации*». Яна робіцца паводле ўсіх канонаў «жоўтага жанру». На беларускім тэлебачаньні элемэнтны жоўтай журналістыкі выкарыстоўваюцца галоўным чынам дзеля дыскрэдытацыі апанэнтаў улады ці іхніх саюзнікаў па-за межамі краіны.

Сучасны «глямур», альбо «глянец», — гэта найноўшы варыянт жоўтай прэсы, дзе чытач прывабліваецца, акрамя ўсяго іншага, высокакаснымі фотаздымкамі й адметным друкам на вельмі добрай паперы. Да таго ж «глянец» — гэта высокатэхналягічны маркетынгавы прадукт, які кваліфікавана ўлічвае ўсе запатрабаваньні адпаведнага чытача.

Падсумоўваючы, заўважым: зыходзячы з сутнасьці «жоўтага жанру» журналістыкі, варта культываваць крытычнае, а нават і скептычнае стаўленьне да якасьці ейнага медыяпрадукту.

⁷ *Yellow Journalism: A robust, much-maligned genre.* <http://www.google.com.by/search?hl=ru&q=Yellow+Journalism%3A+A+robust+much-maligned+genre+%26meta=&btnG=%D0%9F%D0%BE%D0%B8%D1%81%D0%BA+%D0%B2+Google>

⁸ <http://www.chesterton.ru/everlasting-man/default.htm>

Я вярнуўся проста дадому..

Мікола КАНАНОВІЧ

Зачараванасць

Пухнатасць снегу холадам кранае.
Яснее неба, і званчэе ціш.
Блішчыць у вочы зорка з небакраю,
Куды скрозь ноч зямную ты глядзіш.

Твой позірк тоне у бязмежжы свету,
А цела холад у палон бярэ.
Ты хочаш зрынуць супярэчнасць гэту,
Ды ўсё стаіш, як дрэва, на дварэ.

Кульбака для мамы

Натомлены розум. Хранічная стома.
А здабыткаў ні ў торбе, ні ў банку няма.
Кульбаку для мамы вязу я дадому —
Учора купіла сястра.

— На кіёчку я еджу, — маці казалы, —
Нядобра ў бальніцу з такім.
І кульбаку купіць абавязала
На зайздрасць калекам другім.

...Спрацаваныя рукі. Стаптанья ногі.
Поўнае сэрца дабра...
Я еду да маці. Яе дапамогі
Мне хопіць да самага дна.

Зелянее ўжо новы плот,
Спакваля бярэцца імхом.
У плыні штогодніх турбот
Пастарэў мой вясковы дом.

Я ў хаце не часты госьць.
Маці мерае тут куты.
Жыццё — такое, як ёсць,
А не такое, як марыў ты.

Так ці гэтак прабавіць час —
Кожны выбар даўно зрабіў!
Толькі вабіць і цягне нас
Дом, дзе першы свой крок ступіў.

Хата кліча, калі з душы
Падымаецца каламуць,
Калі мерзнуць там ледзяшы
І ад холаду не заснуць.

Вясноў кліча яна,
Як мінаецца сон зімы,
Калі рук чалавечых зямля
Прагне, дзе б ні згубіўся ты...

За радзіму адказным быць,
Боль трываць разам з роднай зямлёй —
Сэнс галоўны, мабыць, каб жыць
І каб легчы травой на ёй.

Вострава, 01.03.2008

На шэрай паперы
Ды з яркай Пагоняй —
Ашчадная кніжка бабулі.
1993-ці.

Ужо так блізка
Да бабінай смерці,
Да смерці Пагоні
На кніжках ашчадных,
На Dome ўрада
І ўсюды,
Дзе здрада
Цісне, як прэсам,
Дзе чэрці ізноўку
Пагоняць люд лесам
Далей ад шляхоў
І бліжэй да балота,
Дзе кніжак ашчадных
Не мецьме басота.

...Эпас народа
І шанс гістарычны
Пасад свой займаець
На зямельцы спрадвечнай
Звузіў на пшык
Гарлапан той публічны,
Што выплыў наверх
З калатнечы галечай.

Памерла бабуля.
Падзерлі Пагоню.
І казка, і песня, і мова
Паснулі.
А іх абаронцаў
Дручкамі гоняць
Пагоны,
Што тоўстыя шчокі
Надулі.
Зноў чорная зграя
Лютуе над людам.
Даляры ёй, золата
Засцілі вочы.
Шчодра Хрыпаты
Аплачвае Юдам,
А тыя да здзеку
І гвалту ахвочы.

...Бабуліна кніжка
ляжыць у шуфлядзе
рэліквіяй памятнай
новага часу.
А што там далей,
і ці доўгі век здрадзе?... —
Гэта ўжо тэма
іншага сказу.

Вандроўнік

Купрэеў восенню сышоў
навечна —
Вандроўны шлях пачаў ізноў
Навечна
ў Млечным.

Юбілей

Сто гадоў прастаяла хата —
І цяпер пустою стаіць.
Час пабачыць ёй даў багата,
Як жылі і хацелі жыць
Прадзеды спадкаемца,
Што вып'е за юбілей,
Завесіць шчыльна акенцы
І паедзе з вёскі далей.

Перасяленне сялянкі

«...З наседжанай хаты сваёй,
З-за немачы цяжкай і злой,
З-за старасці, што разам з ёй —
Да дачкі цяпер шлях ляжыць
мой.
Каб жа магла — не пайшла!
Каб жа магла — тут жыла!
Роднае ўсё тут, сваё,
Дзе жыццё прамінула маё,
Дзе маці памерла і муж,
А мне — недзе ў свет цяпер руш
Глядзець на чужое сяло,
Што дачку да сябе прывяло...»
Сялянка збірала дабро
У торбы, ў мяхі і ў сукно,
І ўнукам казала сваім,
Што рэчы спатрэбяцца й ім,
Спатрэбяцца рэчы, харчы,
Сякач, якім курам сячы
Яду ў сваім чыгунку,
І чайнік — нагрэць кіпятку.
Ліўся яе маналог
(Быццам бы мовіў сам Бог)
Пра то, што ўсё у жыцці
Павінна адбыцца й сысці.
...А потым — грузілі дабро,
Дзе рэчам — канца не відно!
Заставілі ўвесь грузавік
І клалі яшчэ ў легкавік,
Але не ўзялі гарбузы
І многа якой драбязы.
Вядома ж, за доўгі свой век
Шмат чаго сабярэ чалавек.
...На дарожку сялянка слязу
Не ўтрымала, бы тую казу,
І кацілася ў бабы сляза,
Як жыццё, без вяртання назад.

Лістанад 2009 г.

Неискупленная вина

К 70-летию расстрела офицеров польской армии

Катынь — образ собирательный. Он обозначает расстрел в апреле-мае 1940 года почти 22 тысяч польских и белорусских граждан, содержащихся в разных лагерях и тюрьмах НКВД СССР.

«Белорусский расстрельный список» до сих пор неизвестен. По некоторым данным, в нем должны значиться не менее 3870 человек...

НКВД были расстреляны 14 552 польских офицера и полицейских, взятых в плен Красной Армией в сентябре 1939 года и содержащихся в трех лагерях НКВД для военнопленных, в том числе:

- 4421 узник Козельского лагеря (расстреляны и захоронены в Катынском лесу под Смоленском, в 2 км от станции Гнездово);
- 6311 узников Осташковского лагеря (расстреляны в Калинин и захоронены в Медном);
- 3820 узников Старобельского лагеря (расстреляны и захоронены в Харькове).

А также — 7305 арестованных, содержащихся в тюрьмах западных областей Украинской и Белорусской ССР. Расстреляны, по-видимому, в Киеве, Харькове, Херсоне и Минске, возможно, и в других неустановленных местах на территории БССР и УССР.

Катынь — только одно из мест расстрелов — стала символом репрессий НКВД в отношении польских граждан, так как именно в Катыни в 1943 году были впервые обнаружены захоронения убитых польских офицеров. На протяжении последующих 47 лет Катынь оставалась единственным достоверно известным местом захоронения жертв этой «операции» советских чекистов.

Предыстория

23 августа 1939 года СССР и Германия заключили договор о ненападении — «пакт Риббентропа — Молотова». Пакт включал секретный протокол о разграничении сфер интересов, согласно которому, в частности, Советскому Союзу отходила восточная половина территории довоенного польского государства. Для Гитлера пакт означал снятие последнего препятствия перед нападением на Польшу.

1 сентября 1939 года нацистская Германия напала на Польшу, развязав тем самым Вторую мировую войну. 17 сентября 1939 года, в разгар кровопролитных сражений Войска Польского, отчаянно пытавшегося остановить стремительное продвижение немецкой армии вглубь страны, по сговору с Германией в Польшу вторглась и Красная Армия — без объявления войны и вопреки действовавшему договору о ненападении между СССР и Польшей. Советская пропаганда объявила эту операцию «освободительным походом в Западную Украину и Западную Беларусь».

Наступление Красной Армии стало для поляков полной неожиданностью. Некоторые надеялись даже, что ввод советских войск направлен против германской агрессии.

Игорь КУЗНЕЦОВ

Понимая обреченность Польши в войне на два фронта, польский главнокомандующий издал приказ не вступать в бой с советскими войсками и оказывать сопротивление только при попытках разоружения польских частей. В результате сопротивление Красной Армии оказали лишь немногие польские части.

До конца сентября 1939 года Красная Армия взяла в плен 240–250 тысяч польских солдат и офицеров, а также пограничников, служащих полиции, жандармерии, тюремной стражи и т. п. Не имея возможности содержать столь огромную массу пленных, сразу после разоружения половину рядовых и унтер-офицеров распустили по домам, а остальных Красная Армия передала в десятков специально созданных лагерей, подчиненных НКВД СССР.

Однако и эти лагеря НКВД оказались перегруженными. Поэтому в октябре–ноябре 1939 года большинство рядовых и унтер-офицеров покинули лагеря военнопленных. Жителей территорий, захваченных Советским Союзом, распустили по домам, а тех, кто проживал в районах, оккупированных немцами, по договоренности об обмене пленными передали Германии. Германия же взамен передала Советскому Союзу захваченных в плен немецкими войсками польских военнослужащих — украинцев и белорусов — жителей территорий, отошедших к СССР.

Договоренности об обмене касались и гражданских беженцев. Оказавшиеся на территории, занятой СССР, они могли обращаться в немецкие комиссии, действовавшие весной 1940 года на советской стороне, за разрешением вернуться к постоянным местам жительства на польских территориях, занятых Германией.

В советском плену оставались около 25 тысяч польских рядовых и унтер-офицеров. Кроме них не подлежали роспуску по домам или передаче Германии армейские офицеры (около 8,5 тысячи человек). Офицеров сосредоточили в двух лагерях военнопленных — Старобельском в Ворошиловградской (ныне Луганской) области и Козельском в Смоленской (ныне Калужской) области. Оставались в плену также пограничники, полицейские, жандармы, служащие тюремной стражи и т. п. (около 6,5 тысячи человек), которых собрали в Осташковском лагере военнопленных в Калининской (ныне Тверской) области.

«Неисправимые враги» советской власти

Узниками НКВД оказались не только военные. Одним из основных средств «советизации» захваченных территорий стала кампания непрекращающихся массовых арестов по политическим мотивам, направленных прежде всего против должностных лиц польского государственного аппарата (включая избежавших плена офицеров и полицейских), членов польских политических партий и общественных организаций, промышленников, крупных землевладельцев, коммерсантов, нарушителей границы и других «врагов советской власти». До вынесения приговора арестованных месяцами держали в тюрьмах западных (образованных на захваченных территориях довоенного польского государства) областей УССР и БССР.

5 марта 1940 года Политбюро ЦК ВКП(б) приняло решение о расстреле «находящихся в лагерях для военнопленных 14 700 польских офицеров, чиновников, помещиков, полицейских, разведчиков, жандармов, осадников и тюремщиков», а также 11 000 арестованных и содержавшихся в тюрьмах западных областей Украины и Беларуси «членов различных контрреволюционных шпионских и диверсионных организаций, бывших помещиков, фабрикантов, бывших польских офицеров, чиновников и перебежчиков». Основой для решения Политбюро стала записка наркома внутренних дел СССР Берии в ЦК ВКП(б) Сталину, в которой расстрел перечисленных категорий польских пленных и заключенных предлагался «исходя из того, что все они являются закоренелыми, неисправимыми врагами советской власти». При этом в качестве решения в протоколе заседания Политбюро была дословно воспроизведена заключительная часть записки Берии.

Казнь польских военнопленных и заключенных, относящихся к категориям, перечисленным в решении Политбюро ЦК ВКП(б) от 5 марта 1940 года, была осуществлена в апреле и мае того же года.

Все узники Козельского, Осташковского и Старобельского лагерей военнопленных (кроме 395 человек) были отправлены этапами примерно по 100 человек в распоряжение управлений НКВД соответственно по Смоленской, Калининской и Харьковской областям. А управления проводили расстрелы по мере прибытия этапов.

Параллельно шли расстрелы заключенных из тюрем западных областей Украины и Беларуси.

395 человек, не включенных в расстрельные предписания, отправили в Юновский лагерь военнопленных в Смоленской области. Затем их перевели в Грязовецкий лагерь военнопленных в Вологодской области, из которого в конце августа 1941 года поставлялись ресурсы для формирования Польской армии в СССР.

13 апреля 1940 года, вскоре после начала расстрелов польских военнопленных и заключенных тюрем, НКВД выслал на поселение в Казахстан их семьи, а также семьи других репрессированных из западных областей УССР и БССР.

Амнистия...

22 июня 1941 года Германия напала на СССР. Вскоре, 30 июля, между советским правительством и польским правительством в изгнании (пребывавшим в Лондоне) было заключено соглашение о признании недействительными советско-германских договоров 1939 года, касающихся «территориальных перемен в Польше»; восстановлении дипломатических отношений между СССР и Польшей; образовании на территории СССР Польской армии для участия в войне против Германии. Соглашением предусматривалось освобождение всех польских граждан, находившихся в СССР в заключении в качестве военнопленных, арестованных или осужденных, а также содержавшихся на спецпоселении.

За этим договором последовали Указ Президиума Верховного Совета СССР от 12 августа 1941 года о предоставлении амнистии польским гражданам, находившимся в

заклученні ілі на спецпоселенні (к тому времени их было около 390 тысяч), и советско-польское военное соглашение от 14 августа 1941 года об организации Польской армии на территории СССР. Армию планировали сформировать из амнистированных польских узников и спецпереселенцев, прежде всего из бывших военнопленных; ее командующим был назначен генерал Владислав Андерс, срочно выпущенный из внутренней тюрьмы НКВД на Лубянке.

Осенью 1941 — весной 1942 годов польские официальные лица неоднократно обращались к советским властям с запросами о судьбе тысяч пленных офицеров, не прибывших к местам формирования армии Андерса. Советская сторона отвечала, что сведений о них нет. 3 декабря 1941 года, при личной встрече в Кремле с польским премьер-министром генералом Владиславом Сикорским и генералом Андерсом, Сталин предположил, что эти офицеры, возможно, сбежали в Маньчжурию.

К концу лета 1942 года армия Андерса была эвакуирована из СССР в Иран, позже она участвовала в операциях союзников по освобождению от гитлеровцев Италии.

Но 13 апреля 1943 года германское радио сообщило об обнаружении в Катыни под Смоленском захоронений польских офицеров, расстрелянных советскими властями. По распоряжению немецких властей установленные фамилии убитых стали зачитываться по громкоговорителям на улицах и площадях оккупированных польских городов. 15 апреля 1943 года последовало официальное опровержение Совинформбюро: утверждалось, что польские военнопленные летом 1941 года были заняты на строительных работах западнее Смоленска, попали в руки фашистов и были ими расстреляны.

С конца марта по начало июня 1943 года германская сторона при участии Технической комиссии Польского Красного Креста проводила эксгумацию в Катыни. Были извлечены останки 4243 польских офицеров, по обнаруженным личным документам установлены имена и фамилии 2730 из них. Трупы были перезахоронены в братские могилы рядом с первоначальными захоронениями, а результаты эксгумации летом того же года опубликованы в Берлине в книге «Amtliches Material zum Massenmord von Katyn». Найденные на трупах документы и предметы немцы передали для детального изучения в Институт судебной медицины и криминалистики в Кракове.

Летом 1944 года все эти материалы, кроме малой их части, тайно спрятанной сотрудниками краковского института, были вывезены немцами из Кракова в Германию, где, по слухам, сгорели во время одной из бомбардировок.

25 сентября 1943 года Красная Армия освободила Смоленск. Только 12 января 1944 года была создана советская «Специальная комиссия по установлению и расследованию обстоятельств расстрела немецко-фашистскими захватчиками в Катынском лесу военнопленных польских офицеров». Председателем спецкомиссии назначили академика Н. Н. Бурденко.

Однако уже с октября 1943 года специально откомандированные работники НКВД — НКГБ СССР готовили фальсифицированные «доказательства» ответственности германских властей за расстрел польских офицеров под Смоленском.

Согласно официальному сообщению, советская эксгумация в Катыни проводилась с 16 по 26 января 1944 года по указанию «комиссии Бурденко». Из вторичных могил, оставшихся после немецкой эксгумации, и одной первичной могилы, которую немцы не успели исследовать, были извлечены останки 1380 человек, по найденным документам комиссия установила личные данные 22 человек. 26 января 1944 года газета «Известия» опубликовала официальное сообщение «комиссии Бурденко», согласно которому военнопленные поляки, находившиеся летом 1941 года в трех лагерях западнее Смоленска и оставшиеся там после вторжения германских войск в Смоленск, были расстреляны немцами осенью 1941 года.

Для «легализации» этой версии на мировой арене СССР попытался использовать Международный военный трибунал (МВТ), судивший в 1945–1946 годах в Нюрнберге главных нацистских военных преступников. Однако, заслушав 1–3 июля 1946 года показания свидетелей защиты (представленных немецкими адвокатами) и обвинения (представленных советской стороной), ввиду очевидной неубедительности советской версии МВТ принял решение не включать катынский расстрел в свой приговор в качестве одного из преступлений нацистской Германии.

Долгий путь к истине

3 марта 1959 года председатель КГБ А. Н. Шелепин направил первому секретарю ЦК КПСС Н. С. Хрущеву совершенно секретную записку, подтверждавшую, что 14 552 пленных — офицеров, жандармов, полицейских «и т. п. лиц бывшей буржуазной Польши», а также 7305 заключенных тюрем Западной Украины и Западной Беларуси были расстреляны в 1940 году на основании решения Политбюро ЦК ВКП(б) от 5 марта 1940 года (в том числе 4421 человек — в Катынском лесу). В записке предлагалось уничтожить все учетные дела на расстрелянных.

Однако на протяжении всех послевоенных лет, вплоть до 1980-х, МИД СССР многократно официально заявлял об установленной ответственности гитлеровцев за расстрел польских военнослужащих, захороненных в Катынском лесу.

Но «катынская ложь» — это не только попытки СССР навязать мировому сообществу собственную версию трагедии. Это и один из элементов внутренней политики коммунистического руководства Польши, приведенного к власти Советским Союзом. Другое направление этой политики заключалось в широкомасштабных преследованиях и попытках очернить участников Армии Крайовой (АК) — массового антигитлеровского вооруженного подполья,

подчинявшегося в годы войны польскому «лондонскому» правительству в изгнании. С «лондонским» правительством СССР разорвал отношения в апреле 1943 года, после того как оно обратилось в Международный Красный Крест с просьбой расследовать убийство польских офицеров, чьи останки были обнаружены в Катынском лесу.

Символом клеветнической кампании против АК после войны стала расклейка на улицах польских городов плаката с издевательским лозунгом: «АК — заплеванной карлик реакции». Одновременно карались любые высказывания или действия, прямо или косвенно подвергавшие сомнению советскую версию гибели пленных польских офицеров. Карались и попытки родственников установить на кладбищах и в костелах памятные плиты с указанием 1940 года как времени смерти их близких. Чтобы не потерять работу, чтобы иметь возможность получить образование, родственники вынуждены были скрывать, что член их семьи погиб в Катыни. Польские органы госбезопасности разыскивали свидетелей и участников немецкой эксгумации и принуждали их к заявлениям, «изобличающим» немцев как виновников расстрела.

Советский Союз признал вину только через полвека после казни пленных польских офицеров. 13 апреля 1990 года было опубликовано официальное заявление ТАСС о «непосредственной ответственности за злодеяния в Катынском лесу Берии, Меркулова и их подручных», а сами расстрелы квалифицировались в нем как «одно из тяжких преступлений сталинизма». Тогда же президент СССР М. С. Горбачев передал президенту Польши В. Ярузельскому списки расстрелянных польских военнопленных (формально это были списки-предписания на отправку этапов из Козельского и

Осташковского лагерей в распоряжение УНКВД по Смоленской и Калининской областям, а также перечень учетных дел убитых военнопленных Старобельского лагеря) и некоторые другие документы НКВД.

В том же году прокуратура Харьковской области возбудила уголовные дела: 22 марта — по факту обнаружения захоронений в лесопарковой зоне Харькова, а 20 августа — в отношении Берии, Меркулова, Сопруненко (бывшего в 1939–1943 годах начальником Управления НКВД СССР по делам о военнопленных и интернированных), Бережкова (начальника Старобельского лагеря военнопленных НКВД СССР) и других сотрудников НКВД. 6 июня 1990 года прокуратура Калининской области возбудила еще одно дело — о судьбе польских военнопленных, содержавшихся в Осташковском лагере и бесследно исчезнувших в мае 1940 года. Эти дела были переданы в Главную военную прокуратуру (ГВП) СССР и 27 сентября 1990 года объединены и приняты ею к производству под № 159. Главная военная прокуратура СССР образовала следственную группу во главе с А. В. Третьцким.

В 1991 году следственная группа ГВП совместно с польскими специалистами провела частичные эксгумации в 6-м квартале лесопарковой зоны Харькова, на территории дачного поселка УКГБ в двух километрах от поселка Медное и в Катынском лесу. Основным результатом этих эксгумаций стало окончательное установление в процессуальном порядке мест захоронения расстрелянных польских узников Старобельского и Осташковского лагерей военнопленных.

Через год, 14 октября 1992 года, по распоряжению президента России Б. Н. Ельцина были обнародованы и переданы Польше документы, изобличающие руководство СССР в совершении «катынского преступления», — упомянутые выше решение Политбюро ЦК ВКП(б) от 5 марта 1940 года о расстреле польских узников, «постановочная» записка Берии к этому решению, адресованная Сталину (с собственноручными подписями членов Политбюро Сталина, Ворошилова, Молотова и Микояна, а также отметками о голосовании «за» Калинина и Кагановича), записка Шелепина Хрущеву от 3 марта 1959 года и другие документы из Президентского архива. Так стали достоянием общественности документальные доказательства того, что жертвы «катынского преступления» были казнены по политическим мотивам — как «закоренелые, неисправимые враги советской власти». Тогда же впервые стало известно, что расстреляны были не только военнопленные, но и заключенные тюрем западных областей УССР и БССР.

Решение Политбюро от 5 марта 1940 года предписывало расстрелять 14 700 военнопленных и 11 тысяч заключенных. Из записки Шелепина Хрущеву следует, что военнопленных примерно столько и расстреляли, однако заключенных было расстреляно меньше — 7305 человек. Причина «недовыполнения» неизвестна.

25 августа 1993 года президент России Б. Н. Ельцин со словами: «Простите нас...» — возложил венок к памятнику жертвам Катыни на варшавском мемориальном кладбище «Повонзки».

5 мая 1994 года заместитель начальника Службы безопасности Украины генерал А. Хомич передал

заместителю Генерального прокурора Польши С. Снежко поименный алфавитный список 3435 заключенных тюрем западных областей УССР с указанием номеров предписаний, которые, как известно с 1990 года, означали отправку на расстрел. Список, сразу же опубликованный в Польше, стал условно именоваться «украинским списком».

«Белорусский список» до сих пор неизвестен. Если «шелепинское» число расстрелянных заключенных верно и если обнаруженный «украинский список» полон, то в «белорусском списке» должны значиться 3870 человек. Таким образом, к настоящему времени нам известны имена 17 987 жертв «катынского преступления», а 3870 жертв — заключенные тюрем западных областей БССР — остаются безымянными. Места захоронения достоверно известны только для 14 552 расстрелянных военнопленных.

И вновь под грифом «секретно»

13 июля 1994 года руководитель следственной группы ГВП А. Ю. Яблоков (сменивший А. В. Третьякова) вынес постановление о прекращении уголовного дела на основании пункта 8 статьи 5 УПК РСФСР (за смертью виновных). В постановлении Сталин, члены Политбюро Молотов, Ворошилов, Микоян, Калинин и Каганович, Берия и другие руководители и сотрудники НКВД, а также исполнители расстрелов признаны виновными в совершении преступлений, предусмотренных пунктами «а», «б», «с» статьи 6 Устава Международного военного трибунала в Нюрнберге — преступления против мира, военные преступления, преступления против человечности. Именно такая квалификация «катынского дела» уже была дана советской стороной в 1945–1946 годах при внесении его на рассмотрение Международного военного трибунала. Но — по отношению к нацистам.

Через три дня Главная военная прокуратура и Генеральная прокуратура РФ отменили постановление Яблокова. Дальнейшее расследование «катынского дела» поручили иному прокурору.

В 2000 году на местах захоронений расстрелянных военнопленных были открыты польско-украинский и польско-русские мемориальные комплексы: 17 июня в Харькове, 28 июля в Катыни, 2 сентября в Медном.

В сентябре 2004 года ГВП РФ прекратила уголовное дело № 159 на основании пункта 4 части 1 статьи 24 Уголовно-процессуального кодекса РФ (за смертью виновных). Публично сообщив об этом лишь через несколько месяцев, тогдашний Главный военный прокурор России А. Н. Савенков (на пресс-конференции 11 марта

2005 года) объявил секретными не только большинство материалов расследования, но и самое постановление о прекращении «катынского дела». Тем самым был засекречен и содержащийся в постановлении персональный состав виновных.

Виновными были названы «ряд конкретных высокопоставленных должностных лиц СССР», чьи действия квалифицированы по пункту «б» статьи 193-17 действовавшего в 1926–1958 годах Уголовного кодекса РСФСР (превышение власти лицом начальствующего состава РККА, имевшее тяжелые последствия при наличии особо отягчающих обстоятельств).

Главная военная прокуратура России сообщила также, что в 36 томах уголовного дела встречаются документы, имеющие гриф «секретно» и «совершенно секретно», а в 80 томах — документы с грифом «для служебного пользования». На этом основании доступ к 116 из 183 томов закрыт. Осенью 2005 года с остальными 67 томами, «не содержащими сведений, составляющих государственную тайну», были ознакомлены польские прокуроры.

В 2005–2006 годах ГВП РФ отказывала родственникам в рассмотрении заявлений о реабилитации. Родственники конкретных расстрелянных польских военнопленных просили реабилитировать близких как жертв политических репрессий. В 2007 году Хамовнический районный суд г. Москвы и Московский городской суд подтвердили эти отказы ГВП.

В первой половине 1990-х годов Россия совершила важные шаги на пути к признанию истины в «катынском деле». Надо вернуться на этот путь. Важно возобновить и довести до конца расследование «катынского преступления», дать ему адекватную юридическую оценку, предать гласности имена всех виновных (от принимавших решения до рядовых исполнителей). Надо рассекретить и обнародовать все материалы следствия, установить имена и места захоронения всех расстрелянных офицеров Польской армии, признать казненных жертвами политических репрессий и, конечно, реабилитировать их.

Конкурс для маладых журналістаў «Твой стыль»

Грамадская арганізацыя «Цэнтр «Трэці сектар» (Гродна) разам з БАЖ абвешчаюць конкурс для журналістаў-пачаткоўцаў.

Да ўдзелу запрашаюцца аўтары ва ўзросце да 35 гадоў з усіх рэгіёнаў Беларусі.

Пераможцы будуць вызначаныя па наступных жанравых намінацыях:

- «Твой стыль» — найлепшае інтэрв'ю з цікавай асобай;
- «Маё пакаленне» — найлепшы рэпартаж альбо артыкул, прысвечаны жыццю моладзі;
- «Свет вачыма маладых» — найлепшае фота (будуць разглядацца не больш за тры фотаздымкі ад удзельніка).

Пераможцы атрымаюць узнагароды ад арганізатараў конкурсу.

Спецыяльнымі ўзнагародамі будуць адзначаныя таксама пераможцы ў наступных намінацыях:

- лепшы матэрыял, прысвечаны асвятленню экалагічнай тэматыкі;
- лепшы матэрыял, прысвечаны гісторыка-краязнаўчай тэматыцы.

Да разгляду ў межах конкурсу прымаюцца як ужо апублікаваныя ў СМІ ці інфармацыйных інтэрнет-рэсурсах (цягам 2010 года), так і толькі падрыхтаваныя да друку матэрыялы. Кожны ўдзельнік конкурсу можа заявіць на разгляд журы максімум тры матэрыялы.

Заяўкі на ўдзел у конкурсе паводле адмысловай формы трэба даслаць да 12 траўня па адрасе: г. Гродна, вул. Будзённага 48а / 11, 230023 альбо на e-mail: festyval2010@gmail.com з пазнакай «Конкурс».

Урачыстая цырымонія ўзнагароджання адбудзецца 22 траўня ў Гродне ў межах Другога Фестывалю Маладзёвай Журналістыкі «Твой Стыль».

Згодна з рашэннем Рады Грамадскага аб'яднання «Беларуская асацыяцыя журналістаў» ад 30 сакавіка 2010 года пасведчанні сябраў ГА «БАЖ» старога ўзору (у форме бэджа) лічацца несапраўднымі, і далейшае іх выкарыстанне не дапускаецца.

